

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 02139

MIT YIDISHE KINSTLER

Borvine Frenkel

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

M. Epstein
Toronto, Canada

יניאטור-
יבליאטעק

מינאסוויקיזאציען 5-6

בארווין פרענקער

מיט יידישע קינסטלער

שמועסן און באמערקונגען

1963

פ א ר י ז

חשניג

אלוו. יידישער קולטור - קאנגרעס אין פראנקרייך

דערשינען מיט דער הילף פון דער „קליימס־קאָנפּערענץ“

Bervine FRENKEL: « Mitt Yid-
dishé Kinstlerr » (« Entretiens
avec des Peintres Juifs »)

באַרווין פרענקעל - „מיט
יידישע קינסטלער“ - מיניא-
טור-ביבליאטעק ביים קולטור
קאנגרעס אין פראנקרייך

« COULTOURE CONGRESS »
36, rue Amelot — PARIS (11°)

א ווארט וועגן מחבר

בארווין פרענקעל איז אַ שרייבער און מאַלער. אַליין אַ שער פער פון דעם קונסט־צווייג וועלכן ער באַהאַנדלט אין דעם בוך. ווערט שווערער די אויפגאַבע פון מחבר. שרייבנדיק וועגן קאַלעגן קען מען אַמאַל געשטרויכלט ווערן מיט סוביעקטיווקייט. באַרווין פרענקעל האָט דעם דאָזיקן חסרון אויסגעמיטן. ער האָט זיך דערנענטערט צו זיינע קאַלעגן מאַלערס, האַבנדיק דעם ציל צו אַנטפלעקן פאַר אונדז דעם מהות פון זייער שאַפן; באַקענען מיט זייערע ווערק; ווייזן דעם קינסטלער גופא אויפן פאַן פון זיין שאַפונג.

„מיט יידישע קינסטלער“ זענען נישט בלויז שמועסן, נאָר אויך באַטראַכטונגען און באַמערקונגען. מיט אַ געוויסער צאל שאַפערס פון דער פּלאַסטישער קונסט זענען די שמועסן פאַרגעקומען פריער מיט אַ צייט, מיט אַנדערע — ערשט לעצטנס.

באַזונדערס אינטערעסאַנט איז, וואָס מיר הערן דאָ דאָס קול פון יעדן קינסטלער גופא. מיר דערקענען זיי דעריבער אינ־טימער — זייער היים־יחוס, די סביבה אין וועלכער זיי האָבן געלעבט, און מיט וועלכע וועגן זיי זענען געקומען צו דער מאַלעריי. מיר ווערן אויך היימישער מיט זייערע טראַכטענישן און מיינונגען איבער קונסט.

דאָס ערשטע מאַל אפשר הערן מיר עפנטלעך אַ קאַלעקטיוון ענטפער וועגן יידישער קונסט. יעדער פון די באַהאַנדלטע מאַלערס האָט אויף זיין אופן אַרויסגעברענגט זיין באַצייאונג צו דער געשטעלטער פראַגע און דעפינירט זיין צוגאַנג צו דעם פראַבלעם. דער סך־הכל פון דעם געזאַגטן איז דעריבער באַלערנדיק. באַרווין פרענקעל איז אויך דער מחבר פון אַ רעפּאָרטאַזשן בוך „אין שאַפן פון מעטשעטן“, וועגן די יידן אין די געטאָס ביי די אַטלאַס־בערג.

אין זיינע אַפּהאַנדלונגען איבער מאַלעריי און ליטעראַטור. איז ער אַנאַליטיש פאַרטראַכט. זיין וואָרט פאַרמאַגט וואַרעמקייט. אין דער מאַלעריי איז ער, אין רוב בילדער, זוכעריש־טרוימעריש — אַרויסגערופן דורך בענקשאַפטן צום יידישן פאַלקס־שטייגער.

יידישע קינסטלער

פאַרזי איז געווען און איז נאָך ווייטער דער צענטער פאַר די מאָלערס פון דער גאַרער וועלט. דאָ קומט מען קודם־כל זיך לערנען, זען די נאַטור אויף אַ מאָלערישן אופן, — שטאַרקן דעם פּאַלאַנט און זיך אָנגעמען מיט די גרויסע קונסט־טראַדיציעס.

אַ גרויסע צאָל היינטצייטיקע ערשט־ראַנגיקע מאָלערס, וואָס פאַרנע־מען דעם אויבנאָן אין דער מאָדערנער פּראַנציוזישער קונסט, זענען גע־ווען אויסלענדער, ווי למשל וואַז־גאַנג, מאָדיליאַני, פיקאַסאָ, סוטין, פּאַסקין, שאַנאַל, קיסלינג, וואַז דאָנגעו, ליפּשיץ, זאַרקין און פיל אַנדערע. און דאָך ווערן זיי באַטראַכט ווי פּראַנציוזישע מאָלערס, ווייל זיי זענען תּלמידים און קאָנטיניאַטאַרן פון דער פּראַנציוזישער מאָלעריי. עס איז זיכער אַז זיי וואָלטן נישט געווען דאָס וואָס זיי זענען, ווען זיי וואָלטן נישט געלערנט אין לאַנד פון דער לעבעדיקער קונסט.

די יידישע קינסטלער פון מזרח צי צענטראַל־אײראָפּע און אַפילו פון די באַלקאַן־לענדער, האָבן תּמיד געצילט צו לעבן אין פאַרזי, און שוין מיטן אָנפאַנג פון 20־טן י. ה. איז זייער צאָל דאָ געווען אַ באַדייטנדיקע־הגם דאָס לעבן איז געווען זייער שווער, איז עס אָבער נישט געווען קיין שטערונג פאַר דעם שאַפונגס־ענטוואַקלונגס־וואָס האָט זיי גשמדיק באַהויבט אויב מען קען רעדן וועגן אַ מאָדערנער יידישער קונסט, איז עס אָן שום צוויפּל אַ דאַנק די יידישע קינסטלער פון פאַרזי.

קלאַר, אז עם זענען געווען אין רוסלאַנד, פוילן און אַנדערע לענדער
ייִדישע גרויסע מאַלער. זייער קונסט אָבער, — הגם זיי האָבן געמאַלן
ייִדישע טעמעס, איז געווען אין אַ געוויסער מאָס באַגרענעצט דורך אַ רע-
גיאַנאַלן זשאַנער. און טראַץ זייער מאַלאַנט, זענען זיי געווען נישט מער
ווי עפּיגאַנען.

דער עכטער שעפּעריש=מאַלערישער גייסט, די נאַציאָנאַלע אייגנאַרט
אין דער פּלאַסטישער קונסט האָט זיך אַנטפּלעקט דורכאויס אין פּאַרזיז.

פאַר דער צווייטער וועלט=מלחמה איז די צאָל ייִדישע קינסטלער דאָ
געווען גאָר אַ באַדייטנדיקע: כמעט צוויי הונדערט. די גרעסטע טייל פון
זיי האָבן געווינט אויפן לינקן ברעג פון דער סעז, נאָענט פון מאַנפּאַרנאַס.
אַזנט=צייט זענען די קאַפּעס, די באַרימטע „לאַ ראַטאַנד“ צי „דאָם“ גע-
ווען איבערפּולט מיט אויסלענדישע מאַלערס, צווישן וועלכע די יידן
האָבן דאָמינירט. זיי האָבן מיט זייער פּלאַטיק ענטוויאַזאָם, הייסע דיס-
קוסיעס איבער קונסט און אַנדערע פּראָבלעמען פּול געמאַכט דעם אַרום,
זיי האָבן פּאַרנעסן אין דער צייט, אין הונגער, אַזוי פּאַרקאָכט און איבער-
גענומען זענען זיי געווען מיט דער מאַלערישער תּורה.

די וויזיאָנערן האָבן פּאַרמאַנט אין זייער אויסזען און באַנעמען זיך
ענעס פון די אַמאָליקע מתמידים, פון פּרז'ס ישיבה=בהורים.

די ייִדישע שרייבער, וואָס פּלעגן דורכפאַרן אָדער וווינען אין פּאַריז
האָבן גערן פּאַרבראַכט זייער פּרייע צייט אין דער סביבה פון די ייִדישע
מאַלערס; דאָרט האָט מען געקענט טרעפּן, למשל: שלום אַש, זלמן שניאָר
דוד איינהאַרן, עוזר וואַרשאַווסקי, פּריץ מאַרקיש און פּיל אַנדערע. דער
ראַמאַניסט ז. שניאָר האָט אַפּילו אָנגעשריבן אַ ראַמאַז וועגן ייִדישן מאַ-
לער פון מאַנפּאַרנאַס. צום באַדויערן, איז אין אים מער פּאַראַן פּאַנטאַזיע
ווי עכטקייט. די אייגנאַרטיקע און העכסט אינטערעסאַנטע טעמע, ווי עם
איז דער ייִדישער מאַלער פון מאַנפּאַרנאַס, וואַרט גאָר אויף אַ טאַלאַנט=
פּילן מחבר.

צו אונזער ווייטיק, איז דאָס אַמאָליקע לעבן אומברחמנותדיק פּאַר-
שוונדן. די גרעסטע צאָל ייִדישע מאַלערס פון פּאַריז איז אומגעקומען
אויף דער דעפּאַרטאַציע. אייניקע זענען אומגעקומען אין די שרעקלעכע

יאָרן (סוטין פון סמאָלאַווִיטש, קאַרם פון פּראָג): היינט זענען בלויז פאַרבליבן שוואַכע סימנים פונעם אַמאָל, כאָטש עס זענען צוגעקומען א רייע יונגערע מאָלערס פון פּוילן, ישראל, און אנדערע לענדער, שלאַגט דאָך נישט מער אויפן מאָנפּאַרנאַס דער ייִדישער דופק און ריטם, ווי אַמאָל.

די דערשיינונג איז אַ רעזולטאַט פון דער גרויסער ענדערונג וואָס איז פאַרדעקומען אין היינטיקן לעבנס־אופן. נישט בלויז די קונסט־פאַרמען האָבן זיך געבויטן, נאָר אויך די לעבנס־פאַרמען. קען זיין, אַז דאָס ערשטע איז אַ רעזולטאַט פון צווייטן. די אַמאָליקע קינסטלער־באַהעמע־קאַפּעס „לאַ ראַטאַנד“ און „דאָם“ האָבן נישט בלויז געבויטן זייער אויסערלעכן אויסזען, נאָר אויך די קליענטן זייערע (סנאָבן, קליינבירגער און טוריסטן).

די מאָנפּאַרנאַסער מאָלערס פון דער אַלטער „באַהעמישער גוואַרדיע“ טרעפט מען שוין דאָרט זייער זעלפן. די גרויזאַמע מלחמה האָט אויך א סוף געמאַכט נישט בלויז צו דער ייִדישער מאָנפּאַרנאַס־תּקופה, נאָר אויך צו דעם אַמאָליקן מאָנפּאַרנאַס גופּא. דער קוואַרטאַל סעז־זשערמען מיט דער קאַפּע „פּלאָר“, „רע מאַגאַ“, זענען געוואָרן זיינע יורשים.

בלויז אַ קליינע גרופּע ייִדישע קינסטלער איז געבליבן געטריי דעם מאָנפּאַרנאַס. מען קען זיי טרעפן אין דעם קליינעם קאַפּע „סעלעקט“. דער שטילער און באַשיידענער אַמביאַנס, די אַלטע טישלעך און די פּלושענע בענק דערמאָנען נאָך אַ ביסל דעם אַמאָל. די פּאטינירטע ראַם פּאַסט זיך בעסער צו פאַר די שוין היינט גרוי־געוואָרענע מאָלערס מיט די פאַרמע־טענע פּנימער. בלויז זייערע אויגן לויכטן נאָך מיט אַ צעצונדן וויזיאָנען פּייערל, ווען עס אַנטוויקלט זיך אַ לייַדנשאַפּטלעכע דיסקוסיע, נישט בלויז איבער קונסט, ווייל היינט איז שוין דער ייִדישער מאָלער נישט אַזוי אַ זאָלירט פון ייִדישן לעבן, ווי פאַר דער מלחמה. דערפאַר ווייטיקן זיי אָבער אויף אַ געוויסער אינדיפּערענץ, וואָס די ייִדישע געזעלשאַפט ווייזט ארויס צו זיי:

★

אויפן קליינעם בית־עולם פון מאָנפּאַרנאַס איז אַ פרעמדן קבר אָן אַ נאָמען, געפינט זיך דער ערדישער רעשט פון מאָלער חיים סוטין, אין פאַרשיידענע מוזעאומס און קונסט־גאַלעריעס לעבן אַלץ מער און מער

מיט א זעלטענער קראפט, די בילדער פון דעם סמילאָוויטשער ייד. די בילדער האָבן דערגרייכט צו פּאַנאָסטישע סומעס. אויף אַנדערע בית־עולם'ס פון פּאַריז, זענען באַגראָבן דער אימאַליענישער יידישער מאָלער אַמעדי מאַדיליאַני, וואָס איז געשטאָרבן אין אַ גרענעצלאַזער גויט ביי 36 יאָר. זיינע בילדער זענען היינט אַ צירונג פון די וועלט־מוזעאומס. דער בולגאַרישער ייד פּאַסקין האָט פשוט אַ סוף געמאַכט צו זיין לעבן, זיך אַדורכשניידענדיק די אַדערן אין וועלכע עס האָט געברויזט אַ ביז גאָר ליידיגשאַפטלעך און אומרואיג בלוט.

ערגעץ אין די שאַטנדיקע ווינקלעך פון די פּאַריזער בית־עלמינס געפינען זיך אַ סך קברים פון יידישע מאָלערס, פּאַרוואַקסענע מיט ווילד־גראַז. זייערע געמען זענען פּאַרגעסן, און גאָר וועגן אייניקע ווערט גע־דענקט.

גרויזאַמער מאָלערישער און יידישער גורל. איר קענט אַמאָל געפינען זייערס אַ בילד צווישן אַלע און אומנוציקן אָפּפאַל פון „מאַרשע אַ פּיס“ גישט דערפאַר ווייל זייערע בילדער האָבן גישט קיין ווערט, נאָר פשוט ווייל זייער מאָלעריש האָב און גוטס איז צעראַבעוועט געוואָרן בעת דער דייטשער אָקופּאַציע און מיר, יידן, מוז מען מודה זיין מיט ביטערקייט, האָבן ווייניק וואָס זיך איגמערעסירט מיט די קינסטלער, וועלכע זענען גישט געוואַלכט געוואָרן דורך די גוים, טראַץ דעם וואָס פאַר אונז זענען די בילדער פון די „מאָלער אָן אַ נאָמען“ פון אַ באַזונדערן ווערט. נאַציאָ־נאַלער ישׁ.

אבערדאם

אריינקומען אין אבערדאם אטעליע אין א ביסל שווערדלעך. מען דארף זיין פארזיכטיק, ווייל אָנגעפילט אין די אטעליע מיט בילדער. קלע נערע, גרעסערע און אפילו נאָר גרויסע.

און די אַלע בילדער זענען נישט אויסגע'סדר'ט סמאטעטשנע און באַ לעבאטיש, ווי עם טרעפט אַמאָל ביי מאַלער אויך, נאָר זיי שטייען אָט אזוי אין אַלע ווינקלען, דורכגענג, אָנגעלענט וווּ עם זאָל נישט זיין, נאָענט אונטער דער האַנט, ביים מאַל-שמענדער, ווייל סאָמער דארף מען נאָך עפעס צוגעבן אַ נייעם פענדזל-שטריך, דערגענצן, איבעראַרבעטן.

אַ בילד, כל זמן עם איז אין אטעליע פון מאַלער, ליגט עם תמיד אונטער דער „געפאַר“ געענדערט צו ווערן.

דערציילט מען, אַז דער מאַלער דעגאַ פלעגט אפילו צוריקנעמען זיין נע בילדער פון באַקאַנטע, ווייל ער האָט תמיד באַמערקט אין זיי געוויסע שטעלן, וואָס גויסיקן זיך אויסגעבעסערט צו ווערן.

געוויינטלעך, פלעגט דער אייגנטימער פון אַזאַ בילד שוין זעלטן ווען עם צוריקזען.

אַבער דאָס דערווייטערט אונדז אַ ביסל פון אַלפרעד אַבערדאָם אַ טעליע, וווּ מען זעט נישט עפעס אַנדערש ווי בילדער.

ווי זענען די צייטן ווען אַמעליעס פון מאַלערס זענען געווען אויסגע-
טאַקטע. ראַמאַנטיש-אינטימע, „ענטעריערן“, פול מיט שטימונג און אַט-
מאַספער. דאָ איז דערפון נישט פאַראַן קיין שפור. דאָ הערשט די באַקאַנט-
טע אַרטיסטישע אומאַרדענונג אין איר פולער פראַכט.

— וואָרט אַקאַרשט. איד וועל איך פריי מאַכן אַ שטול — זאָגט
אַבערדאָס — זייט פאַרזיכטיק, שמירט נישט אויס אייער מאַנטל מיט
פאַרב — און שמייכלט דערביי.

זיין מאַלעריי פאַרמאַגט נישט אַט דעם „שמייכל“, זי איז, וואָלט
איד געזאָגט ערנסט, זייער ערנסט, עשוואַס געהיימיניכפולעס איז אין איר
פאַראַן. די סודותפולקייט שפיגלט זיך אין זיינע בילדער, נישט בלויז
צווישן זיינע געשטאַלטן.

ס'רוב מאַלט אַבערדאָס קאָמפּאָזיציעס ווי די מענטשלעכע געשמאַלט
באַזונדערס די פרוי, פאַרנעמט דעם אויבן אָן. דאָס מענטשלעכע פנים
דער מענטש, דאָס איז זיין הויפט-טעמע, זיין מאַלעריש פראַבלעם נומער
איינס, זייט צענדליקער יאָרן.

— ווי לאַנג, אַבערדאָס, שטייט איר שוין ביי דעם מאַל-שמענדער?

— רעכנט אויס... איד האָב אָנגעהויבן ביי 19 יאָר. אייגנטלעך נאָך
צו פערצן יאָר, אָבער דאָס רעכנט זיך נישט. געבוירן בין איד אין 1896
אין לעמבערג. ווי איר זעט, איז דער השבון אן איינפאַכער.

— יאָ שוין אַריבער 40 יאָר און איר האַלט אין איין זוכן?

— אַ קינסטלער איז קיינמאַל נישט צופרידן מיט דעם, וואָס ער
האַט שוין דערגרייכט. עס רוקן זיך תמיד ארויס נייע מאַלערישע פראַ-
בלעמען. דאָס לעבן אַליין באַוויקט אונדזער מאַלעריי, וועלכע דאַרף
אין אַ געוויסע מאָס אָפּשפּיגלען די צייט.

— זייט איר, הייסט עס — אַ לעמבערגער. איז אייער הויז, דער-
ציואנג און סביבה געווען א יידישע?

ער קוקט אויף מיר מיט זיינע בלויע אויגן, זיינע אַמאַל בלאַנדע האָר,
זענען שוין היפּשעלעך גרוי. מען קען נישט זאָגן אַז ער שמעלט מיט זיך
פאַר אַ טיפּישן ייד, גראַד פאַרקערט.

— אַ יידישע? — נישט דורכאויס. די שטוב פון מיינע עלטערן איז

געווען א ביסל בורזשואיש, אַ ביסל אַסימילירט. נאָך בלויז אַ ביסל. מיין זיידע איז אפילו געווען נאַציאָנאַל געשטימט.

ניין, קיין קינסטלער זענען אין דער משפחה נישט געווען.

אַבערדאָס לעבן איז געווען ענג פאַרבונדן מיט די היסטאָרישע געשעענישן פון אונדזער תקופה, און דאָס נישט בלויז ווי אַ צושייער.

ביים אויסברוך פון דער וועלט-מלחמה אין 1914, געפינט ער זיך גראָד אין דער מינכענער קונסט-אַקאַדעמיע זייענדיק אַן עסטערייכישער בירגער, ווערט ער מאַביליזירט, פאַלט אַרײַן אין דער רוסישער געפאַנגענ-שאַפט און פאַרלירט אַזוי אַרום 7 יאָר פון זיין יונג לעבן אין קראַסנאַ-יאָרסקער געפאַנגען-לאַגער. אָבער זייענדיק אין געפאַנגענשאַפט, פלעגט ער מאַלן, און האָט אפילו באַווײַזן אויסצושמעלן בעת דער רוסישער דע-וואַלוציע.

קען זײַן אַז דאָס אומרואַקע לעבן האָט באַווירקט זיין מאַלעריי.

אין 1933 קומט אַבערדאָס אין פאַרײַן, ווי עס הױבט זיך אָן אַ גאָר נײַ קאַפיטל אין זיין מאַלעריי.

אַבערדאָס איז תמיד געווען דאָס וואָס מען רופט אַ מאַדערנער מאַלער אָבער זיין מאַדערניזם איז מיט טיפע וואַרצלען פאַרבונדן מיטן לעבן, מיטן רעאַלן לעבן, וואָס אינטערלינגט אַ באַזונדערע און איינגאַרטיקע איג-טערפערירונג און טראַנספּאָרמאַציע.

באַזונדערס קומט עס צום אויסדרוק אין זיין נאָך-מלחמה-פּעריאָד. זיין מאַלעריי באַקומט אַ פיל שטאַרקערן דראַמאַטישן אַקצענט ווי די פון אַמאָל, ווייל דראַמאַטיש, פול מיט ליכט און שאַטן, קאָנפּליקטן, איז תמיד געווען זיין מאַלעריי.

אַלס מאַלער זוכט אַבערדאָס צו לײַזן, אויסצודרוקן זיין אומרואַקייט, זיין פּראָבלעמאַטיק נאָך אויף אַ מאַלערישן אופן. נישט פאַראַן בײַ אים רעד מינדעסטער שפור פון ליטעראַרישקייט, שמײַגער. וועלנדיק זיין אַ מאַלער פון זיין צײַט, צילט ער אינסטינקטיוו און אינטעלעקטועל איבער-צוגעבן אונדזער מענטשלעכע און ייִדישע דראַמע, דערויף זאָגט ערות אַ ציקל פון זײַנע ייִדישע פּאָרטרעטן און קאָמפּאָזיציעס, אין וועלכע אונד-זער טראַגעדיע דריקט זיך אויס באַזונדערס אין דער טונקעלער גאַמע.

ער זאָגט:

— מיין מאָלעריי איז ווי אַ צעכוואַליעטער ים, איין כוואַליע רופט ארויס א צווייטע. עס איז אן אייביקער פליסן. פרייד, טרויער, דראַמע — דאָס חזרט זיך אָפּט איבער.

דאָס קען מען נישט אויסטייטשן. פאַראַן שלעכטע פּעריאָדן, מאַטע־ריעלע, מאָראַלישע, און פאַרשיידענע אַנדערע ראַנגלענישן. דאָס אַליץ באַאיינפלוסט מיין מאָלעריי.

נאָך אַ וויילע:

— די פּראָפּעסיע פון מאָלער פאַרלאַנגט אַ געוויסע רעזיגנאַציע.

— רעזיגנאַציע?

— יאָ, רעזיגנאַציע פון אויסערלעכן לעבן, פון דער לייכטקייט, באַק־וועמלעכקייט און אויבערפלעכלעכן נאַטור־סמימול. איד קען נישט שקלאָן פיש אַרבעטן לויט דער נאַטור, זי אינמערעסירט מיך נישט. די היינטיקע יונגע מאָלער הויבן באַלד אָן מיט אַבסטראַקטער מאָלעריי. אָפּט פאַר־פירט עס זיי אויף אומוועגן.

גוטע מאָלעריי איז תמיד אַבסטראַקט. עס איז פאַראַן אן ענגער בונד צווישן דער נאַטור און דער אַבסטראַקציע.

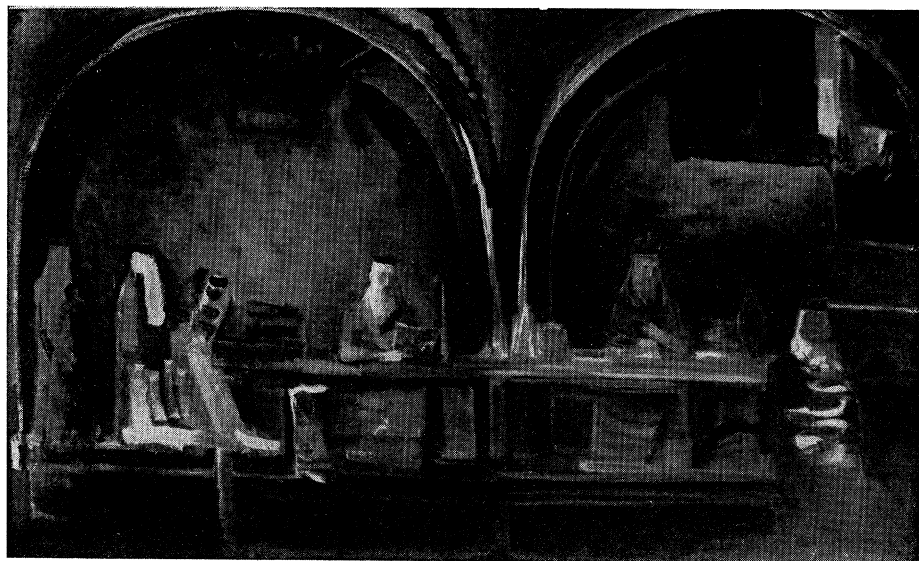
— וואָסערע מאָלערישע מענדעניץ איז אייך נאָענט?

— שווער דערויף צו ענטפערן קלאָר. מענדעניצו זענען פאַראַן היינט א ים. יעדער עכטער מאָלער איז כמעט אַ מענדעניץ פאַר זיך.

אַז מען איז יונג מיינט מען, אַז דאָס וואָס מען געפינט איז דעם וועט מען זיך שוין אייביק האַלטן, אָבער שפעטער איבערצייגט מען זיך אַז קונסט איז אייביקע ענדערונג, ווי די נאַטור, ווי דאָס לעבן.

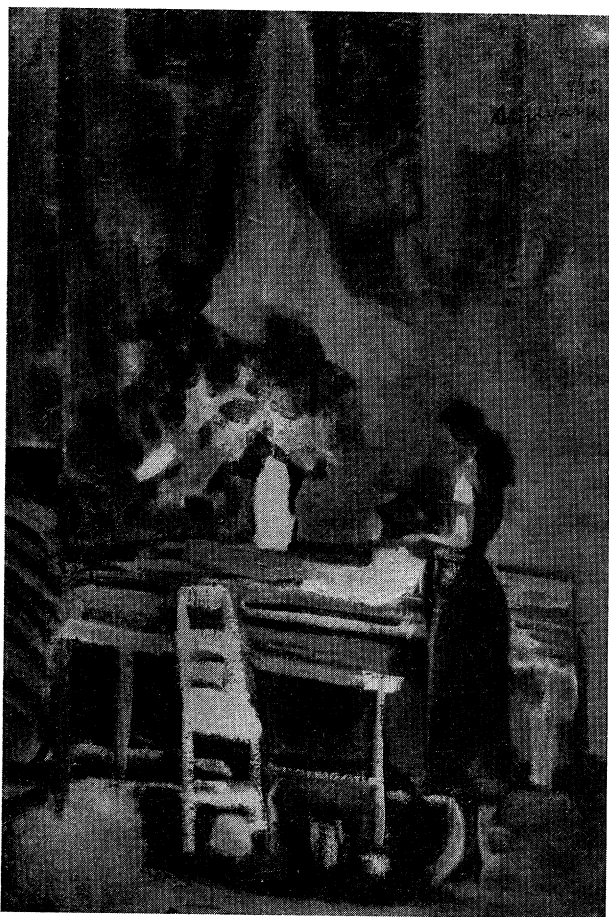
פאַרזי, וואָס איז — ווי ער זאָגט — באַזונדערס גינסטיק פאַרן מאַל־לער, קען אָבער אויך אָפּטמאָל זיין געפערלעך. דאָ באַקומט נישט אָבער־זאָמס מאָלעריי דעם באַקאַנטן חותם פון דער „פאַרזער שולע“. ער איז אַ ביסל ווייטלעך סיי פון די נישט־פּאַזיטיווע מאָלער, און סיי פון די מאַל־דערנסטע פיגוראַטיווע מאָלער.

ער שטעלט אויס איז די סאַלאַנען, האָט אינדיווידועלע אויסשמע־לונגען, פון צייט צו צייט אַרגאַניזירט ער אויסשמעלונגען איז אויסלאַנד.

אין מירון

אבערדאם

א פרוי בייס טיש

א בערדאם

לעצמם האָט ער ווידעראַמאָל פאַרברענגט אין ישראל, ווו ער האָט אַ געוויסע צייט געשעפּט אָגרענונג פאַר א רייע יידישע קאָמפּאָזיציעס.

מיר זענען אין זיי די אַמאָליקע יידן אין שולן, ער באַמיט זיך נישט איבערצוגעבן אין זיי דעם כאַראַקטער און די פנים-שטריכן, נאָך די אַמאָ-מאָספּער.

דער אַמאָליקער פאַרבן „געראַנגל“, וואָס איז געווען אַזוי בולט אין זיין מאָלעריי, געפינט איצט אן אויפלייזונג. דער טונקעלער און גרויער פּערזאָד פון נאָך-דער מלחמה לייטערט זיך אויס. די קאָנפּליקטן און דראַמעס לייזן זיך אויף.

דער קאָלאָריט ווערט העלער, דער ריטם בולטער. עס פילט זיך דער דראַנג צו אַ מאָלערישער לייזונג פון דער קאָמפּאָזיציע. נאָך אַלץ שוועבט אין זיי אַרום אַ מיסטישע פאַרבאָרגענהייט, די געשטאַלטן „רעדן“ בלויז מיט זייער איבערנאַטירלעכן און אַרכאַאישן געבוי. די געשטאַלטן דאָס מיינט די פרויען, זיי שאַפן דעם האַלב-מיסטישן, האַלב-דיאָגעזישן אוניווערס פון זייער קאָמפּאָזיציע.

— וואָסערע מאָלער זענען אייך נאָענט?

— כ'האָב ליב שאַרדען, קאָראָ, דאָמיע און דער עיקר סעזאַן. אַמאָל

האָב איך שטאַרק ליב געהאַט רעמבראַנטן.

— דאָס זעט מען אין אייערע אַמאָליקע בילדער.

— וואָס טראַכט איר איבער יידישער מאָלעריי?

אויף זיינע ליפן באַווייזט זיך אַ שמייכל.

— פון די היינטיקע מאָלער זע איך דאָס יידישע באַזונדערס ביי

שאַנאַלי, וואָס איז געווען זייענדיק יונג אַ גרויסער פּאָעט אין דער מאָלע-ריי. ער איז לעצטנס געוואָרן אינטערנאַציאָנאַל.

אַבערדאָס איז אָנגעטון אין זיינע אַרבעטס-בנדן, זיי זענען באַ-דעקט מיט פאַרבן, און דערמיט ענלעך אויף זיין פּאָלעטרע, וואָס זעט אויס מיט אירע גרויע פאַרבן-בערגלעך, ווי אַ ווילקאָנישע ערה, פול מיט קראַטערס.

זיינע בילדער פאַרמאָגן אַן אייגנאַרטיקע פאַרבן-גאַמע, וואָס איז אפּ-שר אויך אַ פּועל יוצא פון דער פאַרם. די גאַמע באַשטייט ס'רוב פון

האלבע טענער, א ניוואנסירטע, געדעמפטע גרויקייט וואָס ווערט פון צייט צו צייט באלעבט און אונטערגעשטרעכט מיט אַ לויכטנדיקע ביז גאָר ווייסקייט.

— אונדזער צייט — זאָגט אַבערדאָס — פאַרמאָגט אַ באַזונדערן חוש פאַר דער דעקאָראַטיווער אַרכיטעקטאָנישער זייט. קען זיין, אַז אין דעם זענען דאָ סימפּטאָמען פון אַ נייעם האַרמאָנישן סאַציאַלן לעבן.

ער ווייזט מיר אייניקע גרויסע לייזונטן אין וועלכע די פּערסאָנאַזשן מאַנומענטאַל אויפגעבויט, פילן אויס דעם גאַנצן רוים. יעדע פון די נעש-שטאַלטן געפינט זיך אין האַרמאָנישן איינקלאַנג מיט דער צווייטער.

— צי איז דאָס בילד דער סימבאָל פון פרייהייט?

— מיינע בילדער זענען נישט קיין סימבאָלן, און בכלל האַלט איר נישט פון אַ סענטימענטאַלער, מעלאַדראַמאַטישער טענדענציעזער מאַ-לעריי. די מאַלעריי האָט אירע געזעצן: פאַרם און פאַרב (ווי די מוזיק האָט קלאַנג און ריטם), זי דריקט אויס קודם כל דעם מאַלערס אונג-ווערן, זיין וויזיע, זיין אויטענטישקייט און זיין פרייהייט. יאָ, עפעס דער-פון איז פאַראַן אין יעדן בילד, ווייל דאָס איז דער פרימאַריאַלסטער ווערט פון אַ קינסטלער.

געווען אַ צייט, ווען איר האָב געזוכט אין מיינע בילדער אויסצו-דרוקן אַ שטימונג, שאַפן אַן אייגהייטלעכן אַמביאַנס, היינט זיך איר מער די פאַרם, די אַרכיטעקטור און קאָלאָריט, וואָס זאָלן שאַפן די אידעאַלע אייגהייט.

— לויט אייך, זענען אייערע בילדער, ווי בכלל די קונסט באַאיינ-פלוסט פון לעבן. צי האַלט איר נישט, אַז אייער מאַלעריי איז אַ ביסל ווייטלעך פון דער ווירקלעכקייט?

— אפשר. נאָר דעם רעאַליזם, וועלכן איר מיינט, דאַרף מען נישט זוכן אין דער מאַלעריי. די לעצטע 50 יאָר האָבן ראַדיקאַל געענדערט, נישט בלויז אונדזער אַרט לעבן, נאָר אפילו אונדזער סענסיביליטעט איי-עסעטיק. די וואָס מיינען, אַז מיר וועלן אַ מאַל קומען צוריק צו דעם נאַטוראַליזם, צום סאַציאַלן רעאַליזם, זענען זיך טועה.

זייער אַפט איז די געזעלשאַפט אין זין פון קונסט, געבליבן אַ סך

אונטערשטעליק, באזונדערס ביי אונדז יידן איז מען נישט גענאנגען וויי-
סער פון אימפרעסיאניזם, אָבער מיר האָבן צייט...

— אין אייער לעצטער מאָלעריי, שיינט מיר, איז פארשוונדן די
דראַמאַטישע אומרואיקייט און אַ מין דעמערונג-קאָלאָריס, ווי שאַמנט
האָבן מיט זייער שוואַכקייט און פאַטאַליזם, נישט בלויז אויסגעפילט דעם
מאָלערישן רוים, נאָר די פערסאָנאַזשן גופא. היינט אַנטדעק איך מער
אין אייער מאָלעריי אן אויפלייזונג פון די „שלייערן אין וואַלקנס“, אַ
גייע ליכט און „אַנזאַג“ גייט אין זיי אויף.

— מעגלעך, אַז נאָך אַזוי פיל יאָרן פון זוכן קאַמף און ליידן, איז
דאָס ביסל פרייד און גלויבן ווי אַ פאַרגיטיקונג פאַר אַ קינסטלער.

פון די הויכע וועגט קוקן אַרונטער זיינע אַמאָליקע בילדער: „אַ כלה
אַרומגערינגלט מיט חברטעס“. אין דעם בילד איז פאַראַן אַ סך שטימונג,
לייזונג. די פערסאָנאַזשן זענען אין דער שטוב, אויף וועמענס ווענט עס
שפילן זיך ליכט און שאַטן-פלעקן, קליין, ווי פאַרלוירן אין דעם גרויסן
אַרום.

אויף זיינע איצטיקע לייונטן, איז דער מענטש דער הויפט-צענטער
פון די בילדער. ער פילט אויס מיט זיין אַנוועזנהייט דעם מאָלערישן רוים.
ער איז דאָס וועזנטלעכסטע.

די ערשטע אויסשטעלונג פון יידישע מאָלער, וואָס איז אָרגאַניזירט
געוואָרן פאַר דער מלחמה איז פאַריז, אין אַן ארבעטער-קלוב, איז אַר-
גאַניזירט געוואָרן דורך אַבערדאָם. זי האָט געהייסן „דאָס מענטשלעכע
פנים“. מער ווי אַ פערטל יאָרהונדערט איז שוין אדורך.

נאָר דאָס וועזנטלעכסטע, דער מאָלערישער אמת, דער ענטוואַפן
און בענקשאַפט וואָס זענען געווען אין אים — זענען תמיד פאַרבליבן
די זעלבע, אפשר נאָך מער אויסגעלייטערט..

ווען איך גיי אַרויס, פאַרריגלט ער די מיר. ער בלייבט אַליין, איינער
אַליין, נישט בלויז אין זיין אַטעליע, נאָר אויך מיט זיין אַרט מאָלעריי,
וואָס צילט צו שאַפן די סינטעזע פון ווירקלעכקייט אין אַבסטראַקציע.

אינדענבוים

פון זיין „יהודה המכבי“, וועלכער האָט שוין אין יאָר 1911 צוגע-
צויגן די אויפמערקזאַמקייט אויף דער אויסשטעלונג פון פאַרזער סאַלפּאָן,
ביז זיינע שאַפונגען פון די לעצטע יאָרן, איז פאַראַן אן ענגער און אָרנאַ-
נישער צוזאַמענהאַנג. ער איז קלאָר, פאַרפּולקאַמט דורך דער רייפקייט און
מייסטערשאַפט וועלכע אינדענבוים האָט דערוואָרבן

זיין נאָמען איז באַקאַנט. אַ רייע מאָנאָגראַפיעס האָבן מער ווייניקער
פּאָפּולאַריזירט זיינע ווערק. די סיבה פאַרוואָס אינדענבוים „קלינגט“ נישט
אין דער וועלט, ווי עס איז דער פאַל מיט אַ געוויסע צאָל „אויסדערווייל-
טע“, איז אַ פשוטע. ער איז צו שטאַרק ענלעך לויט זיין באַראַקמער,
עמפינדונג און לעבנס־אופן צו זיינע סקולפּטורן. זיי רעש'ן נישט, זיי סומ-
לען נישט מיט אויפטרייסלערישע פאַרמען, נאָך זיי דריקן אויס אַ שטיל
לעבנס אמת אין גלויבן אין מענטשן, אין טיפּער געטריישאַפט צו זיך אַליין.
— דאָס זענען ווערטן, וואָס ווערן בלויז אָפּגעשאַצט דורך יחידים און
דורך דער — צייט.

און שליסלעך אינדענבויםען אַרט עס נאָך קנאַפ. אין זיין ערגעץ-ווי
פאַרוקטער אַטעליע, אין אַ פאַרזער ווינקל, איז ער מיט אַלע זיינע חו-
שים און גלויבן אַריינגעטון אינעם פאַרקערפּערן — אין שטיין און באַרזן
— זיין שטיין געזאַנג צום מענטשן.

אינדענבויםם בלאַסער, אַסקעטישער פנים אין וועלכן עס לייכטן בלוי-

גרויע אויגן, דריקן טאקע אויס אַ מין אַלימפישע רואיקייט און אַרוענמאַ-
לישע לעבנס-חכמה. ער געהערט צו דעם מין קינסטלער, וואָס האָבן פאַר
זיך די קריטעריע פון אמת און צייט.

אין דרויסן איז אַ קאַלמער טאַג. זיין פּראָסטיקער אַטעם גנבעט זיך
אַריין דורך אַלע שפּאַרעם און שפּאַרונקעלעך מיט וועלכע עס זענען פאַר-
זען די אַלמפּרענקישע „פּראָוויזאָרישע“ קינסטלער-אַטעלעס.

בלויז אין דער גאַענטער שכנהשאַפט מיטן „גאַרען“ (אויבן), אין וועל-
כן עס טלעט אַ שופּלע „קאַקס“־קוילן, איז אַ ביסל לעבלעך. זיצט ער
טאָקע אין אַ פּוטערנעם שפּענצער.

— אַזאַ געוויינשאַפט ביי מיר...

זייט יאָרן פּרוּווט אינדענבוים געפינען אַ באַרעכטיקונג פאַר זיין „סי-
בירישן“ הולך

— איר קענט — זאָגט ער — זיצן אין מאַנטל, אָבער באַלד וועט
ווערן וואַרעמער. ער איז אַ ביסל קאַפּריזונג, מיין אויבן, כאַטש איר קאָר-
טע אים מיט בעלגישע „אַנטראַציט“!...

— אַ, עס מאַכט נישט. איר וועל זיצן אין מאַנטל. איר שמער אייך
נישט?

— ניין, מיט וואָס קען איר אייד דינען?

— איר וואָלט וועלן באַקענען דעם יידישן לייענער מיט אונזערע קינס-
טלער, זייערע ווערק און זייער לעבן. און דערפאַר וואָלט איר וועלן...

— וואָס איז דאָ — רייסט איבער אינדענבוים — צו דערציילן. אַלץ
איז זייער פּראָסט און איינפאַך. אַ לעבן אָן סענסאַציעס, אָן אויסערנע-
וויינלעכע פּאַסירונגען; אַ לעבן פון אַ קינסטלער, וואָס וויינט גאָך אַלץ
נישט ווייט פון „לאַ ריש“ (ביגשמאַק), וואָס גייט גאָך אַלץ אין זיין אַטע-
ליע אין טרעפּעס. דאָס האָט נישט קיין צוציאונגס-קראַפט פאַר אַ יידישן
און נישט יידישן לייענער.

— איר זענט אַ ביסל פאַרביטערט, פר' אינדענבוים.

— אַ ניין. פאַרקערט, פון צייט צו צייט עפנט זיך די טיר פון מיין

אטעליע און עם באזוכט מיר א קונסט-ליבהאבער. און דאָס איז פאַר מיר
גענוג. אָס איר זעט דאָ די בראַנזענע סטאַטוע, וואָס שטעלט מיט זיך
פאַר אַ פרוי, וואָס האַלט אין אירע הענט אַ בוך .

— יאָ, איר קען די סקולפּטור שוין פון לאַנג. זי דריקט מיט זיך אויס
אזוי פיל גייסטיקייט און אַנדערשקייט. ווי אַ פאַרשוונדענע געשטאַלט.

— יאָ, מיר אַלע זעען אויס אַ ביסל ווי פאַרשוונדענע, פאַרצייטיקע
געשטאַלטן... אָס די סקולפּטור איז שטאַרק געפּעלן אַ יידישן דרוקער-
אַרבעטער. אפשר צוליבן בוך, און ער האָט געוואָלט האָבן די סקולפּטור
פאַר זיך. מעגלעך פאַר אַ יידישן מוזיי, וועלכן ער וויל עס שענקען. מעג-
לעך. פאַרשטייט זיך אז ער האָט מיר נישט געקענט באַצאָלן דעם ווערט
פון דער סקולפּטור. איר בין אָבער געווען אזוי געדירט און איבעראַשט
פון דעם זין פאַר קונסט, וועלכן ער האָט אַרויסגעוויזן, אז איר האָב אים
פאַרגעלייגט בלויז צו באַצאָלן דעם פרייז פון בראַנזענעם אָפּגוס. ער איז
דערויף איינגענאַנען מיט שמחה. און איצטער צאָלט ער אויס חודשלעך
דעם מאַטעריעלן באַמערק פון דער סקולפּטור.

עס איז דערפרייענדיק אָס דאָס, און איז ממש סימבאָליש.

— פאַרוואָס סימבאָליש?

— ווייל אַמאָל, מיט יאָרן צוריק, וואָלט אומעגלעך געווען, אז אַ ייד,
וואָס וווינט אויפן רעכטן ברעג סען, זאָל קומען צו אַ קינסטלער פון
„לינקן ברעג“. מיר זענען געווען ווייט איינע פון די צווייטע. ווי צוויי
באַזונדערע וועלטן. איר דאַרפט וויסן, אז איר רעדן וועגן דער צייט פון
פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען איר בין נאָר וואָס געקומען אין
פאַרזי, פון רוסלאַנד. און דאָס איז נישט געווען נעכטן!

בעת ער דערמאָנט יענע צייטן, באַקומען אינדענבוימס גרוי-בלויע
אויגן אַ באַזונדערן מילדערן אָפּגלאַנץ. אַרום זיין מויל פאַרטיפּט זיך אַ
קוים מערקבאַרער שמייכל.

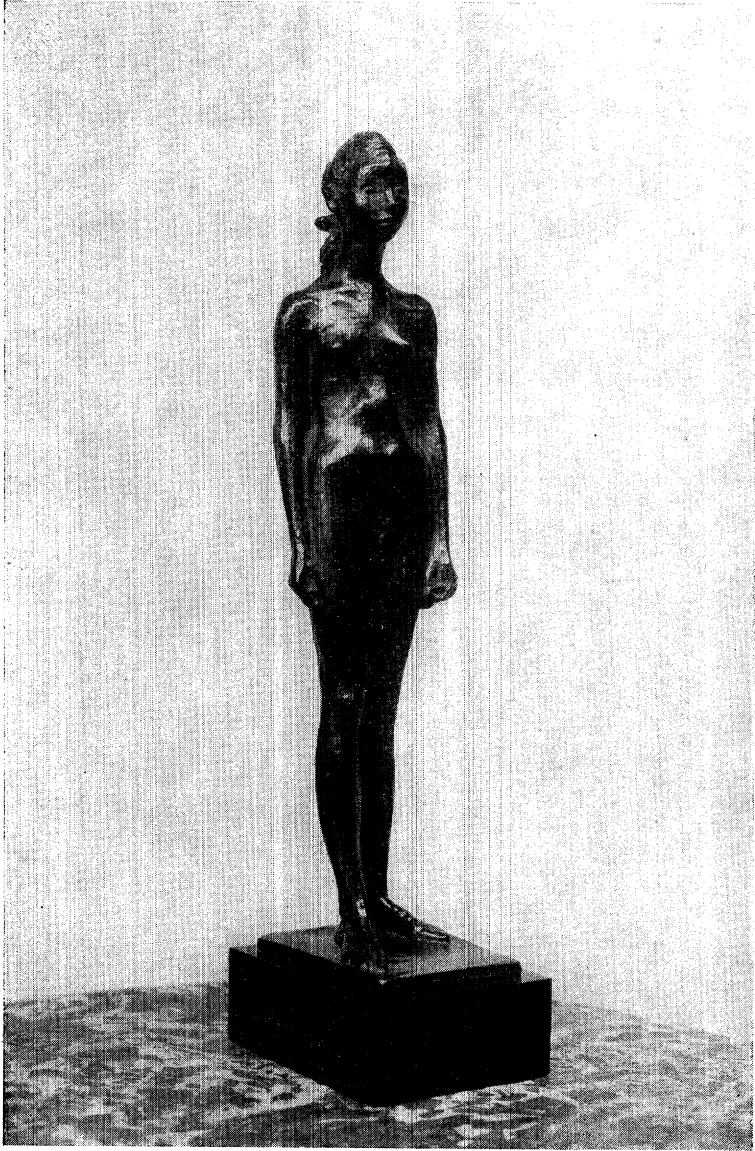
— נישט אַלץ האָט זיך געענדערט צום שלעכטן — זאָג איר. איר
זעט דאָר, אז די „בריקן“ צווישן „לינקן“ און „רעכטן“ ברעג, וואָס האָבן
ראַדיקאַל אָפּגעטיילט דעם יידישן פּאָלקס-מענטש פון זיינע קינסטלער

סקולפטור פון א יונגן מאן

א י נ ד ע נ ב ו י ם

קאלעקציע פון ד"ר מילער

פרויען-געשמאלט

קאלעקציע פון ד"ר מילער

אינדענבוים

און אינמעלעקטואַל, און אויך פאַרקערט, זענען פאַרשוונדן. די יידישע געזעלשאַפט ווייזט היינט אַרויס מערער, באַציאונג און פאַראינגערעם-דונג פאַר אירע קנאַסטלער און זייער שאַפונגען. דאָס איז צו באַגריסן.

— יאָ, אויב מען וויל. עס איז בלויז אַ פראַגע, וויפיל עס איז אין דעם פאַראַן אויפריכטיקער, אויסגעטישער געפיל, און וויפיל סנאַביזם?

— אפילו ווען די דערשיינונג וואַלט געווען בלויז אַ סנאַביסטישע, איז עס אויך אַ געווינס, ווייל סנאַביזם איז אין אַ געוויסן זין אַ שטיקל מדרגה! עס קען מיט דער צייט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ ישׁ.

— אפשר אָבער אינגאַנצן איבערצייגט בין איך נישט. מיט דער קונסט ווי מיט אַ גלויבן אין אַן אירעאַל, דאַרף זיין אַן אינערלעכער און כמעט אַן אַרגאַלישער בונד, אַז נישט האָט עס מישט קיין תיקון.

— מען זעט אַז איר זענט אַביסל אָפגעריסן פון יידישן לעבן. עס זענען פאַרגעקומען ענדערונגען. נישט בלויז דעם קינסטלערס שאַפן רופט היינט אַרויס אַן אינטערעס, נאָר אויך זיין וואַרט, בפרט ווען ער האָט, ווי עס איז דאָ דער פאַל, עפעס צו זאָגן.

— וואָס איז דאָ צו זאָגן. דער קינסטלער רעדט מיט זיין ווערק.

— קלאָר, פאַראַן אַ פולע מיט אַנעקדאָטן, פאַקטן, איבערלעבונגען, טראַגישע און אַמוזאַנטע. אַ קלייניקייט, אַזאַ שפאַן פון שטין איבער 40 יאָר, ווי איר בין אָנגעקומען אין פאַריז.

נראָד איז עס געווען אין חורש מערץ. ווי איבעראַשם בין איר גע ווען, ווען איר האָב באַהערקט אויף די גאַסן פון פאַריז קאַשטאַנען-בוימער באַ-דעקט מיט ווייסן צווייט. אַ ריח פון פּרילינג און האַפּענונג האָט מיך דורכ-געדרינגען, ווען איר בין אָנגעקומען אין „לאַ רישׁ“.

עס איז טאַקע געווען ווי אין אַ בינשמאַק: אפשר צוליב דער פלייס-קייט און צוליב באַווסטקייט פון בינען. ווייל אַ צייט איז געווען פון זאָ-כענישן, בלאַנזשענישן. איר האָב שוין אָנגעטראַפן קינסטלער פון רוסלאַנד, פּוילן, א. א. וי.

ווי אזוי האָבן די מאַלער באַוווּזן דעם ווונדער פון פאַרבינדן אַ טאַג מיט אַ טאַג, איז געווען אַ סוד, אַ סוד פאַר זיי אַליין.

אמת, דער אַמאָליקער פּאַרזיזער קרעמער האָט געגעבן עסנוואַרג אויף באַרג. פון צייט צו צייט האָט מען פּאַרט עפעס פּאַרקויפט, איז געווען צו פּאַרשטופן די דעפיציט-לעכער. דירה-געלט האָט מען קנאַפּ געצאָלט. מיט איר זעט דאָר, מען איז אָנגעקומען מער ווייניקער נאַנצערהייט. א חוץ די, וואָס זענען פּאַרבליבן אויפן מיטן-וועג...

— וווּ איז טאַקע געווען דער כּוח? — פרעג איך?

— דער כּוח, ווער ווייסט? אפשר איז עס גלויבן, קינסטלערישע באַשערקייט, אָדער פּראָסט פּשוט, דאָס איינגאַרטיקע מאָדנע לעבן פון א קינסטלער, וואָס מיי אָפט באַצאָלן מיט זיין לעבן פאַר דער אומשטערב-לעבקייט פון זיין קונסט-ווערק; איר זעט, דאָס וועט אונז צו ווייט פּאַרפירן. פּאַרמען, ווי פּאַסט איר אויף, פּר' אינדענבוים, די קונסט?

— נאָך 40 יאָר אַרבעטן אין פּאַרזיז, אין דעם קעסל-גרוב פון קונסט?

— די קונסט? זי דאַרף זיין אויפריכטיק און מענטשלעך. עמיל זאָלאַס דעפיניציע פון קונסט איז נאָך אַלץ ממשותדיק. די קונסט, האָט ער גע-זאָגט, דאָס איז דאָס לעבן געזען דורך אַ טעמפּעראַמענט.

— צי איז לויט אייך, פּאַראַן אַ יידישע קונסט?

— שווער צו זאָגן אַ דעפיניטיוון ענטפער אויף אַזאַ פּראַגע, נאָר איך מיין אז יעדער יידישער קינסטלער ברענגט אַרײַן אין זיין קונסט א ספעציפישן טעמפּעראַמענט. סוטיץ, מאָדיליאַני, פּאַסקין, קיסלינג קאַרם און אַנדערע, הגם זיי קומען פון פּאַרשידענע האַרזאָנאַטן, זענען זיי באַ-הויכט מיט עטוואָס איינגאַרטיקעס.

די מאָדערנע קונסט איז שטאַרק באַרייכערט געוואָרן, צווישן אַנדערע מיט אַ יידישן מאָלערישן אייגנאַרט און וויזיע, אָבער דאָס אַלץ, ווי גע-זאָגט, איז בלוז אַן אָנפאַנג, א יסוד פאַר עטוואָס וואָס האַלט אין ווערן.

— צי אינספירירט איר זיך איצטער, ווי אַמאָל, פאַר אייער אָג-פאַנג מיט אַ ביבלישער און יידישער טעמאַטיק?

— די ביבל, אויב זי אינספירירט מיר, איז אפשר דורך דער פּריזמע אין קינסטלערישער אויסערונג פון מצרים. יא, די ווונדערבאַרע עניפי-טישע סמאָמעקעס פּאַרמאָגן דאָס שלימותדיקע פון דער ביבל-פּאַרם

אנטשער

יצחק אנטשער גייט איבער גאָטס וועלטל מיט שווערע טרויט אויף שטילע, פאַרלאָזענע סטעזשקעס. ווייט פון ברייטן שליאַך. אויף זיי פילט ער זיך זיכערער, היימישער, עס אָמעמט זיך אים פרייער און דער לויב פאַרן באַשאַף, קומט ביי אים אַרויס אינטימער. ווען ער באַגעגנט אַ סענקעוואַמן בוים, שטעלט ער זיך אָפּ באַוונדערט: ווי שייַן איז דער בוים.

צײַט ער אַרָאָפּ פון זײַנע ברייטע פלייצעס דאָס מאָלער־רענצאָ, שטעלט אַוועק זײַן שטענדער און הויבט אָן מיט התלהבות צו מאַלן אַ תפילה פאַרן דעמב, סאַסנע, בוק... ווען די זון פאַרויפֿלט די בויםער־קרוינען נעמט אַנטשער צוגויף זײַנע מכשירים און לאָזט זיך גיין ווייטער.

גײַט פאַרביי אַ פּויער און פרעגט מיט די ווערטער פון משה קול: באַקס ליד: „צאָ סליכאַמטש גאַ שוויצעע?“. עס „העטשע פעטשע“. וואָס טאַקע גײַט אים אָן די וועלט. אַזוי ווי די בויםער וואָלטן זי פאַר אים פאַרשמעלט. וואָסן זיי טאַקע אַרויס רהבותדיק, זאַפטיק, קאַרעניאַס? טיק אויף, כמעט אַלע זײַנע לײוונגן. אונטער לײכט פאַרוואַלקנעע הימל־לען, פרידלעך־בלויע אויף גרינע סאַמעטענע טעפּיכער און עטעמען פון זיך אַ שפּעט זומערדיקע אידלישקײַט.

אין אַנטשערס אויסערלעכקײַט איז פאַראַן ענלעכס פון אַ שטאַמיקן

בוים, זיין הויכע געשמאלט איז א ביסל איינגעבויגן ווי אונטער א שווערע
מישא, ווי די פון גייערס. זי אָטעמט פון זיך אַרויס פשוטקייט, פאַרלענגט
הייט און שטיילקייט פון ישובניקעס. אָבער וואָס עס דאָמינירט אין דעם
רין איז זיין מילדקייט, דער קינדעדישער אויסדרוק פון זיינע אויגן.

די צייט גייט, די לעבנס אופנים האָבן זיך געביטן, די לאַנדשאַפּט
אין גאָר אַן אַנדערע. אָבער ער מאַלט היינט דעם זעלבן בוים, וואָס האָט
געוואַקסן אין דעם פּרעסעטשנער וואַלד. דאָס מיינט צו זאָגן, אַז ער
מאַלט זיין בוים, זיין לאַנדשאַפּט, זיין שטעפל. אַזוי ווי ער האָט זיי אַמאָל
דערפילט, באַנומען.

אַנטשער, וואָס וויינט שוין לאַנג אין פאַרזי, (דאָס ערשטע מאָל איז
ער געקומען אין 1920) האָט געהלומט צו האָבן אַ לייטישע אַטעליע,
אַנער עס הלומט זיך לייכטער ווי עס רעאַליזירט זיך. עס איז אפשר
נישט קיין צופאַל, וואָס אַנטשער האָט זיך אויסגעקליבן פאַר זיין וויינט
אַרײַם אַ פאַרזי, „באַנליע“, מאַלאַקאָוו. עס איז פאַרזי און גלייכצייטיק
פּראָוויני, אָבער מען געפינט דאָ אין דער גאַנצער שטאָט שטילע
מאַלערישע ווינקלען. און מער באַדאַרפּט נישט אַנטשער.

זיין אַטעליע=וויינגנג געפינט זיך אין אַ מאַדערן שטאַטיש הויז. אַלץ
אין דאָ ציכטיק, שבתדיק ריין, אפילו אין דער שטוב וואָס דינט אים
ווי אַן אַטעליע. אין די ווינקלען שטייען די גרויסע בילדער. אַ קליין חנוּ
כוּ=לעמפל שימערט מיט אַ מעשעגעם אָפּשיין אויפן ספרים=שענקל. די
פּאַליטרע אויף אַ בענקל, געבן דעם מאַל=שטענדער איז ווי פּאַלירט. קליי=
גע פונקטן פרישע פאַרב לויכטן מיט זייער האַרמאָנישער גאַמע. אָט די
קאַלירן וואָס מען טרעפט אָן אויף אַנטשערס בילדער. דורך דעם פענצ=
טער קוקט אַרײַן אַ ווייטער הימל. ווען דו שטייט ביי אים גאַנצ אַנט=
פּלעקט זיך פאַר דיר אונטן אַ ריזעדיקער פאַנגאַראַמע=אויסבליק פון די
וואָס זענען אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר די פאַרזי, פאַרזי פאַרשטעט.

עס זענען פאַראַן מאַלער=באַהעמען, און מאַלער פּראָלעמאַרער. די
וועגן פון ביידע סאַרטן מאַלער זענען נישט אויסגעפאַסטערט מיט ריזן.
גאָר אין דער צייט ווען די מאַלער=באַהעמען וועלן האַלטן פאַר אַ פאַראַם
יעטוערן פּראָפּעסאָנעלן אָפּנויג און זיך האַלטן אין פּרינציפּ צו לעבן אַדער
הונגערן — בלויז פון מאַלעריי, איז דער צווייטער מין מער קאַנצעסיע=

אין אינמערנירונגס-לאגער

אנטשער

דעם קינסמלערס אייוועלע

אנטשער

מעסיק איינגעשטעלט. „טאָן פי“ זאָגן זיי. לאָמיר פאַרלויפיק אַ ביסל אַרבעטן אויך. העלפֿן דער פּאַמיליע, מיט פּראַצע, אויב מען קען עס נאָר נישט באַווייזן מיט דער קונסט.

אַנטשער געהער אויך צו דער סאָרט מאַלער=פּראָלעטאַריער. דאָס נעמט זיך פֿון זיין אָפּשטאַם, דערציאונג און וועזן. באַקומען האָט ער עס אין פּערסענשאַנע (בעסאַראַביע), וווּ ער איז געבוירן געוואָרן אין 1899 ביי זייער פּרומע טראַדיציאָנעלע יידן. אַנטשערס טאַטע, פּאַרשטייט זיך, האָט מאַלעריי נישט געהאַלן פאַר אַ „וואַזשנע פּרנסה“.

„ווייס איך וואָס, מען דאַרף טראַכטן וועגן תּכּלית“. בלויז זיין עלטערע שוועסטער, וואָס איז געווען זייער אַ באַלעזענע, האָט אים דערמוטיקט, דערציילנדיק וועגן גרויסן מאַלער רעפּין און וועגן די אימפּאַליענישע מייס-טערס. זי האָט געווירקט אויפֿן ברודער, אים צוגעגעבן קוראַזש, און אפשר וואָלט דער פּאַטע זיך אויך געלאָזט איבערערן און געשיקט זיין 15 יעריקן זון קיין אַדעס, אין דער צייכן=שול, ווען עס וואָלט זיך נישט אַרײַנגעמישט א... נגב, וועלכער האָט רואינירט אַנטשערס פּאַטער און זיין חלום.

„מילא דו זעסט דאָך אַליין, מוזיניקל מיינער — אַנטשער איז געווען דער ניינטער — ביזט ברודן השם אַ יונג מיט בייגער, וועסט פּאַרדינען דיין שטיקל ברויט“.

און אַנטשער איז אַוועק אין וואַלד אַרײַן. דאָרטן איז ער פּאַרבליבן גאַנצע פינף יאָר. קלאָר: דער וואַלד האָט אַ קנאַפֿן שיכות מיט אַ קונסט=אַקאַדעמיע. אָבער זיכער איז, אַז ער האָט אויסגעאיבט אויף דעם יונגט=לעבן אַנטשער אַ גרויסע השפּעה און אפשר דערפֿון נעמט זיך זיין ליידג=שאַפט צום בוים, צו דער נאַטור. די ליבע וועלכע עס האָבן אַרויסגעוויזן די מאַלער פֿון באַרביזאָן: רוסאַ, מילע, קאַראַ, צו וועלכע אַנטשערס מאַ=לעריי איז זייער נאָענט און קרוביש. אָבער נאָך די רעלאַטיוו=רואיקע יאָרן האָט זיך אָנגעהויבן פאַר אים די גרויסע אומרואיקע צייט פֿון וואַנדערן.

1920 איז אַנטשער געקומען קיין צפֿון=פּראַנקרייך וווּ ער האָט אַ גע=וויסע צייט געאַרבעט אין די קוילן גרובן. אָבער דער זון פֿון וואַלד האָט ליבער געהאַט דעם בוים אין זיין נאַטירלעכער פּאַרם ווי אין זיין פּאַר=קוילטער. און ער איז אַוועק צו די עקאַליפּטום=בויםער. נײַן, דאָס זענען נישט קיין דעמבעס. אָבער דערפאַר שמעקן זיי מיט אַרד=ישראַל=ריחות,

האָט ער דאָרט שווער געאַרבעט און גלייכצייטיק באַזוכט די בעלאַל-שולע.
נאָך דריי יאָר, קומט ער ווידער אין פראַנקרייך. קיין פאָרן.

דאָ הויבט זיך אַ לאַנג און שווער קאַפיטל פון אַ מאַזאַליעדיקן
לעבן. פאַכדיק, שטובן-מאַלעריי, אָבער דערביי שטעלט ער אויס אין 1926
אַ בילד אין האַרבסט-סאַלאָן. 1928 באַקענט זיך מיט זיין מאַלעריי דער
קונסט-הענדלער זבאַראָווסקי (דער פון מאַדיליאַני און סומין) און ער
מאַלט פאַר אים אין משך פון צוויי יאָר.

אויך דער קאַלעקציאָנער געטער אינטערעסירט זיך מיט זיין מאַלעריי,
אָבער אין 1932 ברעכט אויס אַ שווערער קריזיס, און עס איז אַ סוף צו
די „זאַטע יאָרן“.

— פאַרקויפן אַ בילד איז דאָ געווען שווער, אָנגעקומען מיט שוויים
— זאָגט אַנטשער. — האָב איך נישט לאַנג געטראַכט און זיך צוריק גע-
נומען צו מיינע „פאַכן“ אָבער כ'האָב אויך געמאַלן בילדער, אַ חוץ שטובן.
אין טאַקע מאַלנדיק די שטובן האָב איך צעבראַכן אַ פוס. עס טרעפט
געבער. אָבער אַנטשער איז ווי אַ דעמב, און אַז עס פאַלט אַזאָ דעמב...
צוויי יאָר האָט ער נישט געקענט גיין „אויף אַ מאַטיוו“, דאָס הייסט ארויס
גיין אין דרויסן און מאַלן זיין באַליבטע טעמאַטיק, די נאַטור. און ווען ער
האָט שוין ענדלעך געקענט מאַלן אינדרויסן, האָט דער הימל זיך פלוצים
באַדעקט מיט פינצטערע כמאַרעס.

ס'איז דאָס יאָר 1939. אַנטשער אַנגאַזשירט זיך אין דער פראַנצויזיש-
שער אַרמיי. נאָך דער דעמאָביליזאַציע וווינט ער צוויי יאָר אין מאַנפּע-
ליע, ווו ער לעבט אַ דאַנק זיינע בילדער. ווען די געפאָר ווערט גרעסער
און באַדראַקט הויפּטזעכלעך זיינע צוויי קינדער, אַנטלויפט אַנטשער מיט
זיין משפּחה אין דער שווייץ, ווו ער ווערט אינטערנירט אין אַ לאַגער.

— די שווייץ איז זייער אַ שיין לאַגער, באַזונדערס פאַר אַ מאַלער,
אָבער ווען ער קען עס מאַלן. אין לאַגער האָב איך געאַרבעט ווי אַלע אַנג-
דערע — דערציילט ווייטער אַנטשער — פאַרשטייט זיך אַז מיר זענען דאַנק-
באַר די שווייצער. איך האָב געמאַלן פון צייט צו צייט און אפילו פאַר-
קויפט אַ דאַנק דער פאַרמיטלונג פון אַ קונסט-אַמאַטאָר. ווען עס איז שוין
געקומען די באַפרייאַונג, און צוזאַמען מיט אַלע מיינע פריינד זיך שוין
געגרייט צו פאַרן אַ היים, האָב איך גראָד געמוזט צעברעכן אַ האַנט-

אלע איבערברוד=עמאפן ביי אנטשערן פאלן זיך צונויף מיט קערפער= לעכע ברוכן... אָבער מען דאַרף דערביי צוגעבן אַז קיין שום נעשעענישן זענען נישט אומשטאַנד צו ברעכן זיין ווילן, אָפּצושוואַכן זיין במחון. אַ דאַנק פאַקע דעם כּה און אַטאַוויסמישער עקשנות האָט ער נעקאַנט באַ= קעמפן אַלע שוועריקייטן, איבעראַקערן וויסמע, פּרוכטלאַזע ערד און „פאַר= פּלאַנצן“ זיינע קערנדיקע, זאַפטיקע בוימער, גאַנצע וועלדער, גערמנער וואָס באַדעקן הונדערטער זיינע בילדער, וואָס באַצירן הונדערטער פון יידישע און נישט יידישע שטובן, גאַלעריעס און מוזייען.

זיין קאַלאָריס איז אַ צאַרמער, וואַרעמער. אפילו דער פון די ווינטער= פּייזאַזשן. אויך אין דער נאַטור וויברירן די קאַלירן אין אן איינהייטלעכן בייזאַמען. בלויז בעת קאַטאַקליזמען, צייט=איבערברוכן, ברעכט אויך אויס די קאַלאָריט=דראַמע, די אומרואיקייט אין דער נאַטור.

אידיליש און האַרמאָניש זענען זיינע בילדער. זיענדיק אן אָפּשפּילונג פון דער נאַטור, זענען זיי אָבער אינטערפּרעטירט דורך דעם אַמאָליקן בחור פון די פּרעסעטשנער וועלדער. און דערפאַר אפּשר באַמערקט מען אַז די צווייגן פון זיינע קאַרענאַסטע בוימער זענען קנולן צונויפגעפלאַכטן, ווייטיקלעך פאַרפלאַנטערט און פאַרגליווערט אין אַ מיז שרעקהאַפּטער אומ= רואיקייט. מעגלעך אַז אַנטשער קען בעסער די גשמה פון די וועלדער ווי מיר.

אָבער אַנטשער מאַלט נישט בלויז אויף אַ פאַנמעאיסטישן אופן דעם וואַלד. אויך די שטאַט. דאָס דאָרף. דער אַרבעט=מענטש געפינט דאָ זיינע באַליבטע סוּזשעטן. אָבער דאָס מענטשלעכע פנים האָט פאַר אים מער סודות ווי דער בוים.

און ער? ער האָט ליב די פשוטקייט אַליין. גייט ער אַזוי איבער זיין אייגענעם פעלד=שלאַך מיט שווערע, מיושבדיקע טריט. באַגענגט אַ בוים און זאָגט: „אַ, ווי שיין איז דער בוים“. שטעלט ער אַוועק זיין מאַל=שמענ= דער מיט אַ שניי=ווייסע לייונט און כּהרף עין וואַקסט אַרויס אַ בוים. אויף אַ גרין מאַכעדיקער ערד, צווישן וועלכע עס שלענגלט זיך אַ סמעושקע, וואָס פירט צו אַ צווייטן, דינסן, צענטן און הונדערטסטן בוים. און צווישן די שוואַרץ=ברוינע צווייגן און גרויע בלעטער קרוינען, שיינט אַרום בלאַס= בלויער פּרידלעכער הימל, אָפּטמאַל מיט אַ ווייסן וואַלקנדיג.

בען

דאָס געסל, נישט ווייט פון פאָרט סען=קלו, ווו דער קינסטלער בען וווינט, האָט אַמאָל געהייסן „רי לאַ גראַט“. דער נאָמען „גראַט“ איז אין אַ שרייענדיקן קאָנטראַסט צו די מאָדערנע הויך=שטאַקיקע הייזער, וואָס ציען זיך ווי אַ רויטער פּלעק לענג אויס איין זייט גאָס קעגנאיבער דער זון. די אנדערע זייט איז פּוסט, פאַרשמעלט מיט פאַרקאַנעם אונטער וועלכע עס זענען זיך פון צייט צו צייט, פליענדיקע ווייסע טעניס=באַלעמס. די ווייסע באַלעמס פליען אַהין און צוריק איבער נעצן. די גאָס איז שוין גאָר נישט „גראַטע“ מעסיק. אָבער נעמען פון גאַסן און אפילו פון מענשן, גייען נישט תמיד האַנט ביי האַנט מיט דער רעאַליטעט. אַזוי אויך דער נאָמען „בען“ צו דער פון זיין פרוי „געראַ“, זיי זענען ווי סימ=באַלן, אַבסטראַקטע באַצייכענונגען, אַ מין אימאַזשינערע, קאַרט דאַג=מיטע“. זיי זענען אָפּמאָל אוניווערסאַלער און קאָנקרעטער פון דער ווירק לעבקיט.

וווינט בען אויפן העכסטן שטאַק פון דעם הויז צופיסנס פון אַ רחובתדיקער פאַרזיזער פאַנאַראַמע. דאָ לעבט ער, און מיט אים זיין מאַלע=ריי. אַ נינוז, וועלכן ער ברומט בעתן מאַלן, באַגלייט זיין שאַפּעריש ווערק. איז דער צייט געפינט זיך די מאַלעריין געראַ אויף דער טעראַסע פאַר זיך אַליין. זי קניט פאַר אַ לייונט, רעציפירט דערביי פּושקיען, כאַפּט

א שמועם מיט א דורכפליענדיקער טויב און א לבנה-ארטיקער פייזאזש ווערט געבוירן אָט אזוי זיך, „גישט מיר, גישט דיר“ — וו עס זאָגט א פאָלקס-ווערטל.

די וועגן פון יצירה זענען פארשידנארטיק. ביי איינעם זענען זיי דורכגעווייטיקט, ביי אן אנדערן דורכגעזונגען, ביי אן אנדערן ווידער דורכגעטרעט. גילטיק איז בלויז דער רעזולטאט.

אָבער מיר דאַכט, אַז ווען די דריי מאַמענטן: ווייטיק, פרייד און געדאַנק, טרעפן זיך צונויף אין א גליקלעכן בונד, שאַפט דער קינסטלער שערעווערען.

בען, דער זון פון ביאָליסטאָקער ארכיטעקט ראַבינאָוויטש, האָט אַרײַנגעבראַכט אין דער מאָלעריי פון די יידישע קינסטלער א באַזונדערן ניגון. אויב עס וואָלט מעגלעך געווען אויסצובאַרגן א טערמין פון אן אַנדערן קונסט-אַפּשניט, וואָלט איר אים גענומען אין טעאַטער, כדי צו באַצייכענען בעג'ס מאָלערישע וויזיע. און דאָס איז: „קאָמעדיא דעל אַרטע“.

פאַראַן זײער א סך ספיריטועלע ענלעכקייט צווישן דעם איטאַליענישן סעאַטראַל, „קאָמעדיא דעל אַרטע“ און בעג'ס מאָלערישע וויזיע.

דערלויבט מיר א דיגרעסיע: איר באַמי מיר תמיד צו זוכן א באַשייד פאַר דעם אופן פון שאַפן פון א קינסטלער אין זיין יוגנטלעכער סביבה: הויז, שפּאַט, אָפּשטאַם א. אַז. וו. די השפעה האָט א סך צו זאָגן אין דער שעפּערישער געשטאַלטונג פון א קינסטלער.

די שפּאַט ביאָליסטאָק, צווישן וואַרשע און ווילנע, האָט אין זיך אויסגעטראָגן דעם ליטווישן ראַציאָנאַליזם. יידישעלעכער אויסגעדריקט, מיינט עס: דאָס מתנגדישע און דאָס חסידישע. דער עיקר איז צו געפינען פון טעזע און אנטווערען דעם סינטעז. און מיר דאַכט זיך, אַז אין בעג'ס מאָלעריי איז זי פאַראַן אין א פּלאַסטישער בולטקייט. דאָס איז פּלוג, קעגנ-זעצלעכע, און די קאָנטראַסטאַרטיקייט, געפינט ביים קינסטלער בען א גליקלעכן תיקון. זיין חלום איז ראַציאָנאַל, זיין ראַציאָנאַלקייט אין אַבסטראַקט. זיין פּאַעזיע איז גישט קיין סמיכיש ספּאַנטאַנער אויפברוי, נאָר א געצוימטער אין א מין מאָלערישן קלאַסישן אַלעקסאַנדריין* און וואָס

* א פאַרם אין דער פּאַעזיע

שייך דעם מעאטראלן מאַמענט, וואָס מיינט די פאַרבינדונג צווישן פּיק-טיוון און רעאַלן, וועלכער שאַפט אין בענ'ס בילדער א נעוויסע איינהייט. וועגן דעם זאָגט ער מיר אַליין:

„דאָס נעמט זיך אפשר דערפון, אַז זייענדיק נאָך נאָך יונג, האָט מיר דער מאַלער ראַזאַניעצקיי, ציפרעס, אַרונטערגעפירט הינטער די קוליסן פון דער סצענע. עס האָט אין מיר אַרויסגערוּפן א שטאַרקן „שאַק“ און דאָס איז אין מיר געבליבן ביז היינט צו טאָג.“

★

בענ'ס אַטעליע איז אויסערלעך זייער ווייט ענלעך אויף די פון די מאַנפאַרנאַסער מאַלער. נישט קיין שמויב, נישט קיין רויך, נישט קיין „אַרטיסטישע“ אומאַרדענונג. אַלץ איז „געוויגן און געמאַסטן“, יעדער קעגנשטאַנד האָט זיין באַשטימטן אָרט, יעדער קאָלאָרישער פּלעק זיין באַשערטקייט, די פענולען אין זייערע מעפלעך, זענען „ריין ווי גאָלד“ די פּאַליסרע מיט איר פאַרבן-נאַמע האָט איר נישט-פאַרענדערלעכן סדר. די צענדליקער בילדער אין קעמערל זענען „אויסמושמירט“ לויט זייער נריים און פּעריאָד. די נרויסע בילדער אויף די ווענט איבערשטייגן נישט דעם אָפּגעבלאַקעוועטן טאַפעטן-גדר, אַלץ וואָס איז דאָ: דער אַרום און די בילדער זאָגן עדות אויף א מוסטערהאַפּטער אָרדנונג און אַרכיטעקטאַנישן גלייכגעוויכט.

ווען מיר וואַלטן בלויז געמשפּט דעם מענטשן און דאָס לעבן לויט אן אויסערלעכער פאַרם, וואַלטן מיר געקענט זאָגן, אַז דאָ באַשיינט אַלץ א גליקלעכער זונען-פלעק. אַז אַלץ דאָ איז קרישטאָל-ריינע האַרמאָניע.

מיר ווייסן אַז אונטער דעם אויסערלעכן קוויטמזום ליגט פאַר-באָרגן א נאַכט... בענ'ס יידישע קעלער-נאַכט, פול מיט האַלוצינאַציעס און ממעקים-רוּפן; אַ בלוטיקער פיטיווע-וועג, מיט קאַשמאַרנע טעג; אַ לעבן צעזאַקערט מיט שעפּערישער אומרויאיקייט. אונטער דעם מנוההדיקן שבת-דיקן לבוש זענען פאַרבאָרגן וואַכעדיקע, מוראדיקע טעג פון ליידן, שרעקן, צוויפּלען און וויי-געבורט.

אמת, בענ'ס קינסטלערישער גאַלנאַטאַ-וועג איז באַקרוינט געוואָרן מיט א געטלעכער אנטפּלעקונג און זייער תהילים-בילדער — ווי גורלדי-

קער אג האַלט־פּונקט אויפן וועג פון דער אַמאָליקער ביאָליסטאָקער רע־
וואַלוציאָגערער און ייִדישער גאָס צום ברייטן אוניווערסיטעט־אַלמאַנענטשלאַכטן
שליאַך. צו אַ נייער אינקאַרנאַציע פון זיין שעפּערדישן איד־זי בלייבט
אַבער תמיד זיך געטריי, אַזוי גוט ווי אין זיינע בילדער איז פאַראַן דער
זעלבער לייט־מאַטיוו. דער גלגול פון איין און דער זעלבער פרוי, די סיגמע־
זירטע רעאַלע און פאַעטישע אטמאָספּער און דער „סוד“, דער גרויסער
סוד וואָס בעג'ס בילדער דריקן מיט זיך אויס.

★

פאַראַן ביי בענען אַ בילד אין ליטאַגראַפיע וואָס שטעלט פאַר אַ
„געשאַכטענע טויב“.

די טויטע גאַטור פאַרמאַגט אין זיך אַ שטאַרקן סימבאָלישן לעבן.
די ווייסע טויב מיט אירע פאַרשפּרייטע פליגל זעט אויס ווי צוגעקרייזט
צו אַ מאַל־קעסטל, וואָס איז ענלעך צו אַ קעסטל פון אַ גאַס־גלעזער. דאָס
בילד אָטעמט פון זיך אויס אַ שטילע און סובטעלע טראַגעדיע, וואָס פאַר־
קלעמט ביים האַרצן.

בען איז נישט אויסן געווען צו מאַלן אַ סימבאָלישן בילד און דאָך
ווירקט עס ווי אַ סימבאָל פון הורבן, ווי אַן אומיושרדיקער קרבן. מען
וואַלט געקאָנט געפינען אַ סך אויסטייטשונגען פאַר דעם אויסדרוקספולן
בילד, נישט בלויז צוליב זיין צאַרטער פאַרבן־גאַמע, פילבאָדער צייכע־
נונג אין וועלכער עס צאַפלט זיך נאָך, דאָכט זיך, דער לעצטער גסיסה־
ציטער פון די ווייסע פליגל, נאָך דער עיקר צוליב דעם „קלימאַט“, וואָס
איז אין אים פאַראַן. איין אַרונטערגעלאָזטער פליגל פון דער טויב איז
איינגעהילט אין אַ שאַטן, מאַטעריאַליסטיש צוגעצויגן צו דער ערד, דער
צווייטער איז בלענדער ווייט דערהויבן ווי צו אַ הילפּס־רוף...

דאָס בילד אנטבלויזט פאַר אונז זייער בולט די גשמה פון קינסטלער
פון זיין פאַלק, זיין שטאַם.

★

בען (בן־ציון ראַבינאָוויטש) איז געקומען אין פאַריז אין 1930. גע־
קומען איז ער אַ דאַנק אַ ספּיענדריום וואָס דער ביאָליסטאָקער שטאַט־
ראַפּ האָט אים געגעבן צוליב דער אינטערענענץ פון בונדישן לאַווניק
ה' פלאַמענבוים.

גאָד זייענדיק אין ביאליסטאָק (וואו ער איז געבוירן געוואָרן אין 1905) האָט ער שוין ארויסגערופן א סך אויפמערקזאַמקייט צו זיך. ער שטעלט אויס אין ווילנע מיט די יונג-ווילניאַנער, ווי וואָראַכייטשיק, און מערערע מאָל אין וואַרשע.

ער קומט פון זיין משכילישע שטוב. זיין טאַמע איז געווען אן אַר=בישעקט און מיניאַטוריסט אַזוי אַז פון זיין פריעסטערינגנט געפינט זיך דער יונגער בן-ציון אין אן אַטמאָספער פון קונסט און יידישן בוך. זייענדיק גאָר יונג האָט ער שוין אילוסטרירט ביכער, אפילו א לערן-ביכל פאַר שניידעריי. בען קען זאָגן: „צום ערשטן האָט גאָט באַשאַפן די ליניע, דערנאָך די פאַרם.“ דער גרויסער פראַנצויזישער מאָלער דאַוויד האָט קודם כל געזען די קאָנטורן פון די זאַכן, זייער לינעארע עקזיסטענץ און רוים. בען, אַלס קינסטלער, ציט זיין אינספּיראַציע פון דער נאַטור און אויך אָפט פון דער ליטעראַטור. אויב די ביכל קען באַטראַכט ווערן אַלס איר קווינטעסענץ. מיר ווייסן דאָך, אַז די גרעסטע קונסט-שעדעווערן אין דענעסאַנס זענען אנטשטאַנען א דאַנק איר.

דערפאַר טאַקע האָט בען ליב דאָס בוך, די מעשה אַפילו די כעלמער מעשיות האָט ער פאַרוואַנדלט אין א בענישן, ביז גאָר, סינעטמיזירטן אַראַנעסק.

שלום עליכם, וועמענס 28 בענדער שיינען אַרונטער פון זיין ביכער=פאַליצע, האָט ער ביז גאָר ליב לייענען, צו אילוסטרירן. אַ תיקון געפינט ער אין פּרצ'ען, אָבער די עיקר-אינספּיראַציע — אין דוד'ס תהילים... ווען מען רעדט מיט בענען וועגן „יידישער קונסט“, איז ער נישט אינגאַנצן מסכים מיט אַזאַ אייגנשטעלונג, הגם ער זאָגט, אַז ער דערקענט אין א בילדע=סאַלאַן צווישן הונדערטער עקספּאַנאַנטן, א בילד פון א יידישן מאָלער.

נישט ווייניק איז בענס מאָלעריי יידיש אין איר עצם. אין גייסט, אין איר פאַרבאַדינגלעכקייט.

ווי איד האָב שוין דערמאָנט, ציט בען זיין אינספּיראַציע פון צוויי קוואַלן, פון דער נאַטור, און פון דער אירעען ליטעראַטור.

נען געהערט אויך צו די זעלמענע יידישע מאָלער, וועלכע האָבן אַממייכטן נעמאָלן פאַרטרעטן פון יידישע שרייבער. נישט פאַראַן קיין יידישער שרייבער, צי באַוויסטער קולטור=עסקן פון פאַריז, צי אַנ=

פארטרעט פון ה. לייבוויץ

דערשווי, וועמען בען זאל נישט האבן געצייכנט זיין פארטרעט. בען האָט ליב דאָס מענטשלעכע פנים, דאָס יידישע אוודאי נאָך מער, דאָס פנים פון יידישע שעפער. זיין צייכנערישע ווירטואַזיקייט דערלויבט אים אין א רע-קאָרד-צייט צו פיקסירן אויף א לייונט דאָס אויסערלעכע און אינערלעכע פנים פון זיין מאָדעל.

אַבער נישט אין דעם אַרט אויסערט זיך בענ'ס מאָלערישע וויזיע און זיין טאַלאַנט. ער קומט צום אויסדרוק דער עיקר אין זיינע דורכגע-טראַכטע און אינמואיטיוו דורכגעפילטע קאָמפּאָזיציעס, אין די, וועלכע שאַפן די אילוזיע פון דער ווירקלעכקייט און זענען אפשר מער, אַלנפּאַלס שענער פון איר. זיין פרויען-אַקט, אַנטבלויזט מער רוחניות ווי פיזישע (סענסואַליטעט), ווייל ער סובלימירט מער ווי ער מאַטעריאַליזירט. דאָס זעט מען אויך אין זיין פאַרבן-גאַמע, אין זיינע „ענטעריער“, קאָמפּאָ-זיציעס, לאַנדשאַפּטן. זיי פאַרמאָגן תּמיד א מילדן פּאַססעל-אַרטיקן סטאַן, ווי זיי וואָלטן זיין אַ לירישיר עכאַ — אויב מען קאָן אַזוי זאָגן — פון דער רעאַליטעט. אַ סודוספּולע וועלט ווי יעדער לעבנס-שאַרד איז איינגע-וויקלט אין א פּור; ווי יעדער פאַרבן-פּלעק איז אַדורכגעלאָזט דורך דער פּריזמע פון עמפינדלעכקייט. דאָס לעבן, די נאַטור מיט אירע שאַרפע קאָנטורן ביי אים באַקומען אַ פּאַעטישן און מיסטישן עקויוואַלענט אפילו ווען זיי זענען לעבנס-ענגלעך. די „רעאַלע אירעאַליטעט“ האָט עס אים דער-פירט צו זיין ממש אַבסטראַקטן קוים-קוים נישט פיגוראַטיוון תּהילים-ציקל.

זייענדיק באַהאַלטן אין א קעלער בעת דער דייטשער-נאַכט, האָט בען זיך אַוועקגעלאָזט אין די „אַנדערע וועלטן“ פון זיינע חדר-יאָרן, וואָס האָבן אין אים געשעפּטשעט קאַפיטלעך פון תּהילים. דאָ, אין דער שוואַרצער אויסגאַנגסלאָזער קעלער-שטילקייט, האָט זיין ניגון אין אים באַזונדערס אַקאָרדירט.

וואָלט ער געווען א מוזיקער.. איז ער אַבער מיט אַלע זיינע רמח אברים א מאָלער, האָט ער געזען אויפן שוואַרצן קעלער-פּאַן לויכטנדיקע ליניעס. אין שיינ פון דער ביאַליסטאַקער זון האָבן זיי ווידער אויפגעטויכט אין דער פאַרזוער נאַכט, אויפן שוואַרצן עקראַן, ווי לויכטנדיקע ליניעס. ווי אן אומזעבאַרע האַנט וואָלט מיט לויכטנדיקע צייכנס אויסגע-ברענט אויף דער קעלער-וואַנט זיין קינסטלערישן — „מאַנע טעקל“!

און אפשר איז זיין חדר-רבי געווען גערעכט! ווייל בען זאָנט מיר
איין צוזאַמענהאַנג דערמיט:

— זייענדיק אין חדר, אין ביאָליסטאָקער שול-געסל, האָט דער רבי
געזאָגט: „איר זעט דאָ קינדערלעך דעם טיש-ער פאַרנעמט די גאַנצע
ד'ר אמות פון אינגער חדר, אָבער ווען מען שמעלט אים למשל אַוועק
אין דרויסן אויף די בלאַנעס, איז ער גאַרנישט... מיט גאַרנישט“.

אין אַ קעלער איז די וויזיע אן אַנדערע, א דעהויבענערע ווי אין א
סאַלץ.

נאָך דעם ווי בען איז אנטרונען פון „אוישוויץ פרוזדור“ (פיטווייע)
האָט ער זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ קעלער, ווייט פון לעבן-זיינע תהילים-
וויזיעס, וועלכע ער האָט תיכף צייכנעריש שיפּרירט, האָבן ביי אים באַ-
קומען אן אַבסטראַקטן לבוש-און מיט יאָרן, יאָרן שפּעטער, אין די יאָרן
1953 = 1954, זענען זיי ענטגילטיק פּיקסירט געוואָרן אויף 58 גרויסע
לייזונגן.

און מאָדנע, גראַף אין זיי, אין די כמעט אַבסטראַקט = געמאַלענע
תהילים - בילדער איז די קאָליר-דער פאַרבן-פלעק, אינעמענשווער, ווי אין
זיינע נאַטור-בילדער... די באַהעפטונג מיט דער געמלעכקייט, וואָלט געווען
קאָנקרעטער ווי די מיטן מענטשן..

אין געוויסע אויסמערלישע פּאַלן איז עס אפשר אַזוי.

אָבער וואָס עס האָט באַוויגן בעגען צו מאַלן דור'ס וויזיע איז געווען
דעם ביאָליסטאָקער רבינים תהילים-ניגון:

— די אינספּיראַציע איז נישט געווען קיין רעליגיעזע, ווייל פאַר מיר
איז דער תנ"ך קיין רעליגיעזע ווערק, נאָר א קונסט-ווערק, פול מיט פּאַע-
זיע. די אינספּיראַציע איז געווען דורכאויס א פּאַעטישע, שעה'ן מעג און
וואָכן-לאַנג האָב איר געמורמלט די אַלטע געזאַנגען, קאַפּיטלעך תהילים
און באַלד דערויף פּיקסירט אין ליניעס דעם ניגון, די אידעע, די וויזיע.

★

אין זיינע תהילים-בילדער פרוווש דער קינסטלער אינטואיטיוו איז
נערשטייגן די ערדישע באַדינגלעכקייט-ער פרוווש געבן דעם נשמה-צו-
שטאַנד, דעם מענטשלעכן גורל, דעם יידישן טראַגישן אויסמעסט אן אַל-
געענטשלעכע פּלאַסמישע אויסמישונג.

קאָנקרעטע פּאַרמען אין תוד ענדערן זיך, די אידעע פאַרבלייבט-מען

קען שטאַרבן אויף א שייטער-הויפן, מען קען שטאַרבן אויף א באַריקאַדע, די אויסערלעכע פאַרמען האָבן זיך בלוז געביטן, די אידעע איז פאַרבליבן. אין די בילדער קרוינט די אידעע, „מיר וויינען ביי די טייכן פון בבל“ ביים גניעפר, ביי דער ווייסל, צי ביי דער סען, מיט שטום פאַרהאַנגענע לירעס אויף וויינענדיקע ווערבעס...

איינע פון די לירעס האָט בען ארונטערגענומען... און זי זינגט פאַר אונז א מאָדנעם און אויסטערלישן ניגון.

סינטעטיזירטער רעאַליזם גענרענעצט מיט אַבסטראַקער אין־סופיקייט און א האַרמאָנישן איינקלאַנג.

„ירדן פון א גאַנץ יאָר“ באַקומען אין זיי פליגלען ווי מלאכים איין, הענט ווי כוואליעס ציען זיך צו דער אין־סופיקייט, „ווער וועט מיר געבן די פליגל דורכזיכטיקייט?“, זינגט דוד... בען פרוווש עס רעאַליזירן. נישט ווי אין דער דורכזיכטיקייט פון זיין געשאַכטענער טויב, נאָר אין די אַכט־פראַקטע אידעען, פאַרבן און פאַרמען־לבוש, וואָס דערמעגלעכט אונז א פולקאָמע אנטרינגונג, לייטזעליקייט און טרייסטונג.

אין די בילדער פון בענען האָבן מיר די סובטעלע און איידעלע פאַרבן־נאַמע און די נישט ווייניקער מעלאָדישקייט פון זיין צייכענישער ליניע. אָט די מעלאָדישקייט, כ'וואַלט געזאַגט, מאַלערישע קאָמעראַלע מוזיק, איז דער תוכן פון בענעס מאַלערישן ווערק, וואָס ציט זיך ווי א גאַלדענע קייט דורך זיין זייער רייכן מאַלערישן ווערק.

עס איז שווער צו זאָגן אין וואָסער זשאַנער, פייזאַזש, שמיץ לעבן, בלומען דער פאַרטערט — בען איז שטאַרקער. דאַכט זיך, אַז אומעטום איז פאַראן דער זעלבער קלימאַט, די זעלבע שליומטדיקייט און קלאַסישע גאַבלקייט מיט וועלכע דער מאַלער דריקט אויס זיין איד פאַר דעם פאַע־טישן רעאַליזם.

פאַראן ביי בענען א גרויס און זייער שיין בילד, וואָס שטעלט פאַר די פרוי א ליגנדיקע אויף א סאַפּע — (תמיד די זעלבע), פול מיט א מין מילגרוים רואיקייט און זאנפמן דרימל. עס הייסט „לייטזעליקייט“.

אָט דעם געפיל פון לייטזעליקייט — עמעמען פון זיך אויס בענעס בילדער.

דאבר'נסקי

יצחק דאָבר'נסקי לעבט דאָכט זיך, פאַר זיינע בילדער, מיט זיינע בילדער, אַלדאָס איבעריקע איז נישט מער ווי אַ פּרעמעקסט-אַפּטמאַל אַ סטימול צו מאַלן.

פאַר דאָבר'נסקי האָט גאָט ספּעציעל באַשאַפּן די גאַטור, דעם מענטשן. דער עיקר דאָס קינד, כדי ער, דאָבר'נסקי, זאָל האָבן וואָס צו מאַלן. און ער מאַלמ טאַקע מיט ברען, ליידנשאַפט און ליבע. און דאָס „איבריקע“ איז נישט מער ווי אַ געבן זאָר. אַפּטמאַל אַ לאַסט, אַ שמערונג.

אין שטעמל מאַקאַרעוו (אוקראַינע) וווּ יצחק דאָבר'נסקי איז געבוירן געוואָרן אין 1891 זענען געווען אַזעלכע יידן וואָס האָבן זייער לעבן לאַנג פאַרבראַכט אין בית-המדרש, געבוירן איבער ספרים, אין אַן אייביקן דיאַ-לאַנג מיט גאָט, מיט די פאַרהוילענע גייסטיקע וועלטן.

יצחק דאָבר'נסקי, דער זון פון מאַקאַראַווער רבינס גבאי, איז אויך פאַרטיפּט אין אַן אייביקן „דיאַלאָג“ מיט זיינע בילדער, וואָס שפּיגלען אַפּ גאָטס באַשאַפּן. און אָפּ דער אייביקער אינטימער קאָנטאַקט מיט דעם אויס דערוויילטן און דעם שיינעם, האָבן געפורעמט זיין קינסטלערישע נשמה וועמענס הויפט-שטריכן זענען התלהבות און ליבע.

זיין מאַלערישער ניגון איז אַ שטילער, דינער און אמתדיקער.

„רבנו של עולם, כ'ועל דיר א דודעלע זינגען“ — האָט מסתמא
דאָברינסקי אַמאָל געזאָגט מיט אַ שמייכל.
ער האָט דעם מאָטיוו אריינגעפלאַכט אין זיין מאָלעריי, וואָס קען
פאַרעכנט ווערן צו דער „פאַריזער שולע“.

★

דאָברינסקיס אַטעליע איז פול מיט ליכט און בילדער. בילדער אויף
די ווענט, בילדער אויף די פאַליצעס, בילדער אין די ווינקלען. דו באַ-
מערקסט אפילו נישט די מעבל. אויף דער איינציקער זאָך וואָס איז דאָ
פאַלש — דעם קאַמין — שטייען בלומען. די רויטלעכע טולישן דאָ, האָט
אורדאי אַוועקגעשטעלט זיין פרוי, די טאַכטער פון פאַמי און אַרקאַדי
קרעמער.

— ווי אזוי זענט איר געווארן א מאָלער? — פרעג איד.

דאָברינסקי שמייכלט. זיין אָפן ברייטלעך פנים איז באַדעקט מיט
אַש גרויע האָר. די קנייטשן אַרום זיין פול מויל זענען אַ רעזולטאַט פון
דעם אייביקן שמייכל וואָס בלאַנדזשעט דאָרט אַרום.

— ווי אזוי? דאָס איז אַ גאַנצע געשיכטע — זאָגט ער.

דאָברינסקי האָט א סך געשיכטעס, און האָט זיי ליב צו דער ציילן.
— נאָך זייענדיק א חדר-יינגל פלעג איך צייכנען אויף שטיקלעך פאַ-
פיר און ספרים. איינמאָל האָט איך פון זכרון אויפגעצייכנט אין חדר דאָס
פנים פון אונדזער קצב. דער רבי האָט עס דערזען, האָט ער אויפגעמישט
דעם חומש און מיר געוויזן דעם פסוק: „לא תעשה לך פסל“ — און דעם
פסוק באַגלייט מיט צוויי פעטש. דערביי האָט ער געזאָגט: זאָל דיר גאָט
מער נישט שטראַפן“...

דערמאָגענדיק זיך אין דעם ווייטן אַמאָל, לעבט דאָברינסקי אויף זיין
געבוירן שטעטל. מיטן רבינס הויף, דעם גרויסן בית-המדרש, מיט די צוויי
לייבן. דאָרט פלעגט אָפט פאַרברענגען און זיך צוהערן צו די אויסער-
לישע מעשות, וועלכע דורכפאַרנדיקע חסידים פלעגן דערציילן. איינע פון
די מעשות געדענקט ער נאָך זייער נויט.

— א יונגעמאַן אין פאַרפאָרן אין אן אכסניא, זיך פאַרמאַכט אין
זיין חדר און געמאָלן. ער פלעגט בלויז אַרונטערקומען אָפעסן. אזוי האָט
ער דאָרט פאַרבראַכט אַ פאָר חדשים. אין שטעטל האָט מען זיך דער-

צײַלט אויסטערלישע זאַכן איבער דעם מאָדנעם יונגערמאַן. מאַכט זיך א מעשה, אַז אין משך פון דריי טעג, איז דער מאָלער נישט ארויסגעגאַנגען פון זיין שטוב. ווען דער בעל-הבית האָט אויפגעבראַכן די טיר, האָט ער ווערען א שוידערלעך בילד: דער יונגערמאַן איז געלעגן א דערשטאַכענער און געבן אים איז געשטאַנען דער גולן מיט א בלוטיק מעסער אין האַנט. עס איז געוואָרן א „טרעוואַגע“, דער פריסמאַו איז געקומען צו לויפן, און דערזענדיק דעם מערדער, האָט ער אפילו אויסגעשעסן אויף אים, אָבער די קויל האָט נישט געהאַט קיין שום שליטה. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז דאָס איז געווען א בילד מיט אַזוי פיל לעבנס ענלעכקייט געמאַלן אַז עס האָט אים געטויט..

דער מאָלער האָט איבערגעלאָזט אַ צעמעלע, אַז אַזוי ווי ער קען נישט באַצאָלן פאַר זיין אָפּנטהאַלט, לאָזט ער איבער דאָס בילד.

די מעשה האָט אויף מיר געמאַכט א גרויסן רושם.

איר האָב אויך — רעדט ווייטער דאָברניסקי — געמאַלן „קוויטלעך“ פאַר חנוכה. דאָס איז געווען דערלויבט. איר האָב מיר אינספירירט דערפאַר פון דער מאַמעס טייטש-חומש, וואָס איז געווען פאַרזען מיט רעם-בראַנדס ביבל-אילוסטראַציעס. פאַר זיי האָט מען מיר שוין מער נישט געפאַמט, פאַרקערט, מען האָט מיר „געקנייפט אין בעקל“.

דאָס שמעטל דאָס פרומע מראַדיציאָנעלע לעבן, דעם רבינס טיש אַרום וועלכן עס פלעגן זיצן הונדערטער חסידים, האָבן געהאַט א גרויסע השפעה אויף זיין אנטוויקלונג. און טראַץ דעם רעאַליזם וואָס איז דער סימן מובהק פון זיין מאָלעריי, איז אין זיי פאַראַן עטוואָס מיסטישעס.. הגם ער זאָגט: „איר בין נישט קיין מענטש פון פאַנטאַזיע, דאָס וואָס איר ווע, זע איר“...

צי לאַנג וואָלט פאַרגומען איבערצוגעבן אַלע שווערע עטאַפּן פון דאָברניסקים יוגנט יאָרן.

אַ געוויסע צייט האָט ער געקגעלפּ מיט קינדער ביי ישובניקעס. שפעטער געטריבן פון דער געהיימער קראַפּט, וואָס צווינגט דעם קינסטלער צו ברעכן אַלע צויםען און שוועריקייטן, פאַרט ער קיין קיעוו, — האָבנדיק נאָך 6 קאַפּיקעס — מיטן ציל צו לערנען אין א צייכן-שול. 5 שווערע יאָרן איז ער פאַרבליבן אין דער שטאָט, וווּ א דאַנק א פאַר „אוראַקון“

וואָס ער האָט געגעבן, און מעצענאַטישער הילף, אַרבעט ער פֿליסיק, דער עיקר סקולפֿטור. דער באַקאַנטער סקולפֿטאָר באַראָן גינזבורג, גיט אים צו א סך קוראַזש, און א דאַנק א סקולפֿטאָר-פֿרייז וועלכן ער האָט גע-ווינען (350 רובל) פֿאַרט ער קיין פֿאַריז, קודם כל צו לערנען.

אין 1912 איז דער מאַקאַראַווער יונגערמאַן אָנגעקומען אין פֿאַריז דאַן איז שוין געווען א נישקשהדיקע גרופּע פון ייִדישע מאָלער און סקולפֿ-טאָרן, ווי: קרעמען, סומין, קיאָיז, אינדענבוים. צו דער אויסגעהונגערטער באַהעמישער און קינסטלער-משפּחה איז צוגעקומען נאָך איינער.

דאָס ערשטע מאָל שמעלט ער אויס אינעם יאָר 1914, אין „סאַלאָן דען אנדעפּאנדאן“ (סאַלאָן פון אומאַפּהענגיקע), א באַרעליעף: „א ייד וואָס גייט פון מצרים“. נישט בלויז די מעמע, נאָר אויך די פֿאַרם האָט פֿאַרמאָנט אן איינפֿלוס פון דער עגיפֿטישער קונסט. (דאָברניסקי מאַכט אויך איצטער פון צייט צו צייט סקולפֿטור. אייניקע פֿרויען אַקטן, זעט מען אין זיין אַמעליע. זיי פֿאַרמאָגן טאַקע אין זיך ווייטע עגיפֿטישע רע-מיניסצענצן).

אין „לאַ ריש“ — וווּ עס האָבן אַמאָל געווינט א סך ייִדישע מאָל-לערס — איז געווען „א קוריאָנער לעבן“. פּאַרזשמורעט ווידער דאָברניס-קי זיינע אויגן. אויף זיין פנים ווערט דער שמייכל נאָך מער צעגאַסן.

— איי, איי, א שווערע אָבער ווונדערבאַרע צייט, פון זוכן גייע מאַלערישע אויסדרוקן, פון וועלן דערגיין דעם אמת.

מען האָט א סך דיסקוטירט צווישן זיך. גייע מענדענצן זענען אנט-שטאַנען. פֿאַרשטייט זיך, אַז אויך צווישן מאָלער איז פֿאַראַן א “קנאת סופרים”, איינער קריטיקירט דעם צווייטן, און מען האָט זיך נאָרגנישט געשעמט.

— צי האָבן די גייע מענדענצן אין דער קונסט געהאַט אויף אייך אן איינפֿלוס?

— אודאי, וואָס דען, אָבער אין דער אמתן האָב איך תמיד געזוכט די אומיטלבאַרקייט, און דעם ענגן קאַנטאַקט מיטן לעבן. דער אמת איז תמיד קאַנווענציאָנעל, נאָר ביז מען אנטדעקט דאָס, גייט מען אדורך פֿאַרשיידענע צווייפֿלען און אפילו דראַמעס. דאָס איז דער וועג פון אַלע קינסטלער וואָס זוכן.

— מיט סומינען זענט איר געווען נאָענט?

— יאָ, זייער נאָענט, דאָס הייסט, ביז ער איז געוואָרן באַרימט. איך בין א מענטש, וואָס בינד מיד צו צו א פריינט. זעט אויס, אַז סומין האָט נישט געהאַט די איינגשאַפט. ער איז בכלל געווען אנדערש, ווי מיר אַלע אין „לאַ ריש“. זאָגנדיק דעם אמת, האָט מען אים אפילו אויסגעמיטן צוליב זיין שווערן כאַראַקטער... ווען איך פלעג האָבן א מאַדעל, פלעגט ער פשוט זיין ביז. ער האָט ביי מיר געווינט א לענגערע צייט. פלעגט מיר נישט לאָזן שלאָפן. אַרום 2 ביינאַכט, מיר געוועקט מיט זיין בלאַז-לייקע-שפיל. תמיד האָט ער געשפילט דאָס זעלביקע רוסישע לידל „אוכאַר קופּעץ“, אָדער ער פלעגט מיר גאָר לייענען די בריוו צו זיין „יעמאַ“. בריוו, וועלכע ער האָט קיינמאַל נישט אַוועקגעשיקט.

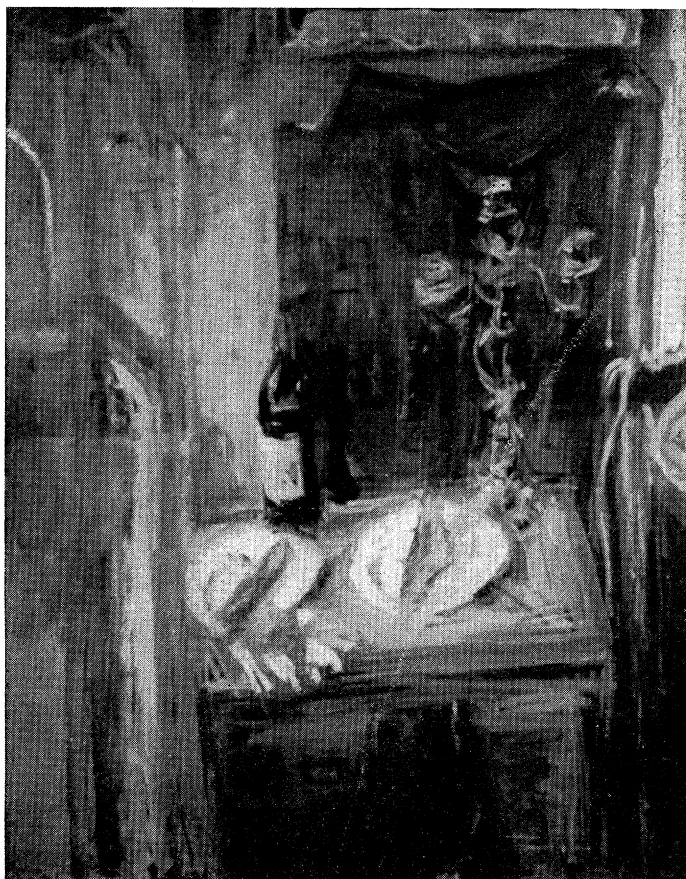
יעמאַ איז געווען זיין אירעאַלע ליבע. ער האָט זי גאָר ווייניק גע-קענט. זי האָט אים בלוז, ווי א קינסטלער, באַנגלייט אין ווילגע צו דער באַז, ווען ער איז געפאָרן קיין פאַריז, און אים געוונטשן צו ווערן א גרויסער מאַלער. צוליב איר — זיין פלאַטאַנישע און אפשר איינציקע אמתדיקע ליבע — האָט ער עס געוואָלט ווערן א גרויסער קינסטלער. אָבער פון זיינע בריוו, וועלכע ער האָט צו איר געשריבן, איז ער נישט געווען צופרידן. ער איז בכלל געווען די אומצופרידנקייט אליין, און זעלמן צופרידן פון זיינס א בילד.

— אַרקאַדי קרעמער, אייער שווער, האָט איר גוט געקענט?

— פאַרשטייט זיך, א לענגערע צייט האָט ער געווינט אין פראַנץ קרייך אין אַזשען און אין טולוז, ווו ער איז געווען באַשעפטיקט אַלס אן אינזשיניער ביי דער באַז.

דאָס איז געווען א פשוטער און האַרציקער מענטש, ווי א פרומער ייד. ער האָט ביז גאָר ליב געהאַט קינדער. אַזוי ווי ער האָט ליב געהאַט געוועכטיקייט און אמת. א בליק האָט ער געהאַט א שאַרפן דורכדרינגן דיין, וואָס האָט אַדורכגעשפיזט א מענטשן דורך און דורך. אין דעם פאָר-טרעט וועלכן איר האָב געמאַכט פון אים, האָב איר געפרווט טאַקע אים בערגעבן דעם אינערלעכן בריענדיקן בלאַסק פון זיינע אויגן, אין וועלכע עס איז אויך געווען א געוויסע אומגעדולדיקייט.

פאַמיל, זיין פרוי, האָט פאַרמאַגט אין זיך די דערהויבנקייט און דעם שמואַץ פון א יידישער מיוחסדיקער טאַכטער, אין וועלכע איינגעבוירענע אינטעליגענץ, קלוגשאַפט און לעבס חכמה גייען האַנט ביי האַנט.

דער געגרייטער טיש

דאָבריינסקי

א קראנקע פרוי

א בריןסקי

דאָברנינסקי, ווי ער זאָגט עס אַלײן, האָט ליב דעם אמת אין דער מאַלעריי. ער זאָגט אויך: איך זע דאָס וואָס איך זע. די נאַטור, דאָס מענטשלעכע פנים. דער עיקר, דאָס קינד. זיינע קינדער=קעפלעך פאַרמאָגן אין זיך די פּרישקייט און די זוניקייט פון זייערע יאָרן.

וואָס עס דאָמינירט ביי דאָברנינסקי, איז די אימפרעסיע, די ערשמע אַנרעגונג וועלכע ער דערפילט ווען ער איז פנים אל פנים מיטן מאַמיוו. ער האָט ליב די נאַטור, די מענטשן, אַזוי ווי זיי זענען, אָן באַפּוצונגען, אָן אָרנאַמענטן.

דאָברנינסקי האָט ליב דעם פּייסאַזש מיט זיינע נאַטירלעכע האַרמאָניעס. די געדעמפּטע שטיקקייט, די דיסקרעטע און וואַרעמע טענער פון די ברוינען, אַקרעס און גרינען. זיין מאַלעריי איז אַ לופּטיקע. אָפּט אַט=מאָספּעריש ווי אַקוואַרעלן.

מיר האָבן שוין דערמאָנט אַז דאָברנינסקי איז אַ פּיינער פאַרטרע. טיט און דער עיקר פון יוגנטלעכן פנים.

די פאַרטרעטן=קונסט איז לעצטנס זייער באַעוולט געוואָרן. סיבות דערפאַר זענען פאַראַנען אַ סך. כדי צו מאַלן אַ פאַרטרעט איז ווייניק צו קענען צייכענען און קאָפּירן די ענלעכקייט פון מאַדעל, קודם כל מוז מען אריינדריינגען אַ ביסל טיפּער אין מאַדעל און צווייטנס דאַרף ער ארויס=רופן אַ ליבע.

דאָברנינסקי מאַלט די קינדער=קעפלעך דורכאויס מיט ליבע, דער=פאַר פאַרמאָגן זיי מער ווי בלוז ענלעכקייט.

אַ לענגערע צייט האָט דאָברנינסקי פאַרבראַכט אין די קינדער=היימען אויפן נאָמען פון „ש. מענדעלסאָן“ און „מ. זיגמאָן“, כדי צו קאָנען מאַלן די יידישע קינדער, וואָס זענען אַרוב געווען יתומים פון דעפּאַרטירטע עלטערן.

אַלע די פאַרטרעטן פאַרמאָגן אַ באַזונדערן חן און אויסדרוק. זיי זענען אויך ווי אַ דאָקומענט פון יידיש פאַריתומדיקן קינד, אין די ערשמע יאָרן נאָך דער מלחמה.

— וואָס טראַכט איר וועגן יידישער מאַלעריי?

— גישט די טעמאטיק אין וויכטיק, נאָר דער אופן. די יידישע מאָ-
לעריי אין ווי א סינצע צווישן דעם ערדישן און הימלישן.

פונקט ווי עס האָבן עס געמאָן די חסידים, ליבנדיק גאָט און ליבנדיק
די ערד. דאָס מאַטעריעלע און מיסטישע מיטן זיך צונויף און ווירקן
איינס אויפן צווייטן. ווי ביי י. ל. פּרץ טרעפט זיך דאָס מיסטישע און
רעאַלע; רוחניות און נשמות.

דאָס איז אפשר די דראַמע פון יידישע מאַלער.

★

דאָס ערשטע מאַל ווען איד האָב זיך באַקענט מיט דאָברנינסקין, איז
עס געווען אין א פאַריזער קאַפּע פון סאַן מישעל. דאָרטן איז ער געזעסן
אין א ווינקל מיט א בלאַק אין האַנט און געצייכנט די יונגע סטודענטקעס.
בכלל פלעגט ער זיך נישט ארויסלאָזן אין גאַס אָן אַ צייכן-העפט, זוכנדיק
המיד דעם קאַנטאַקט מיטן לעבעדיקן מאַדעל. איז זיין צייכענונג דערפאַר
א קלאַרע, פילבאַרע און עקזאַקטע, דערביי אויך א גערוועאישע, אומרו-
איקע.

אין זיינע פייזאזשן, איז די צייכענונג, ווי א פונדאַמענט פון א הויז.
מען זעט אים נישט, הגם ער איז דער סאַמע וויכטיקסטער עלעמענט פון
הויז.

זיין מאַלעריי, וואָס האָט אַמאָל פאַרמאָנט א געוויסע טונקלקייט,
מאָקע צוליב די ערדישע פאַרב-טענער און אפשר אויך צוליב זיין געמיט-
צושטאַנד, איז מיט די יאָרן העלער געוואָרן. זי האָט זיך אויסגעליימערט,
מאַרבאַהאַלטנדיק אָבער ווייטער א געוויסע אומרואיקייט און פאַרחלומ-
קייט און דער עיקר די ערלעכקייט און געוויסנהאַפטיקייט.

— וואָס פאַר אַ מאַלער זענען לויט אייך די יידישסטע?

— יעדער אויטענטישער יידישער מאַלער איז א יידישער מאַלער.

— אָבער דאָר?

— לויט מיר, סומין און מאַדיליאַני

— מאַדיליאַני? מיט וואָס?

— מיט זיינע וואַרעמע טענער. מיט זיין סענסועלעקייט און אומרו-

איקייט. ווייל מיר לעבן נישט רואיק און ביי אים איז אפשר פאַראַן דער
סינצע צווישן דעם ערדישן און הימלישן.

— איז דאָס נישט דאָס וועזנטלעכע ביי אַלע גרויסע מאָלער?
 — יאָ, פאַרשפּייט זיך, אָבער אָן דעם געראַנגל און דראַמע, וואָס
 מאַניפעסטירט זיך ביים ייִדישן קינסטלער.
 — אפשר, אָבער אייער מאָלערוי?
 — וועגן דעם וועט די צוקונפט משפּטן.
 עס איז אין דרויסן א שיינע מילדע ליכט. דאָברנסקי זאָגט:
 — א שאַד מען קען היינט אויסנוצן די צייט.
 און מיר גייען אַרויס צוזאַמען.
 ער איז באַלאָדנט מיט זיין מאָל־שמענדער און א ווייסע לייונט.
 זיינע שווערלעכע טריט רופן אַרויס א לייכטע וואַקלדיקייט פון זיין
 קערפּער. זיין קאָפּ הויבט ער אויף צום הימל, באַלד בייגט ער אים ווידער
 זוכט אפילו דאָ אויף דער גרויער גאַס א פאַסיקן מאָטיוו, דערפאַר זוכט
 ער א הילף אין הימל, און אפשר מיינט ער בלויז די ליכט? אפשר.
 אויף דער רי דע לאַ סאנטע גייט א מאָלער מיטן טריט און דעם
 געמיט, ווי די יידן פון מאַקאַרעווער שול־געסל. דער אונטערשיד איז
 בלויז, וואָס זיי, דאָרטן, האָבן געטראָגן אונטערן אָרעם א טלית, און ער
 דאָ, א מאָל־קעסטל.

מארקעל

יאנקל מאַרקעל איז געטריי געבליבן זיין אייגענעם קינסטלערישן קוועדאָ טראַץ די קונסט־רעוואָלוציעס און קאָניוקטור־צופאַסונג, וואָס האָט פאַרכאַפט אַלע יונגע און ווייניקער יונגע, קינסטלער, ער גייט זיין מאַלע־רישן וועג ביחידות, מיט אַ באַוואוסטזיין און איבערצייגונג פון אַ גלויביקן.

און דער שטריך פון גלויביקייט וואָס מאַרקעל האָט מיטגעבראַכט פון זיין לאַדזשער חסידישער שטוב, שלייכט זיך אַדורך נישט בלויז אין זיין מאַלעריי, וואָס ער האַלט פאַר אַ מיסיע, נאָר אויך אין זיין לעבן. אפֿי־לו זיין אויסערלעכער אויסזען, זיין גאַנג און טעמפּעראַמענטפולער אופן פון רעדן, דיסקוטירן איבער קונסט, דערמאָנט דעם חסידישן אופן פון פאַרטיי־דיקן אַן אייגענעם דרך. און הגם זיין נאַטור איז אַ פּלאַמיקע, מיט אויס־דרוקן, פון ספּאַנטאַנישקייט, פון התלהבותדיקייט, דריקט ער אויס אין זיין שאַפונג, אינעם אופן פון זיין מאַלן, אַ פּולקאַמען קאַנטראַסט צו זיין חסידישן מהות און אומרואיקייט.

זיינע בילדער שטיל־לעבנס־פּייזאַזשן און פאַרטרעטן, פאַרמאַגן אין זיין אַ מין קאַנטעמפּלאַציע, געפּרעסטקייט ; אַ גרויסע אָפּגעהיטנקייט פון דער ריינער פאַרם. אין די כמעט ראַציאָנעלע קאַנטורן אין זיינע ליוונטן, נעמען אַרום מילדע טענער, וואָס זיינען צעוואַרעמט מיט אַ סובטעלער שׂיר מערונג פון ניואַנסן.

באזונדערס האָט מאַרק על ליב צו מאַלן דאָס מענטשלעכע פנים.
דער מענטש איז זיין גרויסע ליבע, זיין נאַטור איז אין זיך כולל דעם אמת;
זיין אמת וואָס הגם ער באַרוט אויף דער רעאַליטעט, באַקומט ער אָבער
אַ מין פּאַעטישן לעבן.

דאָס אַרעמע קריגל, דער לאַבן־ברויט, דאָס שבת־אויבסט וואָס רוט
שלווהדיק אין אַ פּרוכטן־קערבל, איז ווי באַהויכט מיט אַן איידעלן טוי־
איקן קאַלאַריט. קיין שפור פון אומרואיקייט, צעכראַסטעטקייט פון דעם
כמעט סטיכישן טעמפּעראַמענט, פון מאַרק עלן דעם מענטש.

די זעלבע אייגנשאַפט און דעם פּרוווי אַריינצודרינגען אין תוך פון
דער נאַטור־געטלעכקייט איז אויך פאַראַן אין זיינע פּייזאַזשן: פעלדער,
בוימער, וועגן, הייזקעס אונטער קלאַרע הימלען. דער שטריך פון קאַנ־
טעמפּלאַציע קומט אָבער דער עיקר אַרויס אין זיינע פאַרטרעטן. דאָס
מענטשלעכע פנים איז פאַר אים אַ קוואַל פון אינספּיראַציע, ווו ער וואַלט
וועלן דערגרייכן דעם סוד, „דאָס פאַרבאָרגענע פון אַ מענטש דעם אומ־
באַקאַנטן“.

אפּשר דערפאַר איז זיין אופן פון שאַפן זייער אַ לאַנגזאַמער. די יצי־
רה איז ביי אים אַ לאַנגער פּראַצעס פון געדייען, פון פאַמעלעכן אַריינ־
דרינגען אין דער נשמה פונעם מאַדעל, פונעם מאַטיוו. דאָס איז זיין מאַך־
לערישער תוכן און זיין מאַלערישע תפילה פאַרן באַשאַף.

אַ לאַבן ברויט, אַן ערדן קריגל, אַ זאַפטיקע פרי, אַ מענטשלעך פנים,
אַ שטילער צעבליטער בוים, מער דאַרף נישט מאַרקעל כדי אויסצודריקן
זיין מאַלערישן קרעדאַ.

איך טרעף אים אין זיין אַטעליע אויף רי דארסאנוואל, נישט ווייט
פון מאַנפאַרנאַס, פאַרנומען אין צוגרייטן אַ לייוונט. מאַרקיעל האָט ליב
דעם אופן פון צוגרייטן אַ לייוונט פון די אַלטע מייסטער. אין זיין צוגריי־
טונג צום מאַלן איז אויך אַ מין עבודה.

זיין אַטעליע איז ענלעך אויף דעם רוב טראַדיציאָנעלע אַטעליעס פון
דער באַהעמישער „באַן וויעי טאַן“ (אַלטע גוטע צייטן). קיין פענסטער
צום דרויסן זענען נישט פאַראַן. בלוין די סטעלע איז פון גלאַז און שיט
סנאַפּעס ליכט — אַמאָל גרויע ווי דער פאַריזער הימל — אַמאָל העלע,

אויף דעם וויר-וואַר פון כלערליי אַלטוואַרג: קריגן, פלעשער, אַלטע טשיי-ניקעס, פרוכט-קלאַשן, וואָס דערמאָנען אין אַן אַלטוואַרג-געלענדער. אויף די ווענט הענגען ס'רוב אָנגעהויבענע בילדער.

ער אַליין מיט זיין פוטערנעם היטל אויפן קאַפּ אַרומגענומען אין אַ קורצער בורקע, דערמאָנט אין אַ געשטאַלט פון אַמאָליקן יידישן פוילן. באַזונדערס שטאַרק שאַפט דעם איינדרוק זיין פול בערדל וואָס וואַקסט הפּקרדיק.

— אַ, אַ גאַסט, אַ גאַסט, — רופט ער אויס און צעשפּרייט זיינע צוויי הענט — קומט אַריין, ביטע, וואָס מאַכט איר?

אַלץ אין זיין אויסזען איז יידישלעך, פריינטלעך און פשוט. דער איינגעבוירענער שטריך זיינער איז נאָך טיפּער געוואָרן זינט מאַרקיעל איז צוריקגעקומען פון אוישוויץ. אויפן טיש צווישן כלערליי זאַכן זעט זיך אַרייס, אין אַן אַלטן איינבאַנד, אַן אַלטער תנ"ך. ער באַמערקט מיינ בליק מיט וועלכן איך נעם אַרום דאָס מאַדנע שטייל-לעבן.

— עס ווונדערט אייך?

— אַ, ניין, עס איז פאַרשטענדלעך, מען זוכט אַן אַנלען, אַן אַנטריי-נונג, נישט אמת?

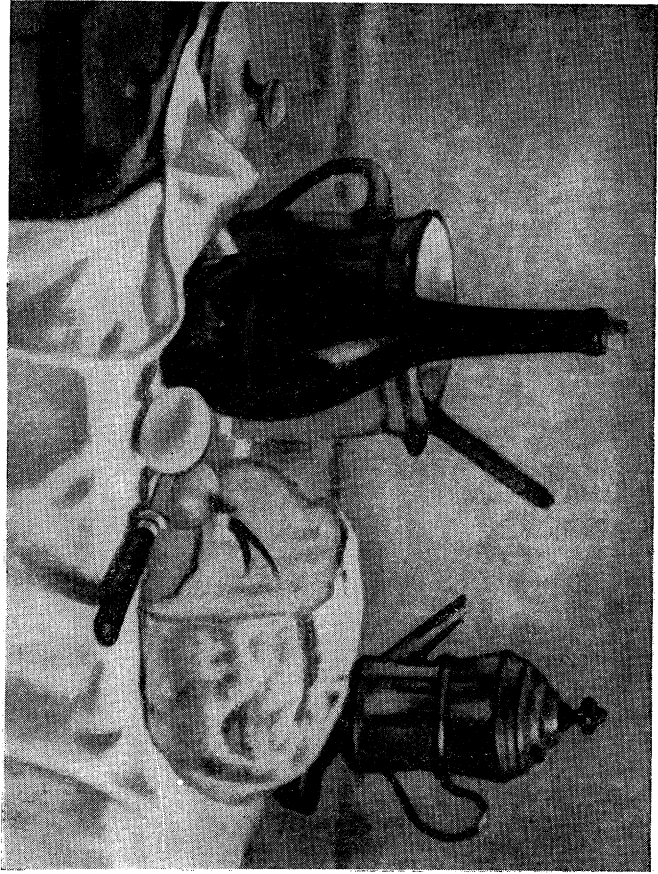
— איך זוך אין דער תורה נישט בלויז דאָס געטלעכע נאָר אויך דאָס מענטשלעכע. עס דערלויבט צו לייון אַ סך פּראַבלעמען.

מאַרקעל וואָס איז געבוירן אין לאַדזש, אין אַרעמער יידיש-טראַג-דיציאָנעלער שטוב האָט זיך שוין גאָר פרי באַקאַנט מיט דער דאָליע פון אַן אַרבעטער, און דאָס ביי פאַרשיידענע פּאַכן.

אַ דאַנק אַ לאַדזשער מעצענאַט פאַרט מאַרקיעל שטודירן אין דער קוואַקעווער אַקאַדעמיע וועלכע ער ענדיקט נאָך 5 יאָר. ער דערגאַנצט זיין לערע אין פאַריז, אין „באַזאַר“. אין יאָר 1939 אַנגאַזשירט זיך מאַרקעל אין דער פּראַנצויזישער אַרמיי ווי אַ פּרייוויליקער. דורך אַ גליקלעכן צו-פּאַל באַווייזט ער צו אַנטקומען פון דייטשישן געפּאַנגען-לאַגער, אָבער אין 1943 ווערט ער דעפּאַרטירט.

מאַרקיעל איז דער איינציקער פאַריזער מאַלער, פון קרוב אַכציק דעפּאַרטירטע, וועלכע זענען דעפּאַרטירט געוואָרן, וואָס איז, ווי דורך אַ נס, צוריקגעקומען. עס האָט לאַנג געדויערט ביז מאַרקיעל איז געקומען

האמנות

מאמרים

דער מאַלער

מאַרקעל

צו זיך — צו דער מאַלעריי, צום לעבן. אָבער טיפע שפורן פון דער „נאַכט־
און נעפל־“מאַרטיראָלאָגיע זענען אין אים פאַרבליבן ביז היינט.

— איר געדענקט מאַרקיעל, ווי פאַר דער מלחמה פלעגט איר גיין
איבערן בולוואַר מאַנפאַרנאַס מיט אַ בילד אָנגעהאַנגען אויף די פלייצעס?

— אַ, מיין גאַט, ווי ווייט דאָס איז. ווי יינגלעריש דאָס איז געווען.
היינט האָט זיך אַלץ געביטן און מיר אויך.

— און אייער מאַלעריי האָט זיך אויך געביטן?

— מיין פרינציפ איז תמיד געווען שווימען קעגן שטראַם.

— וואָס מיינט עס?

— זיך קעגנשטעלן יעטוועדן „איזום“, נאָר אויסדרוקן דאָס שיינע,
מענטשלעכע אין אַן עכטער פלאַסטישער פאַרם.

— דאָס מיינט קלאַסישע מאַלעריי?

— יאָ, אויב איר ווילט, אָבער פאַרט קען מען נישט פאַרגלייכן די
קלאַסישע קונסט מיט דעם נייעם מאַלערישן אויסדרוק וואָס האָט זיך אַנ־
געהויבן מיט אַ סעזאַן למשל.

— וואָס טראַכט איר וועגן דער היינטייקער קונסט?

— אינגאַנצן מבטל מאַכן זי קען מען נישט. דאָס זענען ווי לאַבאָראַ־
טאָרישע עקספערימענטן פון וועלכע מען קען אָפט אַ סך לערנען אין הל־
כות פון פאַקטור, מאַלערישן פלעק א. א. וו. אָבער זי איז ווייט פון צו
זיין מענטשלעך, ד. ה. נאָענט צו זיין עמפינדונג און מאַלערישע סענסיר
וויטעט. איך בין איבערצייגט אַז עס וועט גיך אַדורך.

דער עיקר ביי מיר איז די צייכענונג, דאָס איז דער גערוף פאַר יעט־
וועדער ווערטפולער מאַלעריי, וואָס באַזירט זיך אויפן רעאַליזם (נישט
דעם טרוקענעם. אַביעקטיוון, ווייל ס'וואַלט געווען קאַפיע און נאַכאַמונג),
נאָר וואָס באַהויכט אים מיט אַ וואַרעמען לירישן אַטעם, וואָס שאַפט אַ מין
פאַעטישן רעאַליזם, וואָס פאַרמאָגט זיין באַזונדערן אייגנאַרטיקן לעבן,
וואָס האָט נישט קיין שייכות מיט אַט דעם קריגל, עפל, צי פלעשל.

— קומט איר הייסט עס צוריק צו „סעזאַנס עפל“?

— דאָס איז געווען אין אַ געוויסן זין דער „עפל“ פון מאַלערישן

עץ הדעת. דאָס שוין דערוואַרבענע איז נישט קיין ציל בלויז אַן אויס־
גאַנגס־פּונקט פאַר נייע ווערטן און אַנטדעקונגען.

— וואָס טראַכט איר וועגן דער יידישער קונסט?

— יידישע מאָלעריי, אָדער בעסער, די מאָלעריי פון יידישע מאָלער,
דרוקט זיך, לויט מיר, בלויז אויס מיט איר באַזונדערער שטימונג, אַט־
מאָספער, מיט דער מעלאַנכאָליע.

— איר געפינט אַז פּיסארא איז טרויעריק?

— פּיסארא איז נישט געווען קיין יידישער מאָלער, אַזוי גוט ווי מאַך־
דילאָאָני איז עס נישט געווען. ער דאַרף פאַררעכנט ווערן ווי אַ ריין
פּראָנצויזישער מאָלער, הגם פון יידישן אָפּשטאַם. דאָקעגן געפינט איר
דעם שטריך ביי מאַריצי גאַטליב, הירשנבערג, איזראַעלס א. א. וו.

דעם יידישן נוסח געפינט מען אין דער מאָלעריי פון יידישע קינסט־
לער אפילו ווען זיי זענען אונטער דעם אַרומיקן איינפלוס.

— אין אייער מאָלעריש ווערק זענען כמעט ווי נישט פאַראַן קיין
יידישע מאַטיוון?

— איך בין נישט קעגן דער טעמאַטיק אין דער מאָלעריי, אָבער נאָר
אין פּאַל ווען זי ווערט נישט דערפירט צו אַן אַנעקדאָט, אָדער פּיטאַרעסק.

— איר האָט מסתמא זייער ליב רעמבראַנדטן?

— וואָס פּרעגט איר, רעמבראַנדט איז פאַר מיר אַ גאָט, און אין דער
פּראָנצויזישער שול האַלט איך סעזאַן, פּיסאַראַ און באַנאַר ווי די גרעסטע
פון פּראָנצויזישן קונסט־פּאַרנאַס.

אַ מאָדעל פּראַלט אויף זיין טיר. אונדזער געשפרעך ווערט איבער־
געוואַקט.

— נאָך איין וואָרט מאַרקיעל, דאָס וויפּלטע מאָל קומט שוין דער
מאָדעל פּאַזירן פאַר זיין פּאַרטרעט?

— גלויבט מיר, אַז איך האָבן שוין פּאַרגעסן דעם חשבון. דאָכט זיך
אַז דאָס איז שוין דער דרייסיקסטער סעאַנס, און עס איז ווייט נאָך נישט
דער לעצטער. יאָ מײן פּריינד, מאָלעריי איז טאַלאַנט פלוס אַרבעט, אַן
אַ שיעור אַרבעט.

פרעסמאן

ווען איר האָב באַזוכט יוסף פרעסמאַן, האָט ער נאָך געווינט אין סען-דעני, אַ פאַרשטאַט פון פאַריז.

דאָס איז געווען אין אַ זונטיקדיקן טאָג. דאָס פענסטער פון זיין וווי-נונג איז אַרויסגעגאַנגען צו אַ מוזיק-קיאָסק. אַביסל האָט מען געזען די גאָטישע קאַטעדראַלע וווּ עס זענען אויך באַגראָבן עטלעכע פראַנצויזישע מלכים.

דער אימפּאַזאַנטער „האַטעל דע וויל“, דער וואַכעדיקער קאַמיסאַריאַט האָט נישט קיין שייכות מיט פרעסמאַנס וווינונג, אויף וועמענס פענסטער-ביישטידל ס'דאַט געהאַנגען אַ שטייגל מיט קאַנאַריקעס וואָס האָבן גע-צווישעט, „אויף וואָס די וועלט שטייט“.

אַ קליינע וווינונג, פול מיט פויגל-געזאַנג, שטילקייט פון גאָלדענע פיש-לעד, וואָס פלעסקען אין אַקוואַריום. און פרעסמאַנס מאַלערישע נאַטור-טראַנספּאָזיציעס רעזומירן מיט זיך, אין אַ געוויסער מאָס, אָט דעם פויגל-געזאַנג און די גאָלדענע פיש-שטילקייט.

אַבער לאַמיר גיין לויט אַ סדר און נישט כאַפּן די „פיש פאַר דער נעץ“.

וועלן מיר אויף אַ מאַמענט צוריקגיין צו יענעם באַזוך ביים קינסטלער און ברענגען די אייגנדרוקן ווי זיי זענען דעמאָלט אויפגעשריבן געוואָרן.

פון וואָלינער בערעסעטשקאָ ביז פאַריזער סאַן־דעני אין „פּאַלנ מיין אַ נאַנג“ אַ גאַנג וואָס ציט זיך דורך שווערע האַרעפּאַשנע יאָרן. זיי ציען זיך איבער שוואַרצע וועגן. גראַד זענען אַ סך פון די „וועגן“, גאַסן“ און זיינע פּייזאַזשן געמאַלן אין טונקל, כמעט שוואַרצע קאָלירן. און מאַד־גע זיי פירן תמיד צו ליכטיקע הייזקעס.

זאַגן, אַז די הייזקע אין וועלכע פרעסמאַן וווינט איצטער איז אַ ליכטיקע, וואָלט געווען אַ גוזמא-ניין, אין דרויסן איז זי באַדעקט מיט גרויס קייט פון סאַן־דעני־פּאַבריקן רויד. זי איז קליין צונויפגעשרומפן און דאַכט זיך קוים וואָס זי האַלט זיך אויף אירע אַלמע פונדאַמענטן. איגעווייניק איז זיין וווינונג, ווי כ'האַב שוין פריער דערמאָנט, איז פול מיט פויגלגעזאַנג. עס גייט דאָ אַן אַז אייביקער קאַמף פון דער דערפּינדערישער בעל־הביתמע מיטן „לעבנס־רוים“ און זי גייט תמיד דערפון אַרויס ווי אַ זיגערין, ווייל צווישן דעם העמעראָקליטן צוזאַמענשטעל פון כל־ערליי קעגנשטאַנדן, מעבל אַנשיקן, סקולפּטורן, קינדער־בעטלעך, אַקוואַדריומס און פויגל־שפייגן איז פאַראַ אַ האַרמאָנישער צוזאַמענבונד, אַן אַטמאָספער פון „גם זוֹ למוכה“.

פרעסמאַן שפייט האַרט ביים פענסטער געבן זיין מאַל־שפענדער. זיין יונג מיידעלע קאַרמעט די קאַנאַרקעס מיט רויטע קאַדשן. אין וואָזאַניקעס וועלכן בלומען. מיינע אויגן בלאַנדזשען איבער די ווענט פאַליצעס, באַלקן־בעלקעס.

— וואָס זיכט איר? — פרענט פרעסמאַן.

— איר זוך עפעס אַ יידיש חפץ.

— יידישקייט איז ביי מיר אין האַרצן.

פרעסמאַן פאַרזשמורעט די אויגן. עס באַקומט זיך אַ טונקעלער לענגלעכער שפאַלט. זיין הויכער שטערן צעאַקערט זיך מיט קנייטשן און ער הויבט אָן מיט זיין וואָלינער יידיש:

— בערעסעטשקאָ איז אַ קליין שמעטל אין וואָלין (נישט ווייט פון רָאָוונע), ווי אַלע אַמאָליקע קליינע יידישע באַטעמטע שמעטלעך. דאָרטן בין איר געבוירן געוואָרן אין יאָר 1904, גענוי דעם 22־טן יולי. פון מיין שטוב האָב איר אַ סך נישט צו דערציילן. להיפוד צו די עלטערן פון אַנ־דערע יידישע מאַלערס, איז מיין טאַטע נישט געווען קיין מלמד, משמש צי בעל־מלאכה נאָר ער האָט געהאַט אַ גראַלינע.

— א וואָס?

— א „גראַלניע“, דאָס הייסט אַ האַראָווליע פון אָקסן און רינדער. אויב איר ווילט, איז ער געווען א „פאַדריאמשיק“. ער האָט צוגעשטעלט פלייש פאַרן מיליטער. דער פלייש־מסחר האָט אים אָבער נישט געשטערט צו זיין אַ פרומער ייד, אַ חסיד, וואָס פלעגט פאַרן צום רבין. געהאַט האָט ער 8 קינדער, מיר אַרײַנגערעכנט. און ווי אַלע קינדער פון מיין בערעס־טעטשאַק, האָב איר געלערנט אין חדר. גיין, קיין קינסטלער, מוזיקער, שניצער, מצבה־קריצער, זענען אין אונזער משפּחה נישט געווען.

אין חדר, האָב איר אַ חוין דעם לערנען פון צייט צו צייט געצײכנט, געשניצט. פאַרשטייט זיך אַז דער רבי זאָל נישט זען. כ׳האָב אפילו באַ־ווײַז צו מאַכן אַ קליינע סקולפּטור פון רבין. זעט אויס, אַז ער האָט נישט געהאַט קיין זין פאַר די „גואישע“ זאַכן, ווייל כ׳האָב באַקומען דערפאַר א פאַר פעמט (מיין ערשטער „לײַן“).

אַ גרויסן איינפלוס האָט אויף מיר געהאַט מיין העברעאישער לערער יצחק למדן (לערנער), וואָס איז אין ישראל שפעטער געווען א באַרימטער פּאָעט. ער האָט דאָס מיר אינספּירירט צו שרייבן מייענע ערשטע יוגנט־לידער בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, זענען מיר, ווי אַ סך אַנדערע געוואָרן „ביעזשענצעס“. מיר האָבן זיך דאַן באַזעצט אין לובלין. דאָרט בין איר געוואָרן א ישיבה־בחור, אָבער דער „דעמאָן“ פון דער קונסט האָט זיך אין מיר שוין צופיל צעוועלטיקט און קעגן דעם איז שווער צו קעמפן. כ׳האָב צומאָל נישט געפרוּווט. אַלט זײַענדיק 19 יאָר, בין איר אַוועק קיין לעמבערג אין אן איגרוסמירעלער קונסט־שול.

שפעטער בין איר אַוועק קיין וואַרשע, ווו איר האָב אַ סך געצײכנט, געמאַלן, און זיך קוים קוים דערנערט מיט געבן לעקציעס.

דער קאַנאַרעק האָט זיך צעזונגען. זונען־שטראַלן פאַלן אויף דער פּאָ־ליטער, ווו עס לויכטן אַלע פאַרבן פון רעגן־בויגן. זיי זעען אויס ווי קאַליר־פולע בלימעלעך.

— און ווייטער!

— ווייטער פאַרלאַנגט נישט פון מיר, אַז איר זאָל אייך דערציילן אויסטערלישע פאַסירונגען, אינמערעסאַנטע אַנעקדאָטן. איר ווייסט אַז איר האָב תמיד געוווינט אויף די פּעריפּעריעס פון גרויסע שטעט,

אין יאָר 1925 בין איד צוועק קיין ישראל. מען האָט זיך דאָן מער גע-
נערט גייסטיק ווי פיזיש. און צום סוף, ווי דער רוב מאַלערס — בין איד
צוועק נאָך פאַרזי, אַרום 1927.

די איראָניע פון גורל האט דאָן געוואַלט, אַז איד זאָל באַקומען אַ
שטיבל אויף רי דע קאָ געמע (גאָס פון פרייד). אָבער פאַרזי אַליין האָט
מיך אויסגעפילט מיט פרייד. פאַרנעסט נישט, אַז איד בין געווען יונג.

דערציילן אייך דעם פאַרזיזער פּעריאָד? איר קענט אים אַליין.

איד האָב געאַרבעט כדי צו קענען האָבן מעגלעכקייטן צו מאַלן. כ'האַב
געמאַלט פופּעס, שמוכּו, געאַרבעט שווער. דער וועג פון אַ ייִדישן קינסטלער
גוט אַזוי! כ'האַב געאַרבעט, געמאַלן און אויסגעשמעלט.

בערעסטעמטשקאָ פאַרדאַנק איד מיין בתּחון. בעת די אָקופּאַציע-יאָרן
האַב איד זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ קעלער ביי פּראַנצויזישע קאָלעגן. ווען
איד בין אַרויס פון די קעלער-שמוכּו, האָב איד געהאַט דעם איינדרוק אַז
איד געפין זיך אויף אַ בית-עולם. פיל פון מיינע גוטע פריינד און קאָלעגן
מאַלערס זענען אומגעקומען; צווישן זיי וויל איד אוי דערמאַנען מיינע
פריינד: זאַרדאַנסקי, מאַנטשניק, לעווין, ווייסבערג. גוטע קינסטלער, טייל-
ערע מענטשן.

פון מיין בעסערעמטשקאָ זענען צו מיר קיין שום לעבעדיקע גרוסן
נישט דערנאַנגען. וואָס בלייבט צו טאָן? וואַרפט מען זיך אַריין מיט לייב
און לעבן אין דער מאַלעריי. דער גרויער אַרום פאַרלירט דאָן אַביסל
פון זיין קאַנטיקייט און מיר אַליין געווינען מער רואיקייט, אפילו ווען
אונזער מאַלעריי פאַרמאַגט אומרואיקע מאַמענטן. אַ שעפּערישע אומרא-
איקייט דערהויבט א מענטש, באַפרייט פון דעם צו שווערן, און צו ערדישן.

איי, וועט איר זאָגן, מען דאַרף אויך זאָרגן פאַר חיונה, אונדאיל, מוז
איר אייד זאָגן, אַז צוביסלעך האָב איד פאַרקויפט און אפילו געפונען אין
די ייִדישע קרייזן קאָלעקציאָנערן און קונסט-אַמאַטאָרן, וועלכע האָבן ליב
געהאַט מיין מאַלעריי ווי. למשל, דער ה' דוד פּוטערהענדלער. דאַכט זיך
א פשוטער שטריקער-פאַבריקאַנט, אן עמד-מענטש געווען, און דאָך פאַר-
מאַגט א געוואַלדיקן חוש פאַר מאַלעריי.

— יאָ, עס פרייט דאָס צו הערן, ווייל ס'רוב ייִדישע מאַלער באַקלאַנגן
זיך אויף קנאַפּער פאַרשטענדענש און אינטערעס פאַר קונסט ביי אונז.

— פֿאַרשטייט זיך, אידעאל איז זי ווייט נישט, און אין וואָסערער גע-
זעלשאַפט איז אין דעם זין יאָ אידעאל?

— ווען האָט איר באַקומען אייער פרייז פון קריטיק?

— דעם פרייז פון דער קריטיק, האָב איר באַקומען אין 1951, שפע-
טער האָב איר באַקומען דעם איטאַליענישן פרייז „סעסטרי לעוואנטא“
און אַ שווייצער פרייז (ביראַ). ווי האָבן געזאָגט די בערעסטעמסקער יידן:
„אַז עס גייט, גייט עס“. אָבער נישט דאָס איז וויכטיק. קלאָר, עס העלפט
אַ ביסל צו. אָבער ווערן אַ גביר, נאָך ווייט נישט.

— איר זעט דעם מאַרק דאָ? אַזוי פיל רואיקייט. דער מוזיק-קיאָס
איז דאָכט זיך פול מיט אַלטע וואַלסן, מיליטערישע מאַרשן און רעוואָל-
ציאָנערע לידער. זעט די בוימלעך דאָ, די פשוטע מענטשן. פאַראַן אין
דעם אַ סך פּאָעזיע.

— איר האָט עס אויף אַ פיינעם אופן איבערגעגעבן אין אייערס א
ב'ר.

— איר מאַכט פון דער נאַטור, פּרעסמאַן?

— ווי אייך זאָגן? פון דער נאַטור, לויט דער נאַטור. זי גיט מיר דעם
אימפולס.

— איר האָט אַמאָל פאַרמאָגט אַ מער טונקעלע גאַמע, ווי איצטער.

— אפּשר? אין דער מאַלעריי גייט מען אָפּטמאָל איבער פון איין
אַרט צו אַ צווייטער, אומגעריכטערהייט.

די „וועגן“, סטעזשקעס און גאַסן און זיינע פייזאַזשן, האָב איר גע-
זאָגט, זענען טונקל-שוואַרצע. דאַרף איר דערגענצן מיט דעם, אַז זיי
פירן תמיד (אין דער פּערספּעקטיוו). איבערטריבן איז דער הויך אַרויף
צום הימל צו. פאַראַנען אויך ביי אים אַ בילד אינספּירירט פון פּרצ'ן
„אויב נישט נאָך העכער“. איר וויל עס דערפירן צו דעם, אַז פּרעסמאַן
בינדט צוגויף צוויי עלעמענטן: די רעאַליטעט מיט דער וויזיע. דאָס מיינט,
אַז ער בויט איבער די רעאַליטעט דורך זיין מאַלערישער פּרוזמע און
זיינע געזעצן. די קליינע זומערהיקע שפּילעוודיקע הייזקעס זיינע זענען נאָך
גילטיק און צוגעפאַסט פאַר זיינע פּערסאָנאַזשן, אַנדערע קענען אין זיי
נישט לעבן. די בוימער האָבן קולטיווירטע גראַדליניקע צווייגן. די בלעטער

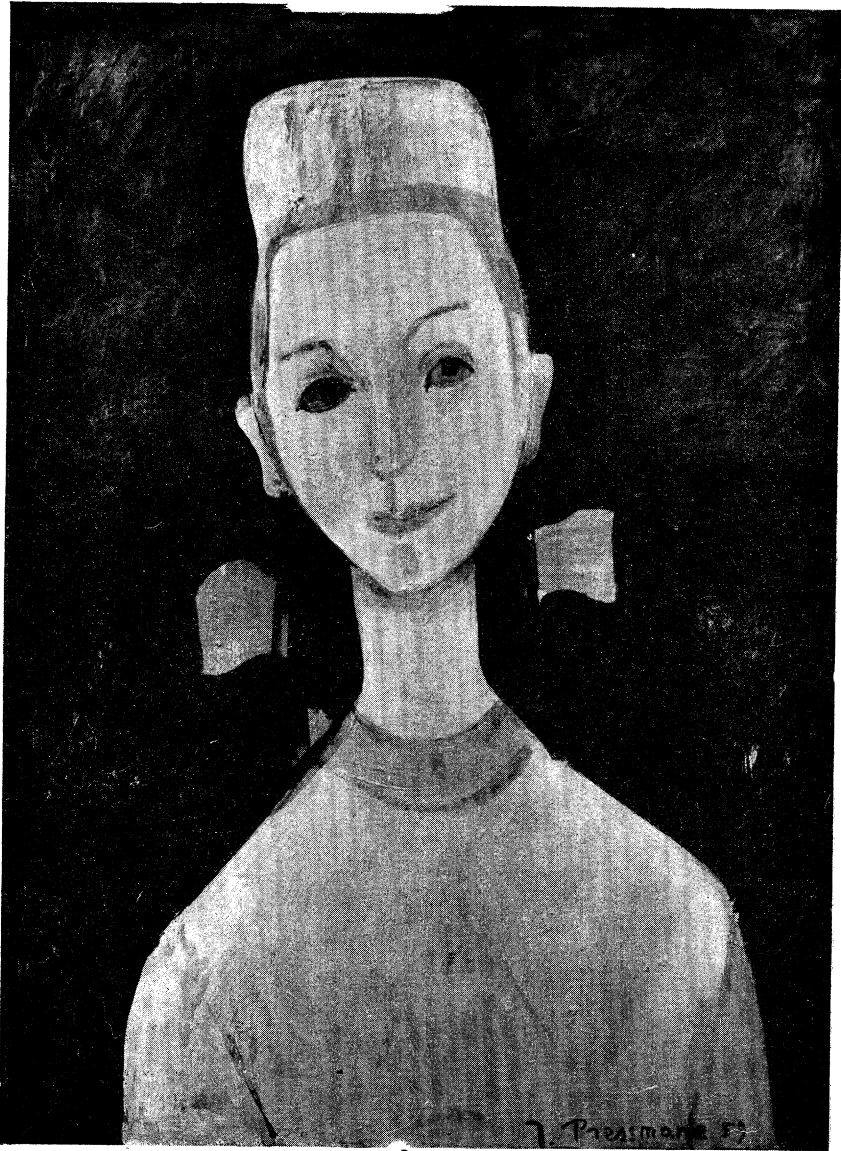
זענען געפורעמט, געמייסטערט, ציזילירט-איבער זיין הימל שוועבן וואָלֵם
קנב, אָפטמאָל שווערע, דראַגענדיקע מיט זייער קאָלאָריט, אָבער עס
ישמערט זיי נישט צו דערווערבן די פאָרם פון מלכים. און זיינס א בילד
„די שול“, וואָס דערמאָנט אורדאי פון זיין שמעמל, זענען די יידן נישט
געבויט לויט א לעבנס-ענלעכקייט און צייכנערישער פראָפאָרן, נאָר לויט
זייער קאָמפאָזיציאָנעלער ראָל, פלאַד-פאָרטיילונג און עקספרעסיע. פאָראַן
אַ ייד. וואָס פאָרנעמט כמעט דריי פערטל הויך פון דער לייזונט און דער
בני אַנדערע, וואָס זענען נישט גרעסער ווי די יום-כיפור ליכט, און דאָך
דרינגט אַרויס פון דעם בילד אַזוי גוט ווי פון זיין „ישיבה-בהור“, „די
בלה“, „די מוזיקאַנטן“ און אַנדערע, אַ באַזונדערע אַטמאָספער און אי-
בערצייגונגס-כוח. מען גלויבט אים.

פרעסמאָן האַלט זיך נישט ווי א געוויסער טייל מאַלער אין א בא-
שטימטער קאָלאָריסטישער גאַמע. אויף זיין מאַלערישער פאָליטרע זע-
נען פאָראַנען כמעט אַלע קאָלירן-ניואַנסן.

און דאָך באַקומען זיי אַ באַזונדערן קאָלאָריט און אויב זיינע ביימער
באַקומען די פאָרם פון מגורות, באַקומען זיינע פאָרבן די פאַטיגע פון
אַלטע שולן.

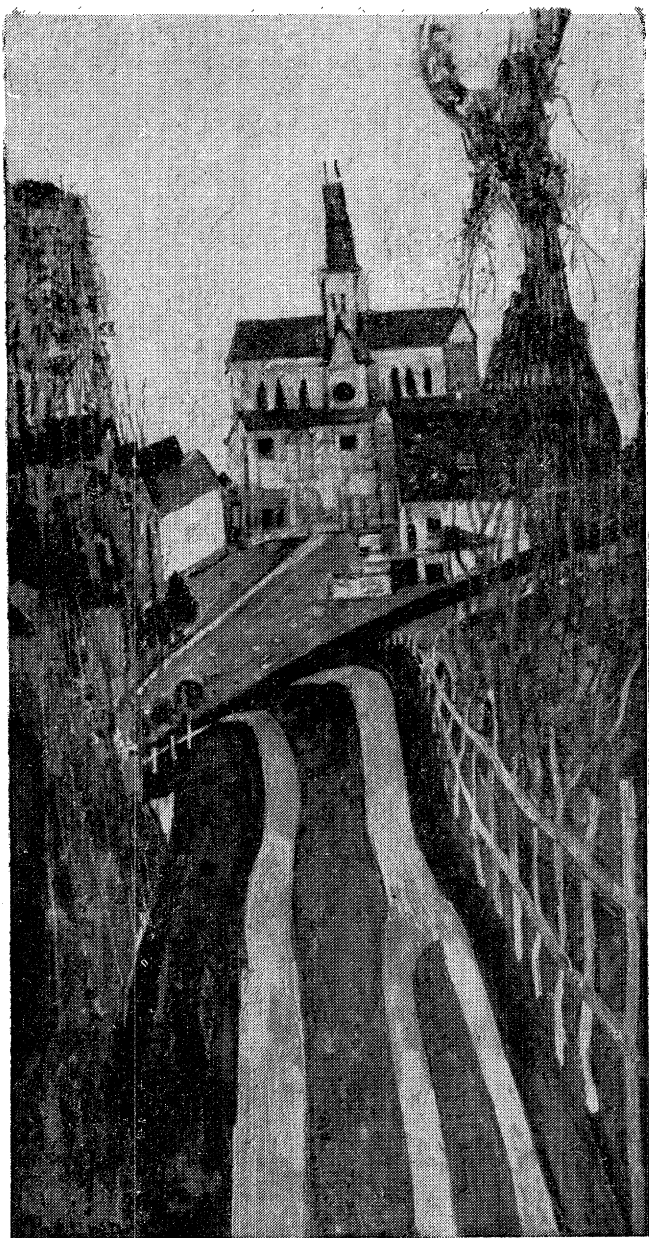
אין זיינע פראַנצויזישע שטעט און שטעטלעך וויברירט דער קלימאַט
פון זיין וואָלינער געגנט, און די אויגן פון זיינע פרויען-פאָרטרעטן זענען
איבערגעפולט מיט נאָנגדיקער בענקשאַפט. און מאַדנע, אין זיינע פאָר-
טרעטן און פיגורן באַמערק איד עגיפטישע רעמיניסצענצן, וואָס דאָס
קומט צום אויסדרוק אין אַ געוויסן אַריענטאַליזם און אַראַבעסק פון דער
מאַטעריע און פאָרם און אין די ווינקל-ארטיקע זשעסטיקולאַציעס פון די
געשטאַלטן.

אַ סך זאָכן רעדן דורך זיין מאַלעריי. ער זוכט א סינטעזע, אַזוי גוט
ווי יעדער מאַלער, אָבער צו פאָרהוילן. ער איז קלאַר, זאַכלעך, און גלייכ-
צייטיק סענסיטיוו-פאָעטיש. ער דערמאָנט מיר אין די איטאַליענישע נעאַ-
דעאַליסטישע פילמען, באַזונדערס, די בילדער, וועלכע איד האָב געזען
אויף דער אויסשטעלונג „די עדות פון דער צייט“. די טעמע אין געווען
די פרייד פון לעבן. פרעסמאָן האָט דאָס געזען אין לוקסעמבורגער גאַרסן.
אויף אַ געפלאַכטענעם שטול זיצט אַ פאַרליבט פאָרל, — קעגנאיבער
דעם ווירעאַרטיק שפּריצנדיקן פאַנטאַז. דער פּרילינג-הימל לייכט מיט

די כלה

פרעססאן

פּוּלְדָאָשׁ

פּרעמסאָן

בלוילעכן ליכט. אלץ איז דא כמעט ראציאָנעל געבויט, אין שטרענג פאָר-
ראַלעלע ליניעס, — און דאָך איז פאַראַן א סך אַטמאָספּער, שטימונג. א
פאַרמאַכטער אוניווערס פון ליבע.

פאַראַן אויך ביי אים אַ גאַמע פֿון הומאָר. מיר זעען עס בולט אין
זיין בילד, „זיגטיק“, ווו אַלע שכנים, גרויס און קליין. זענען אַרויס אויף
די באַלקאָנען פון זייער הויז. פאַראַן אין זיי עפעס פון אומוואַרשייג
לעכקייט, און דאָך לויכטן אַלע מיט א באַזונדערער צופרידנקייט, ווייל
זיי פאַסן זיך גלענצנד אַריין אין דער רעאַליסטישער און גאַווי שפּילעוו-
דקער וועלט וואָס פּרעסמאַן האָט פאַר זיי אויסגעכישופּט.

מיר זעען אַ קליין בילד אויף וועלכן אַ מאַמע שלעפּט איין איר קינד.

— דאָס איז מיין מאַמע — זאָגט דער מאַלער — ווען איר האָב עס
געמאַלן, האָט אין מיינע אויערן געקלינגען די מעלאָדיע פון „גאַט פון
אברהם“.

— איר מאַלט לעצטנס ווייניק יידישע סוזשעמן?

— יידישע סוזשעמן? מיר מאַלן. די יידישקייט באַווייזט זיך פון זיך
אַליין אין אַלע סוזשעמן. אָט צום ביישפּיל, דאָס בילד „די מלחמה“.

ער ווייזט מיר אַ גרויס בילד, וואָס איז מיט אַ דראַמאַטישער אָנגע-
לאַדנקייט, דאָס איז געהאַלטן אין אַ שווערער טונקעלער גאַמע פון בריוו
און שוואַרץ. אַרום צוויי געשטאַלטן, וואָס אמפּערן זיך, שוועבן צוויי גרוי-
סע שוואַרצע רויב-פּויגל...
— דאָס סימבאָליזירט אונזער צייט?

— איר ווייסט דאָך גוט, אַז נישט דער סוזשעט איז וויכטיק אין דער
מאַלעריי. אונזער איצטיקע מאַלערישע עפּאָכע באַפרייט זיך פון סוזשעט
און נאַטוראַליזם. מען באַמיט זיך אויסצודרוקן דירעקט ווי אין דער מו-
זיק, ווו קלאַנג, ריטם, רופן אַרויס די עמאַציע. זיכער אין דער מאַלעריי
באַראַט אלץ אויף פאַרם און מאַטעריע, אָבער דער „מעסאַזש“ מוז תמיד
אין איר זיין.

— אָט זע איר ביי אַ אַיך אַ בילד, וואָס דריקט אויס מיט זיך דעם
שלום, די טויבן... דאָס דערמאַנט מיר אין דער עפּאָכע פון פּיקאַסאָס
טויבן...

— די פראגע פון סאָציאַלער מעמאַטיק אין דער מאָלעריי האָט באַנק-
ראָטירט. פאַרטייאישע סלאָגאַנען זענען אַ שויט פאַר דער קונסט. די מאָ-
לעריי דאַרף אין איר עצם זיין אוניווערסאַל, גילטיק פאַר אַלעמען, באַשע-
נערן דאָס לעבן פון יחיד; דערפאַר אויך איז מיר ליבער ווען מיינע בילד-
דער געפינען זיך אין פּריוואַטע שטובן, ווי אין מוזעאומס. מען איז דאָ
מער און נענטער צונויפגעבונדן מיטן מיטמענטש, מען דערפילט די
מיסיע.

געבן מוזיק-קיאָסק שפּילט פּרעסמאַנס טעכטערל מיט אַ באַלעם: „ענע
דיע ראבע“.

פּרעסמאַן קוקט אַרויס פונעם פּענסטער. איבער אים זינגט זיין קאַנאַ-
ריק. אַ וואָלקן הענגט אינמערן הימל. ער זעט אויס ווי אַ מלאך, ווי אין
פּרעסמאַנס אַ בילד. אין דער אמתן, איז דער אַרום פול מיט רואיקייט
און שלום, מען דאַרף עס בלויז דערפילן. יא... אָבער אין סאַן-דעני טייַ-
טלען אויך די פאַבריק-קוימענס דראַענדיקע צום הימל און שפּיען מוט
א געדיכטן רויך פון האַס.

דער ציל איז טאַקע צו טראַנספּאָרמירן דאָס לעבן.

אפשר וועט עס אַמאָל זיין ענלעך אויף פּרעסמאַנס אידיאָלישע בילדער
און לויט דעם אידעאַל פון זשאַן זשאַרעס.

קאלניק

אַרטור קאַלניק ווייזט מיר מיט ציטערדיקע הענט אַ גרויסן אַלבום מיט האַלצשניטן צו די 12 משלים פון אליעזר שטיינבאַרג. דאָרטן לעיין איד אַ ווידמונג אָנגעשריבן מיט געציקלטע אותיות:

קאַלניק!

דערהויבן

די טויבן

אין פלי־טאַנץ אין רונדן

און וואויל איז אויך די וואַגאַבונדן —

אין שטורם גוס־רעגן

דעם דונער אַקעגן

זיי גייען צעכראַסטעט און פייפן!

און מיר אין אַ ווינקעלע זיצן און שלייפן

איך ווייס וואָס? מע זאָגט, אַז אַ דימעט

נאָר שמייסן אוי שמייסט אונדז דער רימעט!..

אליעזר שטיינבאַרג

דער צופאַלניקער אַוונט האַט פאַרקלעבט מיט אַ מאַטער גרויקייט

די גרויסע נאקעטע פענסטער=שויבן, דורך וועלכע עס זענען זיך א ביסל פאנמאסטיש די סטערמשענדע צווייגן פון בולוואר אויגוסט בלאנקי, און דורך זיי די טונקעלע שמאלענע אראבעסקן פון דער אויבנפלאכיקער מע=מרא=בריק.

אויף איינעם פון קאלניקס א פרייען מאָל=שטענדער הענגט א קליין פידעלע.

דאָס קליינע קינדער=פידעלע איז דאָ אין רוט אויף אַ מאָל=שמענדער מיט זיינע אלטע, אור=אלטע ניגונים, ווי א „קמיע“, א סימבאָל... א באַ=שויצער קעגן דער מעמראָ=וואַכעדיקייט... אויפן אַרבעט=טיש פול מיט סלאָיעס און צווייגן=פענזלען, זענען זיך פאַרנעלמע פאַטאַגראַפיעס פון „אַ=מאָל“ (שטיינבאַרג, מאַנגער, יעקב שטערנבערג, משה אַלממאַן)

קאלניק שטייט אין די ראַמען פון די גרוי=ווינטערדיקע שויבן און דער=צייט מיר פון זיין לעבן... אַן אינערעסאַנט לעבן... וואָס באַקומט, דאַכט זיך, די פאַרם פון א לעגענדע... עס פרייט, עס טוט וויי... .

✱

אין דער פינסקער געגנט, הויבט זיך אַן אַרטור קאלניקס לעבן און קינסטלערישע אַדיסיי.

אַרטור קאלניקס יונגע עלטערן האָבן איינגעזען, אַז אין קאַזאַשאַן=נאַך דאָדאַק, וועלן זיי בלויז אַפּבירעווען די יאַרן, זענען זיי אין אַ העלן מאָג אַריבערגעפאַרן קיין סטאַניסלאַוואָו (גאַליציע). סטאַניסלאַוואָו האָט שוין דאָן געשטאַמט ווי אַ „קראַד“, א „וועלט=שטאַט“, וואָס געפינט זיך אונטערן עוויץ פון קעניג פראַנץ=יאָזעף. דאָרט האָבן פון צייט צו צייט אויך פאַר=בלאַגזשעט ווינטן פון די ווינער סעלעקציאָניסטן, שטרעבונגען נאָך וועלט=לעכקייט צום סוף פון 19=טן יאַרהונדערט.

קאלניקס טאַטע האָט אין סטאַניסלאַוואָו דערשמעקט די גייע „ווינטן“ און זיך אויסגעלערנט שרייבן, לייענען, רעכענען. דאָס האָט אים גע=האַלפן צו ווערן א באַנק=אַנגעשטעלטער. זיין פרוי האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. פון שטאַפּל צו שטאַפּל איז דער אָנזען פון דער פאַמיליע קאלניק געוואַקסן אין סטאַניסלאַוואָו, ביז דער טאַטע האָט דערגרייכט דעם ער=אַמט פון אַ נבאִי אין דער דייטשישער שול.

אַרטור, זיין זון, דערזעט די ליכטיקע שיין אין יאָר 1890.

נאָך גאָר יונג זײענדיק, האָט דער טאָטע אויסגענוצט דעם טאַלאַנט פון זײן זון, אַרמור, כדי צו פאַרשענערן, צו פאַר'וים-טובן די שול מיט פאַרשידענע צײכענגען פאַר די פרוכט'ן, צו העפּטן תורה-מענטעלעך. כל זמן עס האָט זיך געהאַנדלט אין די באַציאונגען, איז דער טאָטע געווען צופרידן מיט די קונסט-שטרעבונגען פון זײן זון, אָבער אַן אַנדערע וועג דונג האָט עס אָנגענומען, ווען דעם זון האָט זיך געוואָלט ווערן אַן אמתער קינסטלער. דער טאָטע, דער באַנק-אָנגעשטעלטער און גבאי פון שול האָט דאָן געזאָגט:

— אַ קינסטלער ער, ווייס ער וואָס! נישט קיין תכלית, קענסט „שמו= דירן“ אין די שקאַלעס, אפילו אַ דענטיסט, נאָר אַ שילד= צי פאַרטרעטן מאַלער, דערפון האַלט איר נישט... עס איז נישט קיין יידישע פּראָפעסיע...

„די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ — זאָגט קאַלניק — האָט געהאַט אויף מיר אַ דעצידירנדיקן איינפלוס. נישט אַזוי די קאָנפערענץ גופא ווי אַ טײל פון אירע דעלעגאַטן, וואָס זענען גראָד צו יענע צײט דורכגעפאַרן סטאַניסלאָוואָו. דאָס זענען געווען: י. ל. פּרין, שלום עליכם, ש. אַש און ח. ד. נאָמבערג.

מײנס אַ יונג-פּריינד האָראָוויץ, פאַלט אַנומלט צו מיר אַרײן און זאָגט: „אַרמור, מאַך אַ פּלאַקאַט פאַר אַ פאַרלעזונג פון יידישע שרייבער.“ דעם פּלאַקאַט זע איר נאָך היינט פאַר מײנע אויגן.

ער זעט דעם זאַל, די מענגע מענטשן צווישן זײ, ער און זײן טאָטע, דער גבאי, און פון דער עסטראַדע לויכטן די צעגליטע אויגן פון יצחק לייבוש פּרין, בעת ער לײענט אַ פּראָנמענט פון זײנס אַ חסידישע מעשה, אָבער באַזונדערס באַצויבערט איז ער געוואָרן פון שלום עליכם'ס לײע= גען.

דער זאַל האָט דאָן געשמורעמט פון באַגײסטערונג. שלום עליכם האָט געלײענט זײנע — „כּפּרות“.

און מאַדנע דאָס האָט אין אַ געוויסן זין דעצידירט וועגן זײן גורל. הגם שפּעטער האָט אים פיל מער און דורכדרינגלעכער באַאיינפלוסט פּרין.

קאַלניק איז דאָן געווען אַ סטודענט. די באַגעגעניש מיט דער יידישער וועלטלעכער עליטע האָט אים באַהערשט און דורך די דאָזיקע איינפלוסן, געלאָזט אין זײן גשמה אומפאַרגעסלעכע שפורן.

אין קאלניקס מאַלעריי דאָמינירט א טעמע: די פורים=שפילער.
פון די מאַלערישע אַקצעסאַריעס, מיט וועלכע עס זענען געוויינטלעך
פול די אַטעליעס פון מאַלער, דאָמינירן ביי אים די מאַסקעס. אַרעמע, קאַ=
מעדיע דעל אַרטע=מאַסקעס. זיי פאַרפאַלגן אים ווי א יונגט=חלום, ווי א
דעומאַנונג פון זיין ערשטער ליבע, ווען ער איז דעמאַלט מיט אַ גרופע
סטודענטן אַרומגעפאַרן איבער קליינע נאַליצישע שטעטלעך און געשפילט
ידיש טעאַטער.

די „בראַדער זינגער“ אין אַן אנדערער אויפלאַגע...
— זענען מיר געפאַרן איבער שטעט און שטעטלעך פון גאַליציע
און געשפילט טעאַטער. יא! דערט שוין גאַרנישט, וואָס פאַראַ טעאַטער
דאָס איז געווען! מיר האָבן געשפילט אין סטאַדאַלעס אין די הויף און
אין די שויערן פון אכסניות, קוים, קוים געהאַט אויף רייזע=הוצאות. אָבער
וועמען האָט עס געאַרט.

„די שיינע ווונדערבאַרע צייטן האָבן זיך געענדיקט. איך בין אַוועק
פון סטאַניסלאַוואָו, אָנגענומען געוואָרן אין דער קראַקעווער אַקאַדעמיע.
כ׳וואָב געהאַט די אַמביציע צו ווערן א יידישער מאַלער. אין מיר האָט
זיך איינגעפרעגט דער קאַלאָריט פון יידישן שטעטל, די ווייסע ראַזעווע
הייזער, די פּלויטן.“

וואָס עס כאַראַקטעריזירט קאַלניקס יידישן און מענטשלעכן אוניווערז
איז די ליבע. ליבע צום גאָט=באַשאַף. ליבע צום מענטשלעכן באַשאַף און
די פאַרבינדונג מיטן עבר, וואָס לייגט אַרויף זיין מאַלערישן חותם אויף
יעזין פּלעק.

פינף יאָר איז קאַלניק געווען א תלמיד פון דער קראַקעווער מאַלערי=
שער אַקאַדעמיע — ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט=מלחמה.
ער ווערט מאַביליזירט, קעמפט ווי אַן עסטרייכישער אָפיציר, ווערט פאַר=
ווונדעט און שפּעטער באַפרייט.

יאָרן פון הונגער און פון גויט, אין ווין. צו יענער צייט, איז אַ גע=
וועזענער סאַלדאַט נאָך נישט באַטראַכט געוואָרן ווי אַ „העלד“.

ער פאַרט קיין טשערנאַוויץ. דאָ באַגעגנט ער אַ יידיש=קינסמלערישע

עלימט, ליטערארישע סביבה און אַטמאָספֿער און אַ לאַנדשאַפֿט וואָס איז אים נאָענט און היימיש.

— אין די שמאַלע, קרומע ייִדישע געסלעך, האָב איך געפונען אַ שלל פון די טיפּן, מאָדעלן, נאָך וועלכע איך האָב געבענקט. איך האָב זיי פּיק-סירט אויף דער לייונט. סתּם ייִדן, מאַרק-הענדלער, שדכנים, יידענעס, פון דער קעלער-שטוב... אַ וועלט האָט זיך אין מיר אַרײַנגערוסן און מיר אין זיי אַנטפלעקט.

— און בכלל — זאָגט קאַלניק ווייטער — די אַמאָליקע שוין פאַר-שוונדענע וועלט, וואָסערע ווונדערבאַרע ייִדישע וועלט איז דאָס געווען. אַזאַ מין נאָענטקייט און אַרעמקייט האָט אַלץ אין אַלעמען פאַרבונדן. משה אַלטמאַן, דער מאָלער רובין, יעקב שטערנבערג, איציק מאַנגער, אליעזר שטיינבאַרג, אַלע זיי האָבן געגלויבט, געהאַט און אידעאָל...

— איך דערמאָן זיך דעם שול-פאַרײַן און די לעקציעס וואָס מען האָט דאַרט געהאַלטן... איך דערמאָן זיך... נײַן, עס טוט וויי...

— יעקב שטערנבערג שאַפט אַ טרופּע; מען שפּילט „דער זינגער פון זײַן טרויער“...

טרויער, טרויער... טרויער... אַ ווײַלע ווערט עיפּיל.

קאַלניק האָבן אויך געלאָקט די אַמעריקאַנער „גליקן“. אים מיט זײַן פּרײַנד דעם מאָלער רובין. צופּעליק האָבן זיי געלייגענט, אַז אין אַמע-ריקע האָט זיך געשאַפן אַ געזעלשאַפֿט מיטן ד״ר מאַנגעס אין דער שפּײַץ צו שטיצן דעם ייִדישן מאָלער. ליקווידירן זיי אַלץ און פאַרן קײן אַמעריקע. הויבן זיך אָן הונגעריקע מען און וואַכן אויף די גאַסן פון ניו-יאָרק. דער צײַטונגס-אַרטיקל וואָס האָט אים באַוווּנגן צו פאַרן קײן אַמע-ריקע, איז געווען פון שלום אַש.

צו דער ערשטער אויסשטעלונג וואָס איז פאַרגעקומען אין אַ נײַן יאָרקער קונסט-גאַלעריע, איז אַפּילו שלום אַש נישט געקומען. דר. מאַנגעס אויך נישט, פון אַנדערע ייִדן איז ממילא, שוין אַפּגערעדט. ערשט שפּע-טער, האָט דר. מאַנגעס אונטערגענומען שריט כּדי די צווייטע אויסשטע-לונג זאָל באַזוכט ווערן. און זי האָט טאַקע געהאַט אַ מאַראַלישן און מאַ-סעריעלן דערפּאָלג.

קאלניק איז צוריקגעקומען אין זיין באַליבטן טשערנאָוויץ, צו זיינע יידישע געסלעך, צו זיינע באַליבטע טיפּן, געשטאַלמין. דאָס לעבן איז גע- פלאַסן פּרידלעך און אין אָנזען: „גוט מאַרגן, הער קאַלניק“ פון דאָזאַר ביזן וואַסער-טרעגער. אַלע האָבן אים געקענט און געשעצט.

נאָך 12 יאָר פון אַזאַ פּראָווינצער גירוואַנאַ לעבן, האָט קאַלניק דער- זען אַז סוף כל סוף פּעלט פּערספּעקטיוו. קינסטלערישע פּערספּעקטיוו. באַ- שליסט ער אַליץ צו ליקווידירן און פאַרן קיין פאַרזי.

ווען ער איז אין 1930 אויסגעשטיגן אויפן „גאַר די נאָר“ מיט זיין פּרוי און צוויי קינדער, האָט אים אָפּגעוואַרט זיין פּריינד, דער מאַלער מאַג- דעלכויס.

די ערשטע ווערטער, מיט וועלכע ער האָט אים באַגעגנט זענען געווען: „איך ווייסט, קאַלניק, היינט האָט זיך אויפּגעהאַנגען אַ מאַלער.“ — דער ברודר הבא, פאַרשטייט זיך, איז נישט געווען פון אַ גרויסער דערמו- טיקונג...!

די מאַלערישע רענאַמע, וואָס מען ברענגט מיט זיך צוזאַמען מיט די בילדער און צייטונגס-רעצענזיעס, פאַרהאַלט זיך ביי די פאַרזייער „ראַ- נאַטקעס“. אין פאַרזי הויבט זיך אָן פאַר יעדן מאַלער אַ גייער מאַלערישער אַלף-בית. שרייט ביי שרייט, שטרייך ביי שטרייך, מוז מען דעראַבערן גייע ווערטן. פאַרזי אַנטפלעקט פאַרן אָנקומענדיקן מאַלער אַ גייע מאַלערישע וועלט. דער לוויר, די סענער ברעגעס, דער געווימל פון כל-ערליי מאַלע- רישע מענדענצן — צווינגען אָפּש דעם מאַלער, וואָס האָט אפילו אַ באַ- שטימטע פּערזענלעכקייט צו רעווידירן זיינע קאַנצעפּציעס, מאַניער. נישט אַלע מאַל גייט מען ארויס אַ זיגער פון דעם אומגלייכן גער אַנגל.

אַרטור קאַלניק האָט זיין אַלט היימישן קאַלאָריס פון די שימערירנדיקע יידישע הייזקעס, שוואַרץ-גרינע פלווין און די פאַרמעטענע יידישע פּני- מער פון זיינע שטעטל-געשטאַלמין — די אויסענטישע מעלאָדיעס פון „וואָס אין פּירלע שטעקט“ און דעם „זינגער פון זיין פּרויער“, נישט פאַר- לוויזן אויף דעם רייכן, פּריציזש-מאַלערישן בולוואַר פון פאַרזי. פאַרקערט, ער קולטיווירט דעם ניגון, פלעגט אים און פאַראיינלעט. מיט דער האַרטנע- קייט, ליבע און געטריישאַפט פון אַ פּינסקער סערער, פלעגט ער און קאַרמעט זיין אייגענעם מאַלערישן וויין-גאַרטן.

די מאמע מיטן יינגעלע

פורים-שפילער

— די גרויסע מאָלער האָבן מיר נישט אַנטמוטיקט — זאָגט קאַל-
ניק — פאַרקערט, נאָך יעדן באַזוך אין לווה, האָב איך דערפילט אַ נייעם
חיות אין מיין נשמה...

★

די ערשטע צייט אין פאַריז איז קיין רייד נישט געווען צו קענען לעבן
פון מאָלעריי.

קאַלניק האָט צוריק אַרויסגענומען זיינע באַליבטע האַלצשניט-מכשיר-
רים און געשאפן אַ רייע האַלץ-שניטן, די „גראַסבאַרד-געשטאַלמן“. דאָן
האַט נאָך עקזיסטירט אַ יידישער הינטערלאַנד. האָבן די אַלבומען געפונען
אַמאַטאָרן אין פּוילן, רומעניע.

אין דער האַלץ-שניט-קונסט ווייזט זיך קאַלניק אַרויס ווי אַ מייסטער.
זיין אַ ביסל סמיליזירטע צייכענונג פאַרמאָגט אויסדרוק און אפילו אַ סאָ-
ציאַלן אויסטייטש, ווי אין די משלים אין אויך דאָ פאַראַן אַ „מוסר
השכל“, אַ מיסיע. דאָס סאַטירישע אין זיינע האַלץ-גראַווירן, באַקומט
אַ בולמן שוואַרץ-ווייסן אויסמעסט און ווערט פאַרזען מיט אַ רייכער גאַמע
פון ניואַנסן און האַלבעטענער.

צו זיין סעריע האַלץ-שניטן, „פּייער“ אָדער „אונטערן צילינדער“ האָט
אַנטי באַרביס געשריבן אַ פאַרוואָרט.

עס קומט ווידער אַ טרויעריקער תקופה, די צווייטע וועלט-מלחמה.
קאַלניק מיט זיין משפחה, באַקומט אַ „רעזידאַנס פאַרסע“, צוואַנג
אויפנשהלט אין סאַן אַנדרע (ביי גרענאָבל), אין דעם שטעטל וווּ עס איז
געבוירן געוואָרן דער גרויסער פראַנצויזישער מוזיקער בערליאָז. אַ שטראַל
פון האַפענונג גייט אויף אין אים. ער הייבט ווידער אָן צו מאַלן. בלוין זיין
פאַרבן-גאַמע ווערט באַגרענעצט צו אַ געוויסע צאָל פאַרבן. עס דאָמינירט
די טרויריקע גאַמע-ערד, לעבן, מעגטש. אַ בילד פון יענער צייט שטעלט
מיט זיך פאַר אַ „ייד“, אַרומגערינגלט פון אַ גרופע פּויערים.

דער „ייד“, דער אייביקער וואַגערער. דער אויסלייזער. די פּויערים
קוקן אויף אים מיט חשד און באַוונדערונג, „סע לו“, „עקצע האַמאָ“.

אין אַ געוויסן טאָג, באַקומט קאַלניק אַ בריוול פון ניס, פון זיין פריינד,
דעם מאָלער מאָנטשינק: „קום תיכף, מיר פאַרן נאָך איטאַליע די געפאַר
איז גרויס!“.

קאלניק איז געווען רעזיגנירט, דערשיטערט, מיד. „צו וואָס לויפן?
אויב נישט באַשערט, וועסטו נישט אַנטקומען“:

ליידער איז מאַנטשניק נישט אַנטקומען זיין יידישן גורל אפילו אין
אימפאליע.

אויף די עקזאָד=וועגן לויפן מענטשן אין פּאַניק, מען שיצט זיך צומול=
יענדיק צו דער ערד. און די שטעטלעך פון דער אַזוי גערופענער פרייער
זאָגע, וווּ קיין שולן זענען נישט פאַראַן, שאַפן זיך מנינים אין די ימים=
גוראים=טעג און ווי פון דער הויכער ערד ארויס, באַווייזט זיך אַ ספר
תורה...

אין אַ געוויסן טאָג שפּאַצירט ער לענג אויס דעם שטילן בולוואַר פון
סאַן אַנדראַע, נישט ווייט פון דעם בערליאַן=דענקמאַל. פּלוצים רייסט אים
אַרויס פון זיינע דמיונות אַ ברוטאַלער געטראַסק פון פּויליזנדיקע טאַנקן און
אַ געלויב פון סאַלדאַטן אין שטאַלענע העלמען באַדעקט מיט שטויב. קאַל=
ניק שוידערט אויף.

„מאַדאַם — זאַגט ער צו אַ דורכגייענדיקער פרוי, — אַנטלויפט די
דייטשן זענען דאָ!“
„אַרעמער פריינד, — ענטפערט די פרוי, — באַרואיקט אייך, מיר זע=
נען באַפרייט, דאָס זענען אַמעריקאַנער!“

★

הויבט זיך אָן אַ ניי קאַפיטל. אַ קאַפיטל וואָס איז בלויז אַ נייער
וואַריאַנט צו דעם אַלטן און אַזוי גוט באַקאַנטן געראַנגל פון אַ יידישן
מאַלער. ווידער אָנהויבן פון דאָס ניי.

ער איז צוריק אין פאַריז מיט זיין משפּחה, מיט זיינע בילדער, אָבער
דער קאַשמאַר בלייבט — די יידן פון אַמאָל, וואָס שלייכן הינטער אים
באַפעלן עפעס: „איז דיין בלוט מוזט דו לעבן“..

די שוואַרצע קליין=שטעטליקע פּלויטן, באַדעקטע מיט גרינגלעכן מאָר,
זייערע דעכער האָבן זיך אַלץ טיפּער איינגעוואַרצלט אין זיין לייב.

אַ וועלט איז פאַרשוונדן, זיין וועלט.

אויף דעם מאַלער=שמענדער ליגט דאָס קליינע פידעלע, אויפן אַר=
בעמס=טיש די פאַרגעלטע משערנאַוויצער פאַטאַגראַפיע. פון די ווענט קוקן
אַרונטער מאַסקעס ווי פאַנטאַמען. שלום=עליכם, פּרץ רעדן צו אים. דער

אַלטער ניגון ברומט אין אים קוים קוים... ער וועט אים צוריק אויפלעבן,
אַריינבלאָזן אַ נייעם רישם, אַ ניי לעבן...

און ער נעמט זיך מיט פלאַם צוריק צו דער הייליקער אַרבעט אין אַ
פאַרשטאַט פון פאַרזין, און טראַץ די מוראדיקע לעבנס-קלעפּ, נעמט ער אויף
זיך די אַרבעט, דעם גורל. פרעז'ס, „גילגול פון אַ ניגון“ איז אויך זיין
ניגון, דער יידישער ניגון...

אין די נייע האַלצשניטן פירט אונדז דער קינסטלער צוזאַמען מיט זיין
ר' היימל אויף דעם געיענ פון אַ נייעם „אל מלא רחמים“.

קאַלניקס גראַפישע ליניע איז אַן אויסדרוקספולע און רייך מיט
ניואַנסן. נישט פאַראַן קיין פּנימה פון צופעליקייט, פון „האַזאַר“, אַליץ
איז „געווייגן און געמאַסטן“ אַן מינדסטן פאַלשן קלאַנג. אין „גילגול פון
אַ ניגון“ האָבן זיך אויף אַ ווונדערבאַרן אופן משדד געווען פרעז'ס ליטע-
ראַדישע און קאַלניקס פלאַסטישע וויזיע.

מוז מען דאָ אונטערשטרייכן, אַז די האַליג-שניטן זענען אַ קינסטלע-
רישע דערגרייכונג, נישט בלויז פון אַ יידישער קינסטלערישער באַרע-
כענונג, נאָר אויך פון אַן אוניווערסאַלן ווערט.

אַבער נישט בלויז אין זיינע האַליג-שניטן דעקט קאַלניק אויף זיין
יידישע וויזיע. דער אינסטיקטיווער דראַנג ביי אים צו געבן אַ ריין מאַלע-
רישן תיקון דער יידישער וויזיע, געפינט אין זיינע אייל-בילדער אַ ביי
נאָר פאַסיקן עקויוואַלענט.

קאַלניק האָט זיין קאַלאָרי, וועלכן ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך
פון דער היימישטאַט. קלאָר, אַז ער איז דורכגעגאַנגען אַ גרויסע מעטאָ-
מאָרפּאָזע. די אַמאָליקע רעאַליסטישע שווערקייט איז פאַרשווונדן פון
זיין קאַלאָריסטישער פּאַר. זי שימערט איצטער דיסקרעט מיט אַ צאַר-
טער טאַנאַליטעט, און ניואַנסן-גלימער. די טעמאַטיק איז תמיד די זעלבע
בענקשאַפט און נאַסטאַליע צום „אַמאָל“ און גלייכצייטיק ווי אַן אָנזאָג
פון אַ נייעם יידישן לעבן, דערפאַר אויך פאַרגעמען די „קינדער“ אַזאַ
פלאַץ אין קאַלניקס בילדער.

קינדער מיט שמחה-תורה-פענדלעך, קינדער וואָס שפּילן זיך אין פּו-
רים-העלדן, קינדער וואָס באַגליימן זייערע יידישע פאַטע-מאַמע אין שול,
קינדערלעך מיט גרויסע אויגן, און קוקנדיק אויף זיינע בילדער דאַכט זיך

אויס, ווי יעדער פערסאָנאַזש וואָלט געזאָגט צום קינסטלער: „ווי דו וועסט גיין וועל איר איר גיין“.

גייט אים טאָקע נאָך אַ גאַלעריע פון געשטאַלטן און די יידישע קאַפּעלע-אַלע זיי באַקומען דעם אויסזען פון „שבת-יומטובדיקע יידן“, אַזוי ווי דער „באַס“ (לויט פרעז'ו) וואָס פלייס אין הימל אַריין אויספירן די שליחות פון אַ מוזיקאַנט אין דער הימלישער קאַפּעלע, אַזוי פירט קאַל-גיק אַליין זי אויס דאָ, צווישן אונדז, אויסגעניש און פול מיט התלהבות-„דער מענטש און זיין ווערק“, מיינט דערמיט צו זאָגן, אַז זעלטן קען מען געפינען אַזאַ האַרמאָניע צווישן מענטש און זיין שעפּערישן ווערק-זי אַנטפלעקט זיך פאַר אונדז אין אַ מין מאַלערישן אַרעאָל פּוין ליבע-אין דעם אופן פון פאַרבן-טאָן, און צייכנערישער ליניע. אין דעם דריקט זיך אויס זיין מאַלערישער אוניווערז און וויזיע, וואָס איז אַז אַ פּנימה, הגם אַן עצבותדיקע.

קאַלניק שווינט דאָס לעבן. יעדער בויג פון אַ בלעטל, יעדער ניואַנס פון אַ קאַליר איז אים טייער, איז אים ליב... און אָט די ליבע אפילו געזען און געפילט דורך דעם טריבן שיין פון אַ דראַמאַטישן קאַנפּליקט און נאַאיוויטעט, באַקומט זיך ווי אַ געלייטערט געזאַנג, ווי קאַלניק האָט געמאַכט פאַר אייגן דעם ווונדערבאַרן פּרעז'ישן זאָג: — „שבת זאָל זיין!“ זיינע קליינע מענטשעלעך, זיין „טאַפּעלע שומעריטו“, זיינע אַרימע יידישע קינדער מיט זייערע יום-טובדיקע פענדלעך, פון אַ צאַרמן רויט און מיט זייערע צעשראַקענע אויגן, זיינען ווי אַ הימן פאַר דעם געלייטערטן יידישן לעבן.

אַזוי איז ער, קאַלניק, אין זיין לעבן, אַזוי דריקט ער זיך אויס אין זיין קאַלאַריט און אין זיין צייכענונג.. ענלעך אויף אַן אַמאָליקן סופּר: אָפּ-געהיטן ריין, אמתדיק.

קיקאין

די אַמעליע פון קיקאין פאַרמאָגט די „אַטמאָספּער“ פון „אַמאָל“, עפעס פון דער מאָלערישער העראַאישער תקופה, פון די „גוטע אַלטע צייטן“. זיי זענען אפּשר געווען אַזעלכע פאַר די „פּלאַסמישע טרוימער“, וואָס זענען געקומען קיין פאַריז מיט זייערע ליידיקע קעשעגעס און מיט אן אוצר פון אינערלעכע וויזיעס, נישט אַזוי אין מאַטעריעלן זין פּין וואָרט, אָבער ווי רייך, ווי דערהויבן אין גייסטיקן און שעפּערישן אויס-מעס.

אין דער גרויסער אַמעליע, זע איר צווישן דעם צונויפקלויב פון זאַכן פון „מאַרשע דע פּיס“, א פּאָמאַגראַפיע פון אַמעדי מאָדיליאַני.

— איר האָט גוט געקענט מאָדיליאַני?

— בייען סיר, וואָסערע פּראַגע, ער איז געווען אַ גוטער חבר.

דער טעלעפּאָן האָט זיך צעקלונגען, ער איבעררייסט דעם געשפרעד. אין די צייטן פון מאָדיליאַני, זענען אין די אַמעליעס קיין טעלעפּאָן גען נישט געווען. און צענטראַל-באַהייצונג אויך נישט. נישט ווייט פון דאַנען, אין סימע פּאַלגיער, האָט זיך געפונען די אַמעליע פון סומין און מאָדיליאַני.

כרי זיך אויסצוהיטן ביינאַכט פון די אומגעבעטענע וואַנצן, פלעגן זיי

שלפאן אויף דער פאדלאַגע און אַרומצוימען זייערע געלעגערס מיט אַש, איז וועלכן זיי פלעגן מאַכן אַ ריוול און עס אויספירן מיט וואַסער. עס איז געווען אַ שטיקל שוין. צוקאָפּנס פלעגן זיי אַוועקשמעלן אַז אָנגע-צוגדן ליכט, ווי ביי אַ מת. דאָס איז געווען פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה. די צייט איז ווייט, זייער ווייט.

ווען קיקאָאין דערמאָנט די צייט, צעשטראַלן זיך זיינע קליינע אויגן זיין רונדיקער קרעפטיק-רויטלעכער פנים פאַרגייט זיך אין אַ שמייכל... און ער שטאַמלט אויס מיט באַגייסטערונג: „א! וואַסערע ווונדערבאַרע צייט איז עס געווען!“.

איז דעם אַרום זענען נאָך פאַרבליבן, ווי געזאָגט, סימנים פון אַמאָל. אַ „קאַראַהאַד“ פון פאַרשיידענע שוולן פון אַלע סטילן און פאַרמען. דאָ און דאָרט, אָנגעהויבענע אומנוצלעכע זאַכן וואָס קענען אַמאָל דיגען פאַר אַ „אינטעריער“. צו אַ שטיקל-לעבן, אין וואַזעס-סלאַיקעס, אַ וואַלד מיט „אָפּגעבליטע“ פענדזלען. אַרום אויפן טיש אויסגעקוועטשטע פאַרבן-טוב-קעס. אַ סימפּאָטיש און אַזוי גערופענע אַרטיסטישע אומאַרדונג הערשט דאָ. זיין פרוי האָט שוין פון לאַנג רעזיגנירט. כל-ע-לוי אַריענטאַלישע בינטע טעפּיכער, פאַרהאַנגען וואַרפן זיי צו אַ לעבעדיקע נאַטע. אויף אַ נידעריק טישל עטעמט פון זיך אַרויס אַ שטיקל-לעבן, האבסטיקע ריחות, נעבן אַ וואַזע מיט פאַרוועלקטע בלומען, וועלטשענע ניסלעך און אַ פּסח-כוס.

אַ ביסל ווייטער, אויף אַ ברוינלעכער קאַמאָד, ליגן אָנגעוואַרפן צווישן אַנאַנדער רויטע סעזאָנישע עפל, אַ שטיקל קאַלירפולע שטאָף, אַ ציגעל-קריגל, אַ מאַראַקאַנישע טאַץ, אַ ליידיקע פּלאַש.

— כּוואַלט איך גערן מיט עפעס מהבד געווען, אָבער מיין פרוי איז ביים זון, ווען כּווייל אַמאָל זיין אַליין.

איר ווייסט דאָך, אַ מאַלער האָט ליב פּולקאַמע רואיקייט אַרום זיך, יאָג איך צו מיין פרוי: „דו ווייסט, איר האָב געזען יאַנקלען (קיקאָאיןס זון, אַ באַקאַנטער מאַלער), און שמעל דיר פאַר אַז זיינע זאַכן זענען צע-דיסן!“ און מער דאָרף איך נישט. זי נעמט תּיכּה דעם מעטראַ און פאַרט צום זון!... און דערביי לאַכט ער... לאַכט פון דעם קונדאַצקן שטיקל... ער דערמאָנט זיך אורדאי די צייטן ווען ער איז געגאַנגען אין חדר...

מיר זעצן זיך אַוועק ביי אַ שטול. קיקאַאין שאַרט צונויף די קריש=
קעלער... אַ קלויניקייט „גאַטס גאַב“...

— מאַרנע — זאָגט ער — אַז די שוואַכקייט צונויפצוקלייבן די
„קרישקעלער“, פילט זיך אויך זייער אַפּט אין דער מאַלעריי פון יידישע
מאַלער.

אין דעם פאַרדאַקס אין פאַראַן אַ שטיקל אַמת.
— איר ווילט וויסן עפעס פון מיין לעבנס-ביאָגראַפיע? גוט!

ער פאַרזשמרעט זיינע אויגן אונטער די שפאַקולן, זיין שמערן
רינצלט זיך, די צעוואַקסענע ברעמען — וואָס זענען אין אַ קאַנטראַסט
מיט זיין פנים, וואָס האָט נאָך באַהאַלטן אין זיך סימנים פון קינדעריש=
קייט — ווערן שמאַר.

— איר בין געבוירן אין 1892, אוי וויי, וואָסער מהלך! אין רעזיש=
צע... דאָס הייסט איינגעלערט נישט אין רעזישע, נאָך אין האַמעל, אָבער
דערצויגן בין איר געוואָרן אין רעזישע, נישט ווייט פון וויטעבסק, רע=
זשיצע אין געלעגן צוושן קאַרן. אין שמאַט גופא האָט געוואַקסן קאַרן,
קאַרן, אין זומער, פאַרשטייט זיך. אין ווינטער זענען די בערגלעך פול
מיט שניי און צווישן זיי דאָ און דאָרט, צעוואַרפענע הייזקעס, ווי שפיל=
צייגן. אין אייגעם פון זיי האָט געווינט מיין זיידע, דער רב פון שמעטל.

ווען איר פלעגט צו אים קומען אויף „שבת-אויבסט“, פלעגט ער זיך
תמיד ווונדערן: „ווער איז דער יינגל?“. ערשט אַז מען האָט אים געזאָגט:
„דאָס איז דאָר העניעס וו!“ פלעגט ער זאָגן: „גו, קאַרמעט אים אַז!“...

— איר קענט זיך נישט פאַרשטעלן די שיינע יידן פון אַמאָל, נישט
בלויז וואָס זיי זענען געווען רעליגיעזע, נאָך אַרום זיי האָט געשוועבט אַ
רעליגיעזע אַטמאָספערע... מיין מוטער האָט געהאַט אַ דורכזיכטיקע נש=
מה, און בלויז אייגן. אַלע אורחים און בעטלער האָבן זי ליב געהאַט,
דער טאַטע איז געווען אַ דירעקטאָר פון אַ באַנק. מען פלעגט אים רופן
„שמואל דער משונגענער“, אפשר דערפאַר, ווייל ער איז געווען אַ שטיקל
„דזשוואַק“, ער פלעגט שפילן פידל. נישט בלויז שפילן, נאָך פאַבריצירן
פידלעך. אויף די ווענט פון אונדזער חדר זענען געהאַנגען 8 פידלעך,
אָבער טראַץ דעם, האָט ער נישט געוואָלט ווי אַלע יידישע טאַמעס,

אז איד זאָל ווערן אַ קינסטלער. „נאָר אַ קאָמערטשעסקי מענטש“ (א סוחר), דערפאַר האָט ער מיד געשיקט קיין מינסק אין דער האַנדלס־שולע.

דאָרטן האָב איד זיך באַקענט מיטן לערער קריגער, ביי וועלכן איד האָב אויך געטראָפן חיים סוטין, וואָס איז דאָ אַהער געקומען פון שמו־לאַווויטש, וווּ זיין טאַטע האָט געוואָלט פון אים מאַכן אַ שניידער.

נישט סוטין און נישט איד זענען געווען געהאַכזאַמע קינדער, אָבער פונדעסטנוועגן, אַז כ'פלעג מיין טאַטן ברענגען מיינע צייכענונגען, האָט ער זיי איינגערעמט אין סאַמעטענע דעמלער און צעהאַנגען און די ווענט צווישן זיינע פירלען.

„מינסק איז נישט געווען קיין קינסטלערישער תכלית פאַר מיר. מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרן קיין ווילנע. דאָרט, אין דער צייכנער־שול האָט געהאַט אַ רום דער פראַפעסאָר רובאַקאָוו, אַ באַקאַנטער „פערעדוויזשניק“ (יוֹדישע מאָלער, וואָס פלעגן מאַלן אין די דערפער צווישן פאַלק).

כ'האַב ערגעץ וווּ געפינען אַ פאַסט־קאַרטל מיט אַ בילד, וואָס האָט פאַרגעשטעלט „יהודית מיטן קאַפּ פון האַלופאַרנעם“, כ'האַב געמאַכט דערפון אייניקע רעפראָרוקציעס און דאָס האָט מיר געגעבן די מעגלעכ־קייט צו פאַרן קיין ווילנע.

ווען מיין טאַטע פלעגט געשעפטלעך קומען קיין ווילנע, פלעגט ער ציוניפּרופן אַלע מיינע חברים קינסטלער, צווישן זיי אויך סוטין, און אונדז פירן אין אַ רעסטאָראַן.

— נו — פלעגט ער זאָגן — עסט סקאַלקאַ אונגאַדנאַ, עס זאָל אייך קלעקן אויף אַ חודש צייט, ווייל איד קום בלוזן איין מאָל אין אַ חודש.

— אַד, מיין פריינד, געווען אַ צייט... פול מיט ליבע, האַפּענונג און חלומות... וואָס וועל איד אַ סך ברייען. אין אַ שיינעם העלז טאָג פון 1912 בין איד אָנגעקומען קיין פאַריז. אַ חלום איז מקוים געוואָרן... און אָנגע־קומען בין איד אין „לאַ ריש“

כ'האַב דאָרט אָנגעטראָפן אַ שפּאַר ביסל ייִדישע קינסטלער, ווי למשל אינדענבוים, קרעמען, צוקערמאַן, סוטין, דאָברנינסקי, שאַנאַל... און פיל אַנדערע.

שאַנאַלן זענען שטאַרק געפּעלן געוואָרן מיינע געלע שיד. קען זיין

דערפאר ווייל ער האָט ליב געהאַט דאָן די געלע קאַליר... האָבן מיר גע-
ביטן די שיר. ער האָט מיר געגעבן זיינע שוואַרצע פאַר מיינע געלע און
דערצו האָבן איר נאָך באַקומען צוויי פראַנק...

— פון וואָס האָט איר געלעבט?

— אויף דעם, מיין פרוינד, קען איר גישט ענטפערן, כ'ווייס גישט...

ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן, האָט מען זיך אנגאַזשירט צו דער
אַרבעט אין אַקאָפּעס. איר האָבן געגראָבן, ס'ווען האָט געשלעפט וואַסער...
שפעטער האָבן איר געמאַכט פאַרטערטן פון פאַטאַגראַפיעס. ערשט אין
פאַריז, ווען איר האָבן מיך צוזאַמען מיט סומינען, באַקענט מיט מאַדי-
ליאַני האָט זיך אָנגעהויבן אַ ניי קאַפיטל.

מאָדיליאַני האָט אונדז באַקענט מיט אַ קאַלעקציאָנער, זאַמאַרין

— איר זעט, אָט דער זאַמאַרין איז געווען אַ פרעפּעקטואַ-שעה, האָט
געהערט צו דעם טיפּ פראַנצויזן, וואָס האָבן אויסערנעוויינלעך ליב מאַ-
לעריי. אַז מען פלעגט אים ברענגען אַ בילד, אַפילו ווען עס האָט אים
גישט געפאַלן, פלעגט ער קיינמאַל גישט אַרויסלאָזן, גישט קויפּנדיק עס
פאַר 25 פראַנק. אַ חוץ דעם, האָט ער קיינמאַל גישט געמאַכט קיין שווער-
ריקייטן מיט „פאַפּירן“ פאַר אַ מאַלער, ווען אפילו ער איז גישט געווען
אינגאַנצן „כשר“.

מיר האָבן אויך געהאַט אַגדערע. קאַלעקציאָנערן, ווי למשל שעראַז,
אַז מיר פלעגן צו אים גיין, ס'ווען קרעמען און איר, פלעגן די מאַרק-
פאַרקויפער אונדז באַצייכענען ווי די „דריי גראַציעס“, אַזוי קלעגלעך
האָבן מיר אויסגעזען.

וואָס עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר די מאַלער, וואָס האָבן זייער
קינסטלערישע קאַריערע אין פאַריז אָנגעהויבן אין דעם באַרימטן „לאַ
ריש“, איז קודם כל דאָס, וואָס זיי האָבן גישט פאַרלוירן אין דעם דינאַמישן
מאַלערישן „קעסל“ = גרוב“ פון פאַריז, זייער פערזענלעכע וויזיע. דאָס
קינסטלערישע פנים, וואָס זיי האָבן מיט זיך מיטגענומען פון זייערע
שמעט און שמעטלעך.

אָדורכמאַכנדיק אַ טיפּע און מאַלערישע עוואָלוציע אין פראַנקרייך,
געניסנדיק פון דעם קאַנטאַקט מיט דער פראַנצויזישער מאַלעריי און

פון לוור, האָט יעדער פון זיי באַהאַלטן דאָס, וואָס קיקאַאין רופט אָן די יידישע „קרוישקעלער“, דעם קינסטלערישן נאָטס נאָב.

זיכער איז פאַראַן אַ געמיינזאַמער שטריך און קאַלאָריט אין ז'ער מאַלערישער וויזיע ביי די יידיש-רוסישע מאַלער פון יענעם צייט=אַפּשניט. דער שטריך — פון כמעט דעם זעלבן יידישן מיליע — די געמיינזאַמע לאַנדשאַפט האָט זיי אַלעמען אַרומגערינגלט. די שטעט ווי מעבסק, קרעמענטשונ, מינסק, ווילנע, האָבן אויך געשאַפן אַ סך גע=מיינזאַמעס.

פון די ענגע יידישע געסלעך האָט עס דעגנבוויגנדיק אַ פּראַל גע=טאָן מיט אַ שלל פון פּולבלוטיקע פאַרבן. און די פאַרמען האָבן אין זיך פאַרמאָגט עטוואָס פון דעם אַרומיקן שול=געסל, (וועלכע זענען געקומען צום אויסדרוק ביי סוטיגען, אפילו אין זיינע פּראַנציוזישע פּייזאַזשן).

אַזוי, אַז אין דער אַזוי=גערופענער „פאַריזער שולע“ איז פאַראַן אַ שפּאַרער מאַלערישער „קוואַרטאַל“, וועלכן מען וואַלט, דאַכט זיך, גע=קענט באַצייכענען מיטן נאָמען דאָס „שול=געסל“...

זייער מאַלעריי איז נישט בלויז געווען אַן אויסדרוק פון אַ געמיט=צושטאַנד און פּערזענלעכער וויזיע, נאָר האָט אויך אין אַ געוויסן זין אַפּגעשפּילט אַ היסטאָרישע תקופה. עפעס האָט זיך אַ וואַקל געטון ביים אָנפאַנג פון 20=טן יאָרהונדערט אין דער אַלטער וועלט, אין יידישן שטע=טל. נייע וויגטן האָבן גענומען בלאַזן, נייע ווערפן האָבן זיך געמאַכט אַ דורכגאַנג אויף די תּחום שבת=וועגן.

דער רענעסאַנס=געראַנגל האָט באַקומען אַ געוויסע פּלאַסטישע אָפּ=שפּיגלונג אין די ריין סוביעקטיווע בילדער פון די „דריי גראַציעס“, ווי עס האָט באַצייכנט קיקאַאין אויף אַזאַ פּיטאַרעסקן אופן די דריי חברים... (סומין, קרעמען און קיקאַאין). אָבער דאָס איז נישט בלויז חל אויף די דריי. אויך אַנדערע יידיש=רוסישע מאַלער קענען אַרונטערגענומען ווער אונטער דעם זעלבן גארטל.

ווען דו באַטרעסט די אַטעליע פון קיקאַאין, באַגענט דיר אַ ריח פון אייל און צייטיקע פירות. פאַר זיין פענסטער שטייען טאַקע אַ פאַר פאַרזייער ביימער=בלעטער נאַקעט, מיט איינגעשרומפענע ווינטערדיקע צווייגן אָבער דאָ, פון די ווענט, פּראַלט אַרונטער פון די בילדער מיט

פיתוח

תחבורה

שפעט-זומערדיקער שפע מיט א פעטער גרינקייט, מיט א זאפטיקן צינטער רויט, מיט א ווירווואר פון צעיובלטע קאלירן, וואָס פרייען זיך דאָכט זיך אַליין מיט זייער האַרמאָנישער שכנותדיקייט.

קיקאַין זעט די נאַטור ווי אַ צעבליטן גאַרטן. אַ ווילד צונויפנע וואַקסענעם גאַרטן. נישט ווי די גערטנער האָבן יעדן שפאַן-ערד אַריינגע געסדרט אין צוימען און אין פּריוואַטע שטאַכייטן, נאָר ווי אַלץ וואַקסס אויף „גאַטס באַראָט“. אויך די פאַרמען זענען נישט באַגרענעצטע מיט אַ הערמעטיש פאַרמאַכטע צייכענונג, נאָר זי איז בלויז באַצייכנט מיט אַ קאַלאָריט וואָס פּליסט אָפּט אַרויס פון זיינע אינדיווידועלע ברענעס, אַלץ מיט אַנאַנדער קערט זיך אָן, איז — קרוביש.

די מאַלערישע פּלעכן פון זיינס אַ קאַמפּאָזיציע, אויך דאָרט וווּ עס זענען פאַראַן פּערסאָנאַלע פּלעכטן זיי זיך אַדורך אַזוי, אַז עס איז שווער אויסצוטיילן איין אַביעקט פון אַ צווייטן, זיי זענען האַמאָנעניש צונויפ געקלאַמערט אין איין ריטם, אַ ריטם פון לעבנס-פּרייד.

„לעבנס-פּרייד“ איז טאַקע דער מאַלערישער קערדאָ אין קיקאַינס בילדער.

און די בילדער וואָס נעמען אַרום אַ צייט-אַפּשניט פון 40 יאָר און דאָך באַראַקטעריזירן זיי די זעלבע אייגנשאַפט. די ליבע פאַר דער נאַ-טור, די ליבע פאַרן מענטשן און דער עיקר, די ליבע פאַרן קינד.

דאָס קינדער-קעפל איז אַן אומאויסשעפּלעכער קוואַל פאַר קיקאַינען פאַר באַנייטערונג. און מאַדנע, דאָס נראָד אין דער צייט ווען דאָס מענטשלעכע פנים פאַרלירט אין אונדזער ראַציאָנעלער מאַטעריאַליזם-טער צייט פון זיין באַדייטונג אַלס מאַלערישער מאַטיוו.

קיקאַין, וווּ ער קאָן נאָר, האָט ער ליב איינצופּלעכטן דעם מענטשן אין זיינע לאַנדשאַפטס-מאָטיוו.

אַ גרויס בילד איינגערעמט איז אַ „מוזעאלן“ ראַם, וואָס ער ווייזט טיר, איז זייער באַראַקטעריסטיש פאַר דעם פּולבלויטיקן מאַלער.

יונגע מיידלעך, וואָס שימערן צווישן אַ טיפּן גרין מיט העל זידענע קליידער (פּילסט די מאַטעריע), רייסן צייטיקע פּרוכטן פון אַ שטאַמיקן בוים.

צו פוסנס פון בוים זיצן קינדער פול מיט דערווארטונג. דעם מאַטווו
האַט קיקאַאין געמאַלן אייניקע מאַל.

אַבער אין זיין מאַלעריי איז פאַראַן אַ חוץ דער לעבנס־פּריוויד, וואָס
דריקט זיך אויס אין דעם פאַרבן סענסיאַליטעט, אויך אַ מין געדעמפטן,
אַבער צייטיקן קאַלאַריט (ווייניק ערד־פאַרבן, שוואַרץ צי אַנדערע מינאַר
טענער), איז אַבער אויך פאַראַן אַ נאַטע פון דעמערונג.

דער אימפרעסיאַניזם, אַדער בעסער געזאַגט, דער נאָד־אימפרעסיאַ
ניזם, האָט געהאַט איר השפּעה אויף קיקאַאינען, אַזוי גוט ווי אויף זיינע
חברים.

דאָרט איז פאַראַן אַט די לעבנס־באַרווישונג, די צעבליטע מאַזאַאיק
פון פאַרבן, וואָס עטעמט פון זיך אויס איינהייטלעכקייט, קאַלאַריט או
לעבנס־פּריוויד.

אמת, רעזשיצע איז געלעגן צווישן געל גאַלדיקע קאַרן־פּעלדער, וואָס
האַבן געשטאַלטיקט קיקאַאינס נשמה קאַלאַריט. אַבער עס זענען אויך
געווען אַנדערע „קאַלאַריטן“, „בין השמשות“ אַרום אים און אין זיין
באַהעמיש לעבן. זיי האַבן אים באַפאַרבט זיין נשמה. אַזוי אַרום, פאַר
שטייען מיר פאַרוואָס דאָ און דאָרט פון זיינע צעיובלטע מיט קאַליר, ביל
דער, לייגן זיך געדעמפטע שאַטנס.

ווי אַ וואַלקן וואַלט אַקאַרשט אַדורכגעשווימען איבערן בילד, אין
דעם אַנטפּלעקן מיר דעם קיקאַאינישן געראַנגל, אַ געוויסע דראַמאַטישע
נאַטע, דעם דראַנג צו אַ קאַנטראַסטפולקייט. אַבער דער עיקר אין זיינע
פאַרטרעטן. דער קאַנטראַל איז נישט ווי אַ קעגנזאַץ אין דער פאַרב פון
אַ פּלעק (ווי שוואַרץ און ווייס), נאָר איז באַהאַלטן אין דער זעלבער
פאַרב־גאַמע, אין דער זעלבער טאַנאַליטעט. אין זיך אַליין.

פון זיין רייזע אין ישראל ברענגט ער מיט אַ רייע בילדער פון אַלמע
שולן אין צפת, וואָס פאַרמאַגן דעם קאַלאַריט פון די שולן פון תּחום
המושב. אויך די לאַנדשאַפט פאַרמאַגט דעם פאַרבן־קנויל פון די לאַנד
שאַפטן פון פּראַנציוזשן „מידן“.

— וואָס טראַכט איר, קיקאַאין, איבער דער יודישער קונסט? ...

— אינעם זין ווי עס איז פאַראַן למושׁל, אַ פּראַנציוזישע, שפּאַנישע
צי האַלענדישע קונסט, קלאַר, פאַרמאַגן מיר עס נאָד נישט, אַבער עס איז

פאראן א יידישער נוסח, אפילו לעוויטאן, דער רוסישער פיינזאשיסט, „פאר עקסעלאַנס“, האָט פאַרמאָגט א סך יידישעס אין זיין אופן מאַלן, שוין אָפּגערעדט פון דעם גרויסן סקולפּטאָר אַנטיקאָלסקי. •

איר פאַרשטייט, גענוי דעפינירן קען איר עס נישט, אָבער ווען איר גיי אַדורך אַ קונסט־סאַלאָן, דערקען איר צווישן טויזנטער בילדער די בילדער פון יידישע מאַלער, אפילו ווען איר קען זיי נישט.

— צי האָט איר געמאַלן תנ"ך־מאָטיוון?

— ניין, ווייל איר האַלט מיך אויסשליסלעך אין דער נאַטור. אין ישראל האָב איר געזען אַ סך בילדער אויף ביבל־מאָטיוון, אָבער איר קען נישט פאַרשטיין, פאַרוואָס, למשל, דער מלך דוד זאָל אויסזען ווי אַ לייַטער; אויב אַזוי, האַלט איר בעסער פון אַ פּראָסט פשוט עפל.

— וואָס טראַכט איר איבער אַבסטראַקטער קונסט?

— פאַר מיר איז עס מער אַ דעקאָראַטיווע ווי אַ ריינע קונסט. אונדז זיך מאַלערישע קאָנצעפּציע איז געווען אַן אַנדערע. מיר האָבן תמיד געזוכט און זוכן ווייטער דעם ריין מאַלערישן סינטעז, אַלעס איבעריקע איז ליטעראַטור.

— זייט איר צופרידן וואָס אייער זון איז אויך אַ מאַלער?

— אין אָפּפאַנג, בין איר נישט געווען אזוי שטאַרק צופרידן, ווייל ער האָט פּלוצים איבערגעריסן זיין קאַריערע אַלס געאָלאָג, אַוועקגעזוואַרפן זיין פּאַסטן (ווי ער האָט פאַרדינט 300-000 פּראָג אַ חודש), אָבער איצטער בין איר צופרידן, איר פאַרשטייט, איר קען דאָך נישט זיין ווי מיין רעזשיצער פּאַטע.

איר בין צופרידן, ווייל עס איז פאַראַן קאָנטיגואַיטעט און אפשר... זיין פנים דריקט אויס גלויבן אין דעם עכט קיקאָאינשן געלעכטער אין וועלכן אפילו די אָנגעכמורעמע ברעמען, דאַכט זיך, לאַכן אויך.

קרעמען

יעדער נעמט מיט זיין שאַטן פון דעם ליכטיקן אַמאָל. אפילו אין פּאַרזן אין דער „שטאַט פון ליכט“ אין פאַרן מאָלער פּנחס קרעמען דער הימל באַלויבטן מיט זאַלדאָקער בון-השמשות ליכט.

א ליכט וואָס פאַרמאָגט אין זיך די פאַרבן פון א רעגן-בויגן, א ליכט וואָס אנטפלעקט אין לעצטן אויגנבליק איר אנטשטייאונג, וואָס איז בלויז געהילט מיט א וואַל פון נאַסטאַלגיע און באַדויער.

שווער צו גיפּיגען א קינסטלער, וואָס זאָל זיין אַזוי פול מיט זיך, מיט זיין איינזאַמקייט ווי קרעמען, הגם ער איז אפשר דער געטרייסטער חסיד פון „מאָנפאַרנאַסער בית-המדרש“.

און דאָך איז ער איינער אַליין, הגם ביי זיין טישל איז תמיד פאַראַן א קרייז פון מאָלער, אַלטע חברים און יונגע, וועלכע לעבצן נאָך א ביסל מאַלערישער תורה, וואָס קרעמען טייטשט זיי אויס אויף אן אייגנאַרטיקן אופן. אַפּטמאָל איז זיין שיטה איז קעגנזאַץ צו דעם אָנגענומענעם און קאַנאַניזירטן. ער פאַרמאָגט עפעס פון א רב, אין וועלכן עס קאַכט אין ברויזט דער רעוואָלט — לשמה.

זאַלדאָק, וואָס גישט ווייט פון ווילנע, איז מיט אים אין משך פון צענדליקער יאָרן פאַרבליבן ווויגען אין פּאַרזן: אין האַרצן פון דער וועלט. אַזוי גוט ווי סמילאָוויטש איז פאַרבליבן מיט סוטיגען, און וויטעבסק מיט שאַנאַלן, קרעמענטשוג מיט מאַנע קאַץ.

ווען זיי, די איינגנארטיקע מאָדערנע בנימין השלישי'ס, די טרוימערס=קינסמלער האָבן פאַרלאָזן די „משערטאָ אַסיעדלאַסטי“ פון זייער היימישן גלופסק, האָבן זיי מיטגענומען אין זייערע וואַנדער=טאַרבעס דעם ירושה-דיקן אוצר פון דורות, וואָס איז באַשמאַנען פון הוילער בענקשאַפט. ..

און מאָדנע די „אַרעמסטע פון די אַרעמסטע“ האָבן פאַרווירקלעכט א פאַלקס=חלום: דער גרויסער פייסאַזש, וואָס האָט ארומגענומען דאָס יידישע לעבן, האָט מיט אַמאָל א שפּראַך געטאָן מיט די שענסטע און פאַנג=טאַסטישסטע מאָלערישע עדען=געוויקסן

איבער וויטעבסק, סמיִלאָוויטש זאלדאָק קרעמענשוו און אנדערע יידישע שטעטלעך, האָט זיך אַלזאָ אַ לאָז געטון א נייער ייד: דער יידישער מאָלער.

פּנחס קרעמען איז געווען איינער פון זיי, א מין משולח, א פאַרגייער און געווען איז דאָס אין יאָר 1912.

פּנחס קרעמען האָט זיין שורש נישט פאַרלוירן אין דעם גרויסן „קעסל=גרויב“. פאַרקערט, ער האָט אים קולטיווירט, פאַרטיפט; דערפירט צו זיין עקזאַקטן און אויסדרוקספולן מאָלערישן באַשייד און רעזאָנאַנס.

די גרעסטע מעלה פון א קינסמלער — און מענטשן בכלל — איז זיין געטריישאַפט צו זיך.

פאַראַן מאָלער וועמענס לעבן איז אויף א האַרמאָנישן אופן אויסגע=סדרט ווי זייערע בילדער וואָס שטייען אויף די פאַליצעס דאָ אין אַלקער: לויט זייער גרויס, לויט זייער פּעריאָד און לויט זייער פרייז. זייער אַטעליע=פענסטער איז תמיד אויפגעפראַלט אויף דער גאַס, צו די באַזוכטע „הויכע קוואַרטאַלן“, די מאָלער זענען באַזונדערס באַשאַנקען מיט אַ מין „קאָ=ניוקטור=געפיל“, אַ צוגעשפיצטן חוש פאַר די ניואַנסירטע געלט=גערוישן פון דער מאָלער=בערזע. אַזעלכע זענען אויך פאַראַן. אין דער צייט ווען אַלץ האָט א פרייז און אן עטיקעט. זיי זענען עלעגאַנט, פאַרנעם, מיט אַ היפּאָקריטישן סאַלאַנאַווע שמייכל אַרום זייער גיריק = מאַטעריאַליסטיש מויל. „סע לאַ ווי“ זאָגן זיי. אפילו יענע, וואָס האָבן טאַלאַנט.

סופּין למשל, ווען אפילו ער איז שוין געווען אויף דער הויך פון רום, האָט אין זיין אַטעליע זיך אויסגעקליבן א ווינקל און דאָס ווינקל פאַרצוימט מיט א מין שטייג. דעם ווינקל האָט ער געמאַלן מיט ליידנשאַפט, מיט

פוריע, און מיט פייז; זיך נעשאַפן א מין „גדר“, וואָס זאָל אים אָפהיטן באַשיצן פון דער שטרויכלונג — אין דער לויערנדיקער געפאַר פון באַה-וועמלעכקייט און ספּילזירטער פּלאַכקייט.

פ. קרעמען וווינט אזוי פאַראיינזאַמט אין זיין אַטעליע אויף רי פּראַג-סראַ זשילבערמ, אין שכונות פון רי פּלאַטאַן, און אויב ער איז דאָ נישטאָ איז ער ערגעץ וווּ „גאָך העכער“ איז די בערג פון די אַריענטאַלישע פּי-רענעיען, אינעם שטעטל סערע.

ווען איר בין צו אים אריינגעקומען אומגעריכטערהייט, איז ער, א קליינער, געשמאַנען אין מיטן פון זיין אַטעליע, ביים גרויסן אויוון וועמענס צודעק איז געווען צעעפנט, ווי שוואַרצע פליגל.

אויפן דיל, אַרום דעם מאַל-שמענדער, וואָס איז ווי אַן עמוד פון אַ פאַרלאָזענער שול, ליגן מאַל-פּאַליטרעם, מיט פאַרטרונקעטע פאַרבן, ווי פאַרברענטע ערד.

אַלץ איז איינגעהילט אין אַ גרויען קאָלאָריט פון וועלכן עס שיינט אַרויס מיט אַ גרעלער טאַן-ליכטיקייט, אַ פאַרב פון אַ בלומען-וואַזאָן, פון אַ באַבלימלעך שבתדיקן אויבס-טעלער, און קריגלעך פול מיט פענדן לען ווי דאַרע צווייגלעך.

— זעצט איר — זאָנט צו מיר קרעמען, גאָך האַלטנדיק אַרומגע-נומען מיט זיינע הענט דעם אויוון, ווי אַ באַשיצער.

זיין פנים איז ווי פאַרהאַקט. אַלץ אין אים איז עפעס פאַרמאַכט, ווי שווערע קאָדנס, וואָס שיצן די דלד אמות פאַרן אומדיסקרעמן דרויסן און פון דער וואַכעדיקייט. זיין פנים איז צערונצלט מיט זיגנזאָניקע קנייטשן אַרום שאַרפן און שמאַלן מויל-שניש שאַמענען זיך געבלעכע דינע וואָג-סעס. פון זיין מאַסן ראַזעווען פנים בליצן זיינע פאַרזשמורעטע אויגן, שאַרף, דורכדרינגענדיק.

— זיצט — קאָדנט ער איין זיין גאַסמ, הגם קרעמען ווערט באַטראַכט ווי דער „אנפאַן מעריבל“ פון מאַנפאַרנאַס.

פון וואָנען נעמען זיך אזוי פיל שמוץ צו קרעמענען? שטולן, פאָ-טעלן, אַלטאַנע רובענקלער, מיט אַפגעבלאַקעוועטן, פון מאַל, צעפרע-סענעם פּלויש, געפּלאַכטענע שמוץ מיט ראַפּיאַ, מיט אַלטן לעדער, ברױ-נע, געלע, שוואַרצע... אין אַלע ווינקעלעך פול מיט שטולן...

איר דערמאָן זיך אַ פּיעסע פּון אַ רומעניש-פּראַנצויזישן שרייבער, יאַנעסקאָ, וואָס הייסט: „די שטולן“. דאָרטן וואַרט אן איינזאַמער מענטש אין זיין שטוב פּול מיט שטולן, זיין נאַנץ לעבן אויף געסט... אויף געסט, וואָס קומען נישט...

ניין, די אַנאַלאָגיע איז נישט דורכאויס צוגעפאַסט... אָבער אויף די בילדעריי שטולן, איינער נישט ענלעך אויפן צווייטן, זיצן דאָס זיך, שאַמנס פּון די געוועזענע איינוווינער פּון קרעמענס שמעטל, פּון זיין שטוב און אפּשער די בעל-הבתים פּון זאַלדאָקער און וואלפּער שול, וווּ קרעמען איז אַמאָל געווען אַ משורר ביי אַ חזן...

בלויז די שוואַרצע פּיאַנאָ, צווישן דעם שטולן-לאַבירינט, איז פאַר-האַקט מיט זיינע פאַרשטוממע חזנישע ניגונים...

אָבער אויף די ווענט הענגען, דערפאַר, קרעמענס בילדער, וואָס זענען איינגאַרטיקע מאָלערישע געזאַנגען פּון אַ לירישער נאַקטורן-אַרטיקער מעלאָדישקייט. זייער קאָלאָריסטישער לייט-מאַטיוו וויברירט, ווי אַן איינ-הייטלעכער און קעגנזייטיקער אָפּקלאַנג.

„די נאַטור איז מיין נאָט“ — זאָגט קרעמען. און דאָס וואָס ער זאָגט איז דורכגעפילט, דורכגעווייטיקט. ער זאָגט אויך, אַז „די מאָלעריי איז ווי אַ שיינע פּרוי, וועלכע מיר יאָגן זיך נאָך איר דאָס נאַנצע לעבן אין אונד-זער ליבע-שגעון און ווער ווייסט צי מיר וועלן זי אַמאָל אַרומנעמען“...

אין אַלע זיינע בילדער אין משך פּון כמעט אַ האַלבן יאָרהונדערט פּון זיין מאָלערישער שאַפּונג, ציט זיך אַדורך ווי אַ רויטער פּאַדעם דער שנעט-האַרבסטיקער מאָטיוו, וואָס פּראַנץ זיין פאַרבייקייט-שלל, פאַרמאָגט ער אָבער אין זיך אַ מין נאַסטאַלגישן שלוכן. די שיינע לאַנדשאַפט, צי דער זאַפטיקער און צייטיקער פּרויען-קערפּער, צי דאָס יונג בלוטיקע מענטשלעכע פנים, זענען תמיד ביי אים דורכגעפלאַכטן מיט אַ מין רויט-ראָסטיקער פאַמין פּון מעלאַנכאָליע.

פאַר קרעמענען, דעם פּאַנטעאיסט און שפּינאַזיסט, אין דער מאָלעריי, פאַר וועלכן די נאַמור איז „נאָט“, איז די נאַמור דאָס פנים, די רעאַליטעט, נישט קיין גלאַטער פּרעסק, פּון אַ האַרמאָנישער אידילישקייט. דער פאַרבן-פּלעק איז אויך נישט איינהייטלעך, אַזוי גוט ווי ביי די אימפרעסיאָניסטן, נאָר אַ קאָנלאַמעראַט פּון ניואַנסן און קאָלאָריש-קעמערלעך. דער הימל

איז קיינמאָל גישט ביי אים אירליש בלוי, נאָר דורכגעפלאַכטן מיט גרינע, רויטלעכע און פּיאָלעטע פאַרבן-אַדערן. די ליכט וואָס נעמט אַרום אַלע אַספעקטן און קאָנקרעטמיזירט זי, שימערירט ביי אים מיט אַ רייכער און ניואַנסירטער פאַרבן-סימפּאָגיע, גישט ווי למשל ביי סעראָ, נאָר דורכגע- קריצט מיט וויברירנדיקע און סענסיטיווע פאַרבן-נערוון...

זיין מאָלעריי, וועלכע איז פון אַ באַזונדערן בן-השמשות-קאָלאָריס, גיט אונז גישט איבער דעם אויסערלעכן אַספעקט פון די זאַכן, נאָר דעם ליידנדיקן נשמה-צושטאַנד.

אויך זיין צייכנערישע ליניע פאַרמאָגט די געפילפולקייט און אומרו- איקייט, וואָס באַצווינגט די פאַרמען און דערפירט זיי צו ענדגילטיקער קאָמפּאָזיציאָנעלער לייזונג.

דאָס זעט מען אין זיינע פאַרטרעטן, שטיל-לעבנס, אין פּייזאַזשן פון דער פראַנצויזישער ערד. אומעטום אַ שלל פון זיינע אַ ביסל געדעמפטע טענער. אין זיינע בילדער מאַניפעסטירט ער שטענדיק זיין מאָלערישן לי- ריזם, וואָס איז באַהויכט מיט אַ געוויסער דראַמאַטישקייט.

בלויז זיין גאָר לעצטער פּעריאָד אפשר, פאַרמאָגט מער אַנטשפּאַנגונג, רואיקייט אפשר, מער אידילישקייט. דערויף זאָגן עדות די בילדער-גע- מאַלן אין צפת (ישראל). עס פילט זיך אין די לעצטע בילדער ווייניקער „קאַמף“ און מער פרידן...

קרעמענס נאַטור עמעמט אָפּ לייכטער, אפשר ער אַליין אויך. ער האָט זעט אויס די „מאָלערישע שיינע פרוי“ ענדגילטיק דערוואָרבן.

קרעמענס שטוב אין שמעטל זאלודאק איז געווען אן אַרעמע, אָבער א בכבודיקע. א יידישע שטוב, פול מיט קינדער. דער שווערסטער פראָבלעם צו לייזן איז געווען חיונה — האָט דער טאַטע, וואָס איז געווען אַ למדן, אַ ביסל אונטערגעקנעלט; די קינדער האָבן געמאַכט עפּל-קוואַס. איין זון האָט געשמרעכט צו ווערן אַ חזן, און אויך פנחס קרעמען האָט אַ געוויסע צייט געפרווט צו ווערן אַ משוורר.

ווי אַזוי קרעמען האָט באַקומען די ערשטע אַנטפּלעקונג פון זיין מאַ- לערישן קינסטלערישן באַגריף, איז שווער צו דערקלערן. דאָס געהערט צו דער סדרה פון יידישע ניסים.

דאָס צוגרייטן דעם קוואַס און אַנדערע דערפרישנדיקע געמראַנקען אין קרעמענס שטוב איז באַגלייט געווען מיט חזנישע, „שטיקלעך“ אויף אַזוי ווייט, אַז איינער פון פּנחס קרעמענס ברודער, איז געווען דורכגעדרונגן גען מיט הויכע מוזיק און נגונים, וועלכע ער האָט געפרוּווט אויסדריקן נישט בלויז מיט זיין קול, נאָר אויך דורך אַן אינסטרומענט — אַ פידעל-לע. פון די „קוואַס-פּאַרדינסטן“ איז נישט מעגלעך געווען צו קויפן אַ פידל, איז בלויז געבליבן דער אויסוועג, אַליין צוגויפּצושטעלן אַ פידל.

און פּנחס קרעמען דערציילט מיט אַ סך סענטימענט דעם עפיזאָד. עס דאַכט זיך אויס, אַז די פּרימיטיווע פּאָלקסטימלעכע מעלאָדיעס, וועלכע זיין ברודער האָט אויסגעשפּילט אויף דעם „זאלדאקער סטראַדיוואַריום“ קלינגן גען נאָר היינט איז זיינע אויערן. זייענדיק אין ישראל, איז ער געווען ביים שרייבער און דראַמאַטורג דוד פּינסקי, וואָס איז געווען זיין ברודערס אַ זכר, און ער האָט מיט אים גערעדט וועגן זיין ברודער, דעם נישט-געדערט גאַנגענעם ווירטואַל...—

קרעמען האָט פּיינלי קאַנצעסיעס, דאָס זעלבע פּאַרלאַנגט ער פון אַנ-דערע. וועגן זיין טאַטן זאָגט קרעמען, נישט אָן שמאַלץ און רעספּעקט, אַז „ער איז געווען אַ האַרבער און שמרענגער ייד, אָבער אַן ערלעכער“.

זאָגט ער טאַקע: „דער יידישער מאָלער, איז ווי אַ יתום אָן טאַמע-מאַ-מע“, ווייל:

— ביי ירוּ האָט מען זיך ליב צו באַנוצן מיטן מאָלער ווי נאָר מען דאַרף געלט פאַר אַן אינסטימוציע, פאַר געוויסע צוועקן. דעמאָלט דער-מאַנט מען זיך, אַז עס זענען פאַראַן יידישע מאָלער אין פאַריז, און מען לויפט צו זיי געמען אַ בילד אויסצופלעמן פאַר אַ „ווילמעסיקן צוועק“, אָבער ווען די „ליציטאַציע“ איז אַדורך, פאַרגעסט מען אין יידישן מאָלער. מען האָט נישט ליב ביי אונז די קונסט לשמה, נאָר צוליב ספּעציעלע דרוי-סנדיקע אָפּקלאַנגען. מען מאַכט אויסשטעלונגען פון יידישע מאָלער אין פאַריז, אָבער דאָס האָט מיטן יידישן מאָלער, מיט דער קונסט קיין שום שייכות נישט.

— צי מיינט איר, קרעמען, דערמיט צו זאָגן, אַז ירוּ האָבן נישט קיין זין פאַר קונסט?

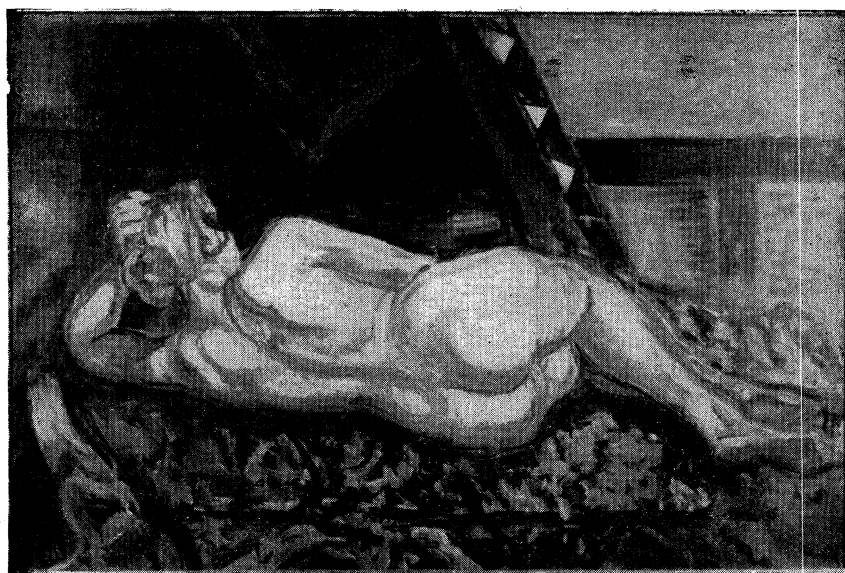
— גיין, פאַראַן אַ סך ירוּ, וואָס האָבן ליב די קונסט, ווי דאָס קאָן

שטיל-לעבן

קאלעקציע פון ד"ר מילער

קרעמען

נאַקעמע פרוי

קרעמען

מען זייער אָפּט קאָנסטאַטירן. אַזוי למשל, האָב איר געקענט פעסמשטעלן אין ישראל, אין די קיבוצים, א גרויסן אינטערעס פאַר קונסט, דאָרטן וווּ עס זענען נישט פאַראַן קיין אַריגינאַלן, הענגען אויף די ווענט רעפּראָ- דוקציעס פון בילדער. די אויסשטעלונגען ווערן באַזוכט אין די טויזנטער- צום באַדויערן, זעט מען נישט דעם זעלבן התלהבות ביי אונדז, זיכער זע- גען פאַראַן קאנסט-ליבהאָבער, אָבער... זיי זוכן מער דעם נאָמען.

— וואָס איז אייער מיינונג וועגן דער יידישער מאָלעריי?

— אויב אַ יידישער קינסטלער איז איינגאַרטיק און האָט וואָס צו זאָגן, איז אין זיין מאָלעריי פאַראַן אַ יידישער חותם, אויב נישט, איז עס בכלל נישט קיין קונסט.

יידישע גרויסע קינסטלער גיבן אריין איינגאַרט אין זייערע ווערק, אפילו אין דעם ווייטן פון יידישן לעבן, שווערן, איז געווען אַ יידישער מאָלער, יאַקאָבסאָן, און פונדעסטוועגן דערקאָנט מען אין זיינע בילדער אַ יידישן טעמפּעראַמענט און יידישע ליריק.

— צי האָט אייר אייער שטעפל זאַלדאָק באַאיינפלוסט?

— די טעמאַטיק, אין דער מאָלעריי, איז פון אַ צווייטראַנגיקער באַ- דייטונג. נישט וויכטיק איז דער בויג פון אַ נאָז. דער עיקר איז די יידישע נשמה, וואָס דאַרף אויסשטראַלן פון קונסט-בילד.

— איר ווערט באַצייכנט ווי אַ מיטבויער פון דער מאָלערישער שיטה וואָס רופט זיך: „עקאָל די פאַרן“ — „פאַרזיער שולע“.

— „עקאָל די פאַרן“ — רייסט מיר איבער קרעמען — דאָס זענען אויסגעטראַכטע ווערטער, מעשיות, ווייל מען דאַרף דאָך קלאַסיפֿיצירן, געבן אַ נאָמען. אַזוי גוט ווי מען האָט געשאַפן דאָס וואָרט „אימפרעסיאָ- גיזם“ א. א. וו. מיט דער עצם מאָלעריי האָט עס לחלוטין נישט צו טאָן.

— וועלכע מאָלער זענען אייר אַמאָנאָענסטן פון די, אַזוי גערופענע מאָדערנע?

— סעזאַן, באַנאַר, פֿיסאַראַ, גאַנע, אומריאָל.

— און וואָס גאַנג?

— וואָס גאַנג איז לויט מיר נישט געווען צופיל „צערעבראַל“ (אויס- געמוחט), ער האָט געשאַפן צופיל טעאָריעס, איר האָב באַזיגנערט ליב

זיינע בילדער, וועלכע ער האָט געמאַלן אין האַלאַנד, און שליסלעך האָט ער ווייניק געלעבט.

— וואָס טראַכט איר וועגן פיקאַסאָס מאַלערייען?

— פיקאַסאָ?

ארום זיינע מויל־ווינקלען באַווייזט זיך אַ סאַרקאַסטיש שטייכעלע.

— פיקאַסאָ, האָט זיין גאַנץ לעבן געזוכט און האָט גאַרנישט געפּוּ= גען... דערפאַר זיין אייביקער וואַרפן זיך, בייטן און ענדערן. אין דער אמתן גלייט פאַר אַלע דער אמת: אָדער מען האָט, אָדער מען האָט נישט. אַלץ איבעריקע איז מאַלערישע סכאַלאַסטיק. איר קען אַ מאַלער וועלכער האָט גאַרנישט געזוכט און דאָך האָט ער געפּונען... ער הייסט אוטרילאַ.

— וויפּל בילדער האָט איר געמאַלן זייט אייער קומען נאָך פאַריז אין 1912?

— איר האָב הונדערטער און הונדערטער בילדער. צום באַדויערן ווייס איר נישט וווּ זיי געפינען זיך. אַ טייל געפינט זיך אין פּריוואַטע קאָלעקציעס, אַ טייל אין מוזעאומס ווי טולוז, סערע, תל־אביב און בצלאל־מוזעאום א. א.

אַמאָל האָבן בילדער ווייניקער געוואַנדערט פון לאַנד צו לאַנד ווי איצטער היינט באַקומען „שגעלע פּיס“.

— וואָסערע מאַטיוון האָט איר ליב צו מאַלן?

— די מאַטיוון שפּילן נישט קיין ראָל. אין דער מאַלעריי איז גילטיק מער דער „ווי אַזוי“ ווי דער „וואָס“.

— ווי לאַנג מאַלט איר אַ בילד?

— אויף דערויף איז שווער צו ענטפּערן. אַלענפאַלס איר געהער נישט צו די שגעל־מאַלער. דאָס מינדסטע בילד דויערט ביי מיר נישט ווייניקער ווי אַ וואָך אַרבעט.

— ווי זייט איר געווען בעת די אָקופאַציע־יאָרן?

— די אָקופאַציע־יאָרן האָב איר פאַרבראַכט אין קאַרען. און איר מוז זאָגן אַז די באַפעלקערונג האָט זיך צו מיר באַצויגן מיט אַ זעלמענער מענטשלעכקייט. אָפּגעשניטן פּון דער וועלט, פון פּריינט, פון מיינע קאָ=

לעקציאָנערן און קליענטן, האָב איר פּאַרט געקענט מער ווייניקער לעבן
און מען האָט ביי מיר געקויפט בילדער (ווי למשל דער פּרעפּעקט פּון
טולוז) הגם מען האָט געוווסט, אז איר בין אַ ייד.

— וואָס טראַכט איר איבער די יידישע יונגע קינסטלער דאָ ביי אונז
און אין ארץ ישראל?

— וואָס איר האָב באַמערקט זייענדיק אין ישראל, וועלכע פּאַרמאַנט
אַ ווונדערבאַרע מאַלערישע לאַנדשאַפּט, אין דאָס, אז די דאָרטיקע מאַלער
האָבן זיך נאָך מאַלעריש נישט איינגעביסן אין דעם ספּעציפּישן פּיזאַזש.
עס פעלט איינגארט, זיי בלאַנדזשען אויף פּרעמדע וועגן און זוכן צו אַיִם
מיטירן, און דאָס איז צום באַדויערן.

פאַרן פּאַרלאָזן קרעמענס אַטעליע, וואָרף איר נאָך אַ בליק אויף דעם
גרויען, פאַראיינזאַמטן און צוגלייך אַזוי רייכן אַרום.

אויף די הויכע ווענט הענגען בילדער פון פאַרשידענע צייטן און פע־
ריאָדן. זיי אַלע שיינען מיט דער זעלבער גאַמע פון אויפריכטיקן געפיל,
אין זיי שלענגל זיך דער זעלבער צייכנערישער כתב יד אין וועלכן עס
ציקלט זיך אן אַלטער זאַלדראַקער ניגון.

+

וואָס עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר פּנחס קרעמען איז אַ זעלמענע
געפּריישאַפּט און אויסגעהאַלטנקייט צו זיין מאַלערישער וויזיע. די בילד־
דער, וועלכע ער האָט געמאַכן מיט 40 יאָר צוריק, און די בילדער געמאַכן
לעצטנס, זיינען דורכגעדורנגען מיט דער זעלבער איינגארט און פּערזענ־
לעכן חותם. דאָ און דאָרט קען מען באַמערקן אַ געוויסע ענדערונג אין
דער פאַרב־גאַמע, וואָס דריקט זיך אויס אין אַ סיפּערן דראַמאַטישן קאָ־
לאָריש און אַ שטאַרקערע אינטענסיוויטעט, אָבער סיי די צייכענונג, די
הערמעטישקייט פון זיין כתב־יד און סענסיביליטעט ליגן נישט אונטער
קיין ראַדיקאַלע ענדערונגען. קרעמען איז אויף אַ וויילע נישט אָפּגעטראַמטן
פון זיין אופּן, הגם ער האָט געלעבט אין דעם פּעריאָד פון פּלאַסטישע
רעוואָלוציעס און כלערליי איזמען, וואָס האָבן אַ סך קינסטלער אַוועק־
געפירט אויף וועגן פון לייכטסטן ווידערשטאַנד.

מ'ארק שאגאל

סאָן פּאַל דע וואַנס, איז פאַר דער מלחמה געווען אַ רואיק־פּרידלעך פּראַנציפּיזש שטעטל פון „קאָט ד'אַזיר. פון צייט צו צייט פלעגן דאָ אַהער־קומען מאַלער פון פאַריי, צוליב דער שיינקייט פון דעם מיטלאַלטער־שטעטל, וואָס איז געבויט ווי אַ פעסטונג אויף אַ שפיץ באַרג. היינט איז סאָן פּאַל דע וואַנס געוואָרן אַ טוריסטן־צענטער, אַ „פעסטונג“ פון די „מאָדערנע שטרעבונגען“ און.... סנאַביזם.

דאָס שטעטל וואַנס, וואָס געפינט זיך צופוסנס פון סאָן פּאַל, זעט אויס ווי אַ גאַרטן דער הימל אי זדאָ כמעט תמיד בלוי, די לופט אַפּפּרישנ־דיקע פון מיטללענדישן ים. דאָס שטעטל, פול מיט רויש פון פּאַנטאַנען, מיט די מאַלערישע פלעצער, געערטנער און העל־ראַזאָוע הייזקעס — זעט אויס ווי ס'וואַלט דאָ תמיד געהערשט אַ יום־טוב.

מאָרק שאַגאַל, האָט דאָ אויסגעקליבן זיין רעזידענץ. זיין אַדרעס האָב איך נישט געקענט. אָבער דאָס איז אַ קלייניקייט. די ערשטע בעסטע איינ־וויינער ווייזן אָן וווּ עס וויינט דער מייסטער, און זיי זענען דערפון שטאַלץ, ווי זיי זענען שטאַלץ מיט דער „שאַפּעל“, וואָס מאַטיס האָט פּראַיעקטירט און אויסגעמאַלן.

שאַגאַלס ווילע ליגט אַ ביסל דערווייטערט פון שטעטל, צווישן וויין־

גערטנער און סעדער. לעבן דעם דאָטשע־הויז איז פאַראַן אַ נעבן־געביי־
דע. וווּ עס געפינט זיך שאַגאַלס אַטעליע.

ווען איך בין אַריינגעקומען איז שאַגאַל געווען אין זיין אַטעליע.
שטיקער זון פאַלן אַריין דורך די ברייט צעעפנטע פענצטער און באַ־
גיסן מיט ליכט די דילן, אַרויסהייבנדיק די בונטקייט פון די בלומען, וואָס
געפינען זיך דאָ אין אַלע ווינקעלעך. פון די ווענט לייכטן אַראָפּ שאַגאַלס
בילדער (אַ לוקסוס, אויף וועלכן בלויז שאַגאַל קאָן זיך דערלויבן!) און
שאַפן דעם ספעציפישן שאַגאַלישן קלימאַט, וואָס באַשטייט פון וויזיע און
ווירקלעכקייט.

דאָס ערשטע מאָל האָב איך זיך באַקענט מיט שאַגאַלס בילדער אין
יאָר 1923, אין בערלין, אין דער גאַלעריע שטורעם פון וואַלדען. דעמאָלט
האַט מיך געהאַט באַהערשט אַ מאַדנער געפיל: די אייגנאַרטיקע שאַגאַ־
לישע וועלט דעראַבערט מען נישט מיט אַמאָל, זיין פּאַנטאַסטישע מאַלערי־
שע וויזיע אַנטפלעקט זיך פאַר אונדז גראַדועלמעסיק, אָבער וואָס עס אי־
בערראַשט, דרינגט אין אונדז אַריין און דערפרייט אונדזער אויג און נש־
מה — איז די שפע פון אינטענסיוויטעט און וואַרעמקייט פון זיינע קאָ־
לירן.

אויף יענער אוישטעלונג האָב איך צווישן אַ סך אַנדערע ווערק גע־
זען צום ערשטן מאָל דאָס בילד „איך און דאָס דאַרף“, וווּ שאַגאַל האָט גע־
מאַלן זיין פנים אין אַ גרינער לאַנקע־קאָליר. זיין פאַרווונדערט און מיט
בלוי פאַרשיכורט אויג נעמט אַרום די לאַנדשאַפט. די הייזקעס שטייען
אויף זייערע קעפֿ־דעכער ווי קונצן־מאַכער און אין מיטן פון דאַרף שטייט
פאַרגאַפּט אַ ווייס קאַלב און גענעצט. דער מאַלער אַליין האַלט אין זיין
האַנט אַ פעלד־בלימל, אַ פּאַנטאַסטישע בלום, וואָס בליט אין זיין האַנט.

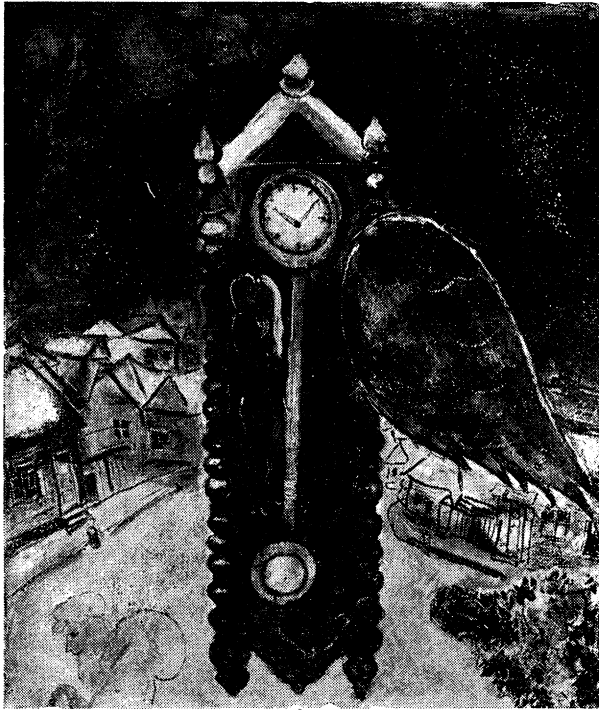
היינט איז פון דער שאַגאַלישער פּאַנטאַסטישער בלום געוואָרן אַ ווונ־
דערבאַרער בוקעט, אַ פאַרכישופטער גאַרטן. היינט ווען איך טרעף זיך
זיידער אַן „אויג אויף אויג“ מיט דער מאַלערישער וויזיע פון מאַרק שאַ־
גאַל, דערפיל איך נאָך שטאַרקער און אינטענסיווער איר מיסטישן כוח,
איר מאַלערישן און יידישן מעסאַזש. זיי באַצווינגען דיך נישט־וויסנדיק
אויף קלאַר זייער אמתע אויסטייטשונג.

זייענדיק אוניווערסאַל איז שאַגאַל, לויט מיר, דער יידישיסטער

מאָלער וואָס מיר האָבן ביז איצט געהאַט. זיין יידישער מהות דריקט זיך אויס נישט בלויז אין זיין טעמאַטיק, נאָר דער עיקר — אינעם אופן. מיט שאַגאַלן הייבט זיך אָן דער „אלף בית“ פון דער יידישער קונסט. ער אַנט־פלעקט אונדז דאָס, וואָס עס איז באַהאַלטן געווען אין משך פון יאָרהונדערטער אין דער נשמה פון נישט אַנטפלעקטע יידישע קינסטלער. דער פאַר אָפּט — דאָס „אומפאַרשטענדלעכע“ און אויסטערלישע אין זיינע בילדער. אונדז פּעלט די גייסטיקע פּערעספּעקטיוו, דער מיסטעריעזער שליטל צו זיין מאָלערישער וועלט, וואָס איז ווי אַ סינטעז, אַ פּאַרווירקלעך־כּונג פון דורות־אַנגע פּאַלקס־חלומות און נאַסטאַליגיע. די עטאַפּן, וואָס פּעלן אונדז אין דער מאָלעריי, פּאַרווירקלעכט שאַגאַל: פון דעם פּרימי־טיוויזם פון אַ דושיאַטא, מיט זיין גראַדער און אויפריכטיקער פּאַעטישער פּשטות און דירעקטקייט; דעם רענעסאַנס מיט זיין פּערפּעקציע און איר דעאַליזירונג פון דער ווירקלעכקייט, הן אין איר פּאַרם און הן אין איר פּאַרב — דער ראַמאַנטיזם מיט זיין פּעקאַסישער פּאַנטאַזיע, ביז צו דער היינצייטיקער מאָלעריי מיט איר רעוואַלט, פּאַרב־און פּאַרם־רייכקייט. מיט דער אוממיטלבאַרקייט פון פּילן און פּרייער אינטערפּרעטירונג. וואַלט שאַ־גאַל נישט געווען קיין מאָלער וואַלט ער זיכער געווען אַ גרויסער יידישער פּאַעט.

★

אין טיר באַווייזט זיך שאַגאַל אין אַ געשטרייפּטן וואַלענעם העמד. איך זאָג:
 — אַנטשולדיקט מייסטער, וואָס איך קום אָן אומגעבעטענער גאַסט. און וועל אייך שטערן.
 — עס מאַכט נישט, פּאַרקערט.
 אַ ליבלעכער שמייכל פּאַרטיפּט זיך אין די פּאַלדן אַרום זיין מויל. זיינע אויגן פּאַרמאַגן די זעלבע העלקייט און דורכדרינגלעכקייט פון העל־זעער און פּאַרליבטע. אונטערן פּענצטער שפּילט זיך זיין יינגל מיט בלו־מען אין זאַמד.
 אַ געוויסע צייט רעדן מיר איבער קונסט. שאַגאַל פּרעגט זיך אויס ביי מיר וועגן דעם לעבן און שאַפּן פון יידישע מאָלער אין פּאַריז. ער ווייזט מיר די ווונדערבאַרע ליטאַגראַפּיעס, גואַשן און ראַדירונגען, אינס־פּיריט פון דער ביבל. זיינע ביבלישע געשטאַלטן זענען אַזוי היימיש און

דער זינגער

מארק שאנאל

רויזן און מימאָז

אַרק שאַנאַס

מענטשלעך ווי די אמאליקע יידן פון וויטעבסק. מען זעט, אַז די צייט און די תקופות שפילן נישט פאַר אים קיין ראַלע. דער נעכטן לעבט אין זיין היינט, זיין היינט אין דעם נעכטן, זיי זענען אויך דער יסוד פון מאַרגן.

★

איך פרעג: קוקנדיק אויף אייערע בילדער אין לויף פון יאַרן, דער־פיל איך אין זיי, מער ווי ביי אַנדערע מאַלער, אייער יידישן מאַלערישן מעסאַזש. צי איז פאַראַן, לויט אייך, אַ יידישע מאַלעריי ?

שאַגאַל: אויב די מאַלעריי פון אַ יידישן קינסטלער איז אויטענטיש. עכט און אמתדיק, איז זי אַ יידישע מאַלעריי. עס איז אַבער גוט, אין פּלוג און באַזונדערס אין אונדזער צייט, צו וויסן, וווּ עס ענדיקט זיך די עכט־קייט און עס הייבט זיך אַן דאָס געקינצלטע („אַרטיפּיסיעלע“). אַלנפּאַלס איז דורכויס וויכטיק צו זוכן דעם אמת, ווייל אין אים ליגט דער שליסל פון איטלעכער נאַציאָנאַלער קונסט.

פּראַגע: צי זענען פאַראַן יידישע מאַמענטן, אַ יידישער גייסט אין דער מאַלעריי פון אַ פּיסאַראַ, מאַדיליאַני, סוטיין, פּאַסקין און אַנדערע יידי־שע מאַלער ?

שאַגאַל: עס אונטערליגט נישט קיין שום צווייפל. אויף ווי ווייט עס איז עכט די מאַלעריי פון פּיסאַראַ, מאַדיליאַני, סוטיין און פּאַסקין (און איך צווייפל נישט) — אויף אַזוי פיל זענען זיי אויך יידישלעך. עס איז מעג־לעך, אַז דער „יידישער גייסט“ אין זייערע בילדער וואַלט אפשר געקומען מער צום אויסדרוק. וואַלט געווען עכטער, ווען זיי וואַלטן, אויף אַזאַ צי אַן אַנדערן אופן, געווען נענטער צו דער נשמה פון זייער פּאַלק, זיין באַ־ווסטזיין, האַרץ און חלומות, ווען זיי וואַלטן געלעבט מער יידישלעכער (און דאָס נישט בלויז פאַרמעל), ווייל דער תּוֹך, די גאַנצקייט, איז דער דעצידירנדיקער פּאַקטאַר אין דער קונסט.

פּראַגע: וואַסערע איז אייער מיינונג איבער דער אַזוי גערופּענער „אַנגאַזשירטע“ קונסט, (טענדעציעז פאַראַינטערעסירט) און איבער דעם „סאַציאַלן רעאַליזם“ ?

שאַגאַל: אַ קינסטלער, אַן אמתער איז תמיד „אַנגאַזשירט“ מיט לייב און לעבן און דערפאַר איז ער אויף זיין אַרט „רעאַליסטיש“ און (אפילו „סאַציאַל־רעאַליסטיש“, אַ חוץ די קינסטלער, וואָס פאַלן אַרונטער אַ „באַ־

פעל, א צייטלעכער קאניוקטור און טעאריעס. אין פרינציפ דארף מען זיין 'אנגאזשירט' פאר דעם מענטשלעכן אידעאל, וואס איז דרך אגב פראקלאמירט געווארן מיט טויזנטער יארן צוריק אויף די לוחות פון משה רבינו.

זיין „אנגאזשירט" פאר אזא קונסט און א יושרדיקן גערעכטן לעבן איז דער ציל, דער אידעאל פון יעדן אויטענטישן קינסטלער און מענטש, אבער דער וועג דארף זיין א מאראליש ריינער. מען דארף דערגרייכן דעם ציל אן בלוט פארגיסונג פון מיליאנען מענטשן, און פארניכטונג און געוואלטאקטן, וואס ווערן בארעכטיקט כלומרשט, כדי די שפעטערדיקע דורות זאלן קענען לעבן.

עס איז א פארברעכן אפצונעמען ביי מיליאנען זייער לעבן, ביי טויער זנטער זייער פרייהייט צום שאפן כדי אנדערע, אזוי צו זאגן, זאלן האבן אט די ביי אונדז צוגערויבטע פרייהייט. שליסלעך קאן מען גארנישט עכטס און דויערהאפטקייט שאפן אויף אזא היפאקריטישער באזע, און אויב יא. וועלן דאס בלויז זיין פראפאגאנדע-פלאקאטן און פוסטע פסידא-היסטאריע שווע ארכיוור-דאקומענטן, דערפאר איז, לויט מיר, דער מין קונסט אנגאזשירט רונג און דער מין פאליטישער סאציאל-רעאליזם נישט מער ווי א בלענ-דונג, אן אפנארעריי.

גאָיא, דאָמייע, קורבע, האָבן אויסגעדריקט דעם סאציאלן אמת אויף א ספאנטאנעם אופן. אן דאגמעס און אן טעאריעס, כאטש קורבע האט נאאיוו פראקלאמירט א מאניפעסט פאר זיין קינסטלערישן נאטוראליזם.

ברויגל און זשעראם באש זענען אויך „סאציאלע רעאליסטן", אבער אן דיקטאט פון אויבן. די בעסטע בילדער, די וואס זענען „ארויסגעריסן" פון הארצן זענען אין תוך רעאליסטישע און ממילא סאציאל.

פראגע: די טראגעדיע פון יידישן פאלק, פון יידיש-רוסישן יעטעטל, איינער וויטעבסק, ווערט אפט סימבאליזירט אין אייערע לעצטע בילדער אין דער געשטאלט פון א געקרייציקטן יידן (כריסטוס) אין א טלית. צי דארפן מיר אין דעם זען א געוויסן סינטעז צווישן יודאאיזם און קריסטנטום אויסגעדריקט אין א מאלערישער שפראך?

שאגאל: דאס געשטאלט פון כריסטוסן אין מיינע בילדער נאך פון 1911 און ספעציעל אין די לעצטע, איז ביי מיר אן אויסדרוק, א סימבאל

פון יידישן און מענטשלעכן צער, פיין און אומרעכט, וואָס איז אין אים און גורם געווען דורך אים. איך האָב אפשר געקענט מאַלן אַן אַנדערן יידישן נביא, ווי איך האָב עס געטון אין מיין ביבל, אָבער די מענטשהייט פאַר די צוויי טויזנט יאָר, האָט זיך „צוגעבונדן“ אַ דאַנק דער דערציאונג, צו דער געשטאַלט און איר לעגענדע. פאַר מיר, אַ ייד איז פיל „לייכטער“ און אפילו זעלבסט פאַרשטענדלעכער צו ווייזן דער וועלט אונדזער וויי טיק, נשמה-צושטאַנד און אונדזער קינסטלערישן און מענטשלעכן אמת. כאַראַקטעריסטיש איז דאָס, וואָס דער מין בילדער ווירקט זייער שטאַרק גראַד אויף די קריסטן.

פאַר מיר פערזענלעך איז דאָס געשטאַלט פון כריסטוסן אַ מין יונג גערער נביא אין דער פלעיאָדע פון אונדזערע גרויסע נביאים, וואָס יעדער פון זיי האָט געהאַט גרויסע פאַרדינסטן: מענטשלעכע און רעליגיעזע. קלאַר, אַז איך בין נישט אויסן צו שאַפן דעם מינדסטן „סינטעז“ צווישן יודאָאָים און דעם קריסטנטום.

פראַגע: צי איז מעגלעך די אַנטשטייאונג אין ישראל פון אַ ספעציע־ פישער יידישער קונסט אַן „גלות־מאַטיוון“?

שאַגאַל: אָביעקטיוו גענומען איז נישט פאַראַן קיין שום שטערונג פאַר דער אַנטוויקלונג פון אַ קונסט אין וואָסער לאַנד עס זאָל נישט זיין, אויב עס זענען פאַראַן די פרייהייטלעכע און גייסטיקע פאַרבאָדינגגען דערפאַר. זיכער איז מעגלעך אַ יידישע קונסט אין ישראל, כאַטש די לופט, דוכט מיר, איז דאָרט אַזאָ דורכזיכטיקע, כמעט „גראַפישע“ ווי פון מיניאַ טור אַמביאַנס.

וואָס הייסט „אַן גלות־מאַטיוון“? אין אונדזער גרויסער ביבל. דוידס תהילים, ביי די נביאים, און שפעטער ביי די גרויסע קריסטלעכע מייסטער ווי מיקעל אַנזשעלאָ, גרעקא. טיציאַן, וואַן גאַג און דאַמיע זען נען פאַראַן די אייביקע „גלות“ מאַטיוון... אין זייער אוניווערסאַלן באַדייט.

דערמיט האָבן מיר פאַרענדיקט אונדזער שמועס. עס איז געוואָרן שפעטלעך. איך בין אַוועק פון גרויסן יידישן קינסטלער מיט אַ סך איינ־דרוקן, וואָס אַ טייל נאָר פון זיי האָב איך זיך געטיילט מיט אייך.

בערלמאן

ווען כ'האב נאָכן פריצייטיקן טויט פון דעם סקולפטאָר פּערעלמאַן, אים געזען אין טויטן שטיבל פון ראַטשילד שפּיטאַל, איז זיין פאַרצערט און בלייך פנים געווען ענלעך אויף די נביאים מאַסקעס פון זיינע סקולפֿ-טורן.

גראַד ווי זיין קינסטלערישע פּערזענלעכקייט האָט געשוועבט איבער זיינע סקולפטורן, וואָס האָבן אויך פאַרמאָגט די שלאַנקייט פון זיין גע-שטאַלט. היינט?

בלויז איין געשטאַלט פון זיינע נביאים, אָפּגעגאַסן אין בראַנז אַדאַנק אַ זאַמלונג צווישן יידישע קינסטלער, געפינט זיך איצטער אין בצאלל מוֹ-זעום אין ירושלים. היינט אין דער פּערספּעקטיוו פון צייט לויטערט זיך ביי אונדז נאָך מער זיין פּערזענלעכקייט אין דער גרויער וואַכעדיקייט פון זייער האַרטער רעאַליטעט. ווייל פּערעלמאַן האָט געהערט צו דער פּלעיַאַ-זיע פון אויסדערוויילטע קינסטלער און מענטשן.

מיין באַזוך אין זיין אַטעליע (איינער פון צענדליקער), און דער עיר קר דער שמועס גיט, גלויב איך, אַן אָפּשפיגלונג פון זיין פּערזענלעכקייט.

אַ טריבער ווינטער־טאָג פאַרגרויט נאָך מער די אַלט־גרינע טיר פון זיין פאַרטער־ווינונג, מיט פאַרמאַכטע לאַדנס. דער עלעקטרישער גלאַק אויף וועלכן איך קוועטש אויס מיין אַנוועזנהייט, ענטפּערט מיט אַ שטור־

מער גלייכגילטיקייט, קלאפ איך אין טיר מיט דער פויסט פארצייטיק־מע־
סיק — ענדלעך עפנט זי זיך. דער סקולפטאר פערעלמאן מיט אַ פאַרוואַר־
פענעם מאַנטל :

„ביטע, ביטע קומט אַריינעט“.

דער דרויסנדיקער גרויער ווינטער־טאָג איז ווי פאַרשוונדן, ווען
איך בין אַריינגעקומען אין זיין אַטעליע. אַ העלע ווייסע ליכט האָט מיך
פאַרבליענדט. זי האָט געשלאָגן נישט אַזוי פון דעם דאָך פענסטער, ווי פון
די ווייסע סטאַטוען, וואָס פילן אויס כמעט די גאַנצע אַטעליע. כ'האַב גע־
האַט דעם איינדרוק, ווי כ'וואָלט אַריינגעקומען אין אַ מין פאַרכישופטן
וואַלד, אַ וואַלד מיט שטאַמיק־צעוואַקסענע ווייסע בוימער. זיי רייסן זיך
צום הימל ווי צו יום־טובדיקע תפילות...

אויף דער וואַנט נעבן זיין שרייב־טיש הענגט צווישן די פאַרגעלטע
פאַטאַגראַפיעס פון זיין אומגעקומענער משפחה די געלע לאַטע, וועלכע
ער האָט געטראָגן בעת די אַקופאַציע־יאָרן, ווי אַן ערן־אַפצייכענונג... אויפן
טיש גופא איז פאַרבליבן דער פאַרטרעט פון זיין געליבטער פרוי און טיי־
ערן פריינט, וואָס איז אַזוי יונג אַוועקגעריסן געוואָרן פון אים און פון דעם
איינציקן טעכטערל אסיא... אויפן טיש ליגן אויך אַ סך בריוו אין וועלכע
יידישע קינסטלער באַקלאַגן זיך פאַר אים אויף זייער גורל.

ער שטייט אַ גרויער טאַפאַלן־הויכער ביי זיינע „ווייסע נביאים“ און
זיין אַסקעטיש־אַרטיק פנים וואָס אַ קליין בערדל נעמט אַרום רציעה־מע־
מעסיק, לויכטן די אויגן מיט אַ וויזאַנערישן גלאַנץ.

בעת ער רעדט פון זיין ווערק באַקומט זיין פנים אַן עקסטאַטישן
אויסדרוק און אין זיינע ווערטער וויברירט אַ האַרציק וואַרעמע נאַטע, ווי
ביי אַ מאַמען, וועלכע לויבט אירע קינדער. בכלל איז ליבע און גלויבן
דער מקור פון זיין וועזן.

אויפן אַרבעס־טיש ליגט דער ספר פון זיין זידן, זיינע פאַרגעלטע
בלעטער זענען באַזייט מיט דריבנע אותיות ווי זוימען. האַרט נעבן זיינע
צייכענונגען, וואָס זענען בלויז אַן אַנדער פאַרם פון גייסט, דער מקור איז
דער זעלבער. אין זיינע סקולפטורן איז פאַראַן די זעלבע באַגייסטערונג
און בענקשאַפט, וואָס עס פאַרקערפערן מיט זיך די נביאים, די וועלכע
האַבן אינספירירט זיין זידן, דעם מינסקער גדול, און זיין טאַטן, דעם גאַ־
ראַדאָיער רב, און זיין פעטער שאַפיראַ, דעם קאַוונער רב, און אים מרדכי
פערעלמאן, דעם סקולפטאר.

אין יעדער אַטעליע פון אַ יידישן קינסטלער איז פול מיט יידישער בענקשאַפט, חלומות, ווונדער... און ווי מאַדנע דאָס זאָל נישט זיין, נאָר מיר דאָכט, אַז די יידישסטע שטובן אין פאַריז, זענען די אַטעליעס פון די מאַנפאַרנאַסער יידישע קינסטלער.

עס איז שווער צו מעסטן די קונסט מיט אַ נאַציאָנאַלן צענטימעטער, ווייל אמתע קונסט איז אַלמענטשלעך. פון אַלע קונסט־פאַרמען איז די פּלאַטישע קונסט, די אוממיטלבראַסטע „די אינטערנאַציאָנאַלסטע“. כדי צו דערפילן די גרויסקייט פון אַ שעדעוור, באַדאַרף מען נישט קיין נאַציאָנאַלן ווערטערבוך.

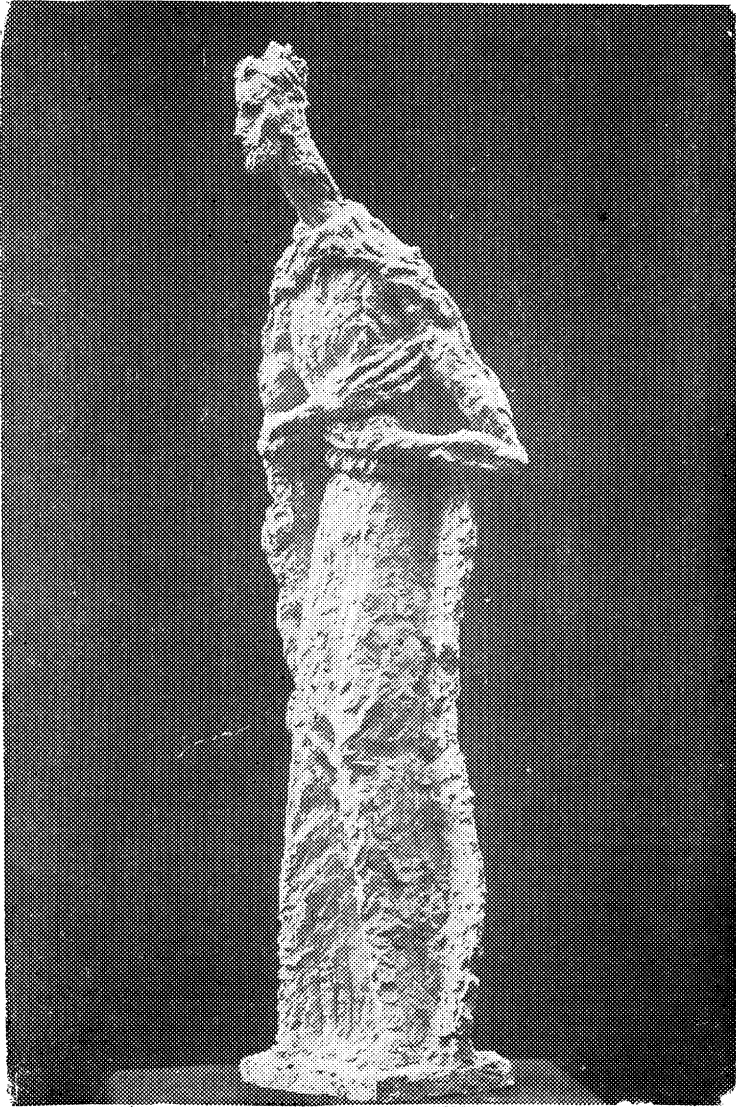
די פאַרהיסטאָרישע בופּילאַקסן־צייכענונגען, למשל, אויסגעקריצטע מיט קיזל־שטיין אויף די שוואַרצע שטיינערנע ווענט פון אור־היילן, רופן אין אונדז אַרויס עמאַציעס און עסטעטישן גענוס; די עגיפטישע, צי גרי־כישע סקולפטורן צוגלייך ווי די שעדעוורן פון רענעסאַנס און די מייס־טערווערק פון פּראַנצויזישער מאַלעריי פון 19־טן י. ה.

דער איינציקער מאַסשאַטב און קען־צייכן איז די אויטענטישקייט, שלימות און גייסטיקע אָנגעלאַדנקייט פון די ווערק.

מרדכי פּערעלמאַן איז דורכגעדרינגען מיט יידישקייט. ער היט זיך זיך אָפּ פון גואישן דרויסן — אין זין פון פּרעמדקייט און וואַכעדיקייט. אמת, אַז פּערעלמאַן האָט שטודירט אין דער בעלגישער קונסט־אַקאַדעמ־יע, און אין פאַריז, אָבער אין די שולן לערנט מען בלויז די טעכניק, די מלאכה, וואָס איז אין דער קונסט מערער אַ הילפּסמיטל צו אַנטפלעקן די אינספּיראַציע און דעם פּאַעטישן אויפשטייג.

אַמאָל איז פּערעלמאַן געווען אין זיין סקולפטור צו פיל צופרידן. די אויסערלעכע קאַנטורן פון זיינע פיגורן ווי אויך זייערע פּלאַטישע פּלעכן, האָבן געעטעמט מיט אַ מין סיבאַריטיזם, די ליכט, וואָס איז אַ וויכטיקער עלעמענט פאַר דער סקולפטור, האָט געשפּילט אויף זיי מיט אַ מין שבת־דיקער מנוחהדיקייט — און „גם זו לטובה“ אַפּטימיזם...

צו דער תקופה געהערן זיינע פּולבלוטיקע אַדער בעסער געזאַגט פּולשטייניקע פּאַרטערעטן און פיגורן, וואָס פאַרמאַגן אַ מין קאַלעט סטיל־זירונג. דאָקעגן — שימערט אין די סקולפטורן וועלכע עס שטאַמען פון דער פּאַלקסטימלעכער אינספּיראַציע קוואַל: די יידישע טיפּן פון גאַרעיע און אַנדערע שטעט און שטעטלעך.

דער מביא

פערל מאן

ווערן א סקולפטאר ביי יידן, בפרט אין א רבנישער שטוב, איז נישט פון די גרינגע זאכן, אבער זייט מענדעלען און אנדערע אידיאישע פאר-גייער האבן זיך א לאז געטאן איבער די באטשנע און בלאטיקע וועגן פון יידישן אלט-איינגעגראבענעם תחום, האט זיך פלוצלינג א קערעווע גע-טאן דאס יידישע לעבן אויף ברייטערע מאדערנע שלאכטן.

— ווי קומט עס, פריג איר, אז א זון פון א רב, אן אייניקל פון א א גאון, זאל ווערן א סקולפטאר ?

— איר מוזט וויסן — זאגט פערעלמאן, און דערביי צעווייט זיך א שורה ציין צווישן א שמייכל — אז אונדווער שטוב איז ווייט נישט געווען קיין צוריקגעשטאנע פרומע. אין די ספרים-שענקלעך אין א באזונ-דערן ארט, פארשטייט זיך, האבן זיך געפינען די ווערק פון געטע, שילער, טאלסטא, גאגאל און דאסטאיעווסקי. מיין טאטע ע"ה איז געווען א וועלט-לעכער מענטש און מיר, זיינע קינדער, האבן באזוכט די גימנאזיע. עס איז געווען ביי אונדז א הויז... איי, איי, וואסערע הויז! — א טריב וואלקנדל פארטונקלעך די ווערטער — א וויילע בלאנדזשעט זיין מלדער בליק אויף דער פארגעלטער משפחה-פאטאגראפיע, בלייבט הענגען מיט בענקשאפט אויף דעם בשמים-ביקסל-טורעמל און פארהאקט זיך ווייטיקלעך געפאנגען פון דער געלער לאטע...

— ווי אזוי איז פארגעקומען אייער קינסטלערישער אנהויב ?

— עס איז א מעשה פון „טויזנט און איין נאכט“. צו אונדז אין שטוב פלעגט קומען דער רעזשיסער פון יידישן טעאטער, א געוויסער לובבעצ-קי. ער האט זיך פאראינטערעסירט מיט מינע שניצערייען און האט וועגן דעם געשריבן אין ווארשעווער „מאמענט“. דערויף האב איר באקומען אן איינלאדונג צו קומען קיין ווארשע. אלץ צו דערציילן איז אוממעגלעך, איך זאג אייך: עס איז „טויזנט און איין נאכט“.

— צי האט איר מער נישט באזוכט אייער היימשטאט ?

— יא, איך בין ארויסגערופן געווארן דורכן פירשט ראדיוויל, כדי אים צו מאכן זיין פארטרעט-ביוסט. צו יענער צייט איז די גאנצע שטאט און די ארומיקע געגנט געאנגען כמעט כאדאראם. „א קלייניקייט, דעם רב פערעלמאנס זון „מאכט“ ראדיווילס פארטרעט, עפעס א קלייטיקייט?“ איך בין אויפגענומען געווארן דורכן פרינץ ראדיוויל כיד המלך, א מאדנער „דזשיוואק“ געווען אט דער ראדיוויל. בעת כ'האב געקלעבט

זיין פארטרעט האָט ער גראָד געכאַפט פליגן... און צו די דינער האָט ער געשריגן „טיע לע מוש“... (טויט די פליגן)

און צום סוף האָב איך גענוג געהאַט פון פרינץ'ס פליגן, פון דער גרעפין טשאַראַניסקעס בקשות, אַז איך זאָל בלייבן און ווערן אַ נאַציאָנאַלער קינסטלער, און פון פרוי ראַקפּעלער (וואָס האָט דאָן געווינט ביים פרינץ) אַ שוין גאַרנישט צוויידייטיקן אַנבאַט. אין אַ שיינעם פרימאַרגן, ווי מען זאָגט עס, בין איך צוריק אַוועק קיין פאַריז, ווו עס האָט זיך אַנגער-הויבן די אמתע אַרבעט.

איך בין אַזוי געווען אַריינגעטאַן אין דער אַרבעט אַז איך האָב נישט געוואוסט ווו איך האָלט אין דער וועלט. און דאָס האָט גורם געווען, אַז איך זאָל אַמאָל מחלל שבת זיין, מיינענדיק, אַז עס איז אַ וואַכן־טאַג, ווען עס איז געווען שבת און אַזוי אַרבעט מען און מען אַרבעט אַן אַן איבעררייס אַ חוץ אפשר די מלחמה־יאָרן און אַנדערע פּערזענלעכע טראַגישע איבער-לעבונגען. דאָס איז מיין אַלץ: מיין „די וועלט“ און אפשר אויך מיין „יענע וועלט“.

אַ וויילע פאַלט אַ שטילקייט... וועלכע גייט איבער אין אַ געהיימ־ניספּולן פליסטערן, ווי די נביאים דאָ מיט זייער ווייטיקפולע גלידער און דערהויבנקייט וואָלטן עפּעס שעפטשן... מוטיקן, דערפרייען אים, זייער שעפּער..אויב נישט מיט ווערטער, איז זיכער מיט זייער תּוּכיקער אַנ-וועזנהייט.

— וואָס האָט אייך אינספּירירט צו שאַפן אייערע נביאים ?

— די אידייען ווי אַזעלכע, האָבן שוין געלעבט אין מיר. יאָרן האָט גענומען ביז זיי זענען פאַר מיר נתגלה געוואָרן אין דער פאַר סווי איר זעט דאָ. שאַפנדיק די נביאים האָב איך געהאַט דאָס געפיל, אַז די פאַרגאַנ-גענע דורות שלומערן אין זיי. ווען איך פלעג זיי שאַפן, קנעטן אין ליים, האָבן זיך ווונדערבאַרע מעלאָדיעס, אַלטע ניגונים אַרומגעטראָגן אַרום מיר. ווער ווייסט פון וואָנען זיי קומען, פון ווען זיי בלאַנדזשען ?

ווען איך האָב זיך געזעגנט מיט פּערעלמאַנען, האָבן מיינע אויגן וויי-דער באַמערקט דריי וועזנטלעכע זאַכן: דאָס אַלטע ספר, דאָס בשמים־ביקסל און די געלע לאַטע. — אַ דערהויבענע און גורלדיקע יידישע דריי-אייניקייט פון אַ יידישן קינסטלער...

מיאנע קאץ

אין „הארץ“ פון מאָנפארנאָס, אויף די נאָמער דאָס דע שאַן 75, אין ענגער שכנהשאַפט מיט די קאָפּען: „לאַ ראַטאָנדי“, „קופּאָל“, „דאָס“, גאָר נאָענט פון דער גאָס גראַן מאַמיע, וואָס איז פול מיט מאָלער אַקאַדעמיעס, אַטעליעס, געשעפטן פון מאָלערייִ=מאַטעריאַלן, און אויך אַ בילדליקן פּוילישן רעסטאָראַן, „שע וואַדזשיאַ“. וווּ עס קומען עסן די מאָלערס — דאָרטן האָט געווינט מאַנע קאָץ.

יעדן דריטן מענש וועלכן מען באַגעגנט אין יענע מקומות, איז אַ מאָלער. דאָרטן אַטעמט דער קוואַרטאַל מיט מאָלעריי און מיט אַ מין קאָס מאַפּאָליטישער אַטמאָספּער.

דער קוואַרטאַל איז באַזוגדערס געווען צוגעפּאַסט צו דער נאַטור פון מאַנע קאָץ. ער האָט זיך געפּילט ווי „ביי זיך אין דער היים“. ווער האָט אים נישט געקענט? „קינד און קייט“ האָט פאַר אים געהאַט אַ פּריינדלעכן „באָן זשור“, אַ ליבלעכן שמייכל. אויך ער האָט עס קיינעם נישט געזשאַלעוועט. זיין גאַנצער וועזן האָט אויסגעדריקט אָפּטימיזם, ליבלעכקייט און יוגנטלעכקייט הנם זיינע האָר זענען שיוון פון לאַנג געווען שנייִ=ווייס.

דער אָפּטימיסטישער שטריך פון מאַנע קאָץ קומט אויך צום אויסדרוק אין זיין מאָלעריי וואָס ער האָט אונדז געלאָזט בירושה. זי איז אַ יום־טובֿ דיקע. פּולכלוטיק און קאַלירפול. מען האָט געהאַט דעם אייגנדרוק אַז ער שפּרייזט לייכט אַדורך דאָס לעבן. מיט אַ טענצלדיקן לייכטן טראַט.

„אזוי גייען מיר זינגענדיק און טאנצענדיק, מיר שבת-יום טובדיקע יידן.“ דאָס האָט געקאָנט זיין מאַנע קאַצ'ס לעבנס-מאַטאַ.

מאַנע קאַץ איז געווען אַ פאַרליבטער איגעם לעבן, אין אַלע זיינע שיינע פאַרמען, וואָס האָבן באַקומען דעם אויסדרוק אין זיינע קונסט-שאַפונגען. ער האָט ליב געהאַט דעם אַמאָל, דעם אור-שפרונג, זיין יידישן יהוים.

די „אַדעל-לייט“ האָבן ליב צו שטאַלצירן מיט זייער גענעאַלאָגישן בוים, וואָס דערציילט וועגן זייער מיוחסדיקן אָפּשטאַם. מאַנע קאַצ'ס שטאַלץ איז געווען די קאַלעקציע פון כלערליי אַלטע מיוחסדיקע קונסט-חפּצים.

די אַלטע פאַרגעלטע פאַרמען, די פלושענע מיט גאָלד-געהאַפּטענע פּרוכט'ן, די מיט מאַטן גלאַנץ שימערירנדיקע קרוינען, די אויסגעלאָשענע חנוכה-לייכטער וועלכע האָבן באַלויבטן יידישע מיטלאַלטערלעכע שמובן זענען נישט בלויז קיין טויטע מוזעאַלע קונסט-חפּצים, נאָר זיי זענען דורכ-געדרונגען מיט נשמהדיקייט. אין זיי יערט, אין אַ פאַרגליווערטן צושטאַנד, אַ יידישער שטייגער און פאַלקסטימלעכקייט.

אָט די אור-אַלטע יידישע קונסט-ווּזיע רינגלט אַרום האַרמאָניש, מאַ-נע קאַצ'ס יידישע בילדער.

קיין שום יידישער מאַלער האָט נישט אַרויסגעווּזן אַזאַ ליבע און אַזאַ ליידנשאַפט צום אַלטן יידישן קונסט-אויסדרוק ווי מאַנע קאַץ.

איר מיינ, אַז דאָס איז נישט דערפאַר, ווייל ער איז געווען איינער פון היינטצייטיקע מאַלער. אפשר איז אַ סברה, אַז די לויב-ווערטיקע נייגונג נעמט זיך דערפון, וואָס מאַנע קאַץ איז דערצויגן געוואָרן אין אַ דורכאויס יידישער שמוב?

זיין טאַטע איז געווען אַ למדן און אַ שמת אין דער קרעמענטשוקער שול. זייענדיק נאָך אַ יינגל, פלעגט זיין בליק וואַנדערן אויף די אויסטער-לישע שניצערדיקע, וואָס האָבן אַרומגערינגלט, ווי אַ פאַנטאַסטישע ראַם, דעם אַרון-קודש. זיין קינדערישע וויזיע האָט זיך צעצוגרן אינעם שימער פון די שווערע זילבערנע קרוינען, און די קליינע מעשענע קלימפערלעך האָבן איבערגעלאָזן צאַרטע טענער אין זיינע אויערן.

זיינע מאַנומענטאַלע געשטאַלמן זענען איינגעהילט אין אַ בונטן צע-צוגדענעם געוואַנט, און טראָץ זייער לעבנס-ענגלעכקייט, האָט מען דעם

איינדרוק, ווי זיי וואָלטן אַריבערגעשפּרייזט דעם תּחום פּון זייערע ראַמען צו אַן אַבסטראַקטער ווירקלעכקייט. אָפּטמאָל איז מען דערשטוינט פּון דעם מאָדנעם קאָנטראַסט צווישן דעם שעפּער וואָס איז געווען אַ קליינ-משיקער — און זיינע מאָגומענטאַלע בילדער.

זיין שאַפּונגס-כּוח איז נישט געווען קיין באַגרענעצמער, קיין געצוימ-פּער. ער איז געקומען ביי אים צום אויסדרוק אין זיינע מאָגומענטאַלע בילדער. זייער אָפּט האָט מען געקענט פּעסטישטעלן, אַז דאָס גרעסמע בילד איז „סאַלאַן ד'אַפּאַן“ אָדער „טואילערי“ איז געווען זיינס. זיין וויזיע האָט געזען אַלצדינג אין דורכאויס גרויסע פּאַרמען. צוגעפּאַסט פּאַר טעמ-פלען, שולן, פּאַלקס-געביידעס. אָבער, כאַמש גרויס, לויט זייער פּאַרם, זענען אין זיי פּאַראַן צאַרטע טענער, דינע גיואנסן, וואָס דריקן אויס די באַזעלטקייט פּון זיין רייכער יידישער טיפּן-גאַלעריע. שימערס אַ טרויער אינעם אויסדרוק פּון זיין ישיבה-בחור, צי פּון יידישן ינגל, וועמענס אויגן דריקן אויס די יידישע גאַכט פּון ליידין.

און די געלע צי רויטע קלעזמערס שפּרייזן אין זיינע בילדער פּול מיט פּריידיקע מעלאָדיעס, נישט בלויז צו באַזינגען זיינע יידישע חתונות, נאָר אפילו די גויאישע שמחות.

דער געפלעכט פּון אומעט און פּרייד קומט ביי מאַנע קאַץ צום וויזיאַ-גערן אויסדרוק אין זיין צייכנערישער פּאַרם און אין קאָלאָריס. דאָס הייסט אַז זיין פּאַרם פּאַרמאַנט איז זיך עטוואָס אומרויאיק-דראַמאַטישעס אין דער צייט וואָס זיין פּאַלימער איז אַ צעצונדענע פּון צונמער רוימן, טיפע בלויז און ברויגען.

בלויז אין אַ געוויסן פּעריאָד, נאָכן חורבן, האָט זיין קאָלאָריס זיך באַ-רייכערט מיט גיואנסירטע גרויען און מיט ערדישע טענער אויף וועלכע עס האָבן אַרויסגעלויכט ליכטיקע פּלעקן, ווי אַ האַפּענונג.

מאַנע קאַץ האָט נישט געקענט זיין טראַגיש און דראַמאַטיש. בלויז אַמאָל נאָר איז זיין בילד ווי אַ צונויפּגעפּלאַכטענער קגויל פּון פּאַרמען און פּאַרבן, וואָס איז ווי אַן אויסדרוק פּון ספּקות און זוכענישן.

זיין קינסטלערישע וויזיע האָט זיך אַנטפּלעקט פּאַר אים אין דער רחוק-בותריקייט, אינעם אויפברויז, אָבער אָפּט אויך האָט ער אונדז געלאָזט זען זיין טיפע סענסיביליטעט און פּאַעטישקייט דורך זיינע קלענערע פּאַרמאַטן

כלי־זמרים

מ א נ ע ק א ז

שטיל-לעבנס, בלומען, פייסאזשן, און קאמפאזיציעס). אין זיי וויבירט א צארטער מאָלערישער ניגון, אן אינטימער נשמה-צושטאַנד.

מאַנע קאָז איז געבוירן געוואָרן אין 1892 אין קרעמענטשוק, אין אן אָרעמער יידישער שטוב (ווי דער רוב יידישע מאָלערס).

מאָלעריי האָט ער שטודירט אין קיעוו, וווּ א יידישער מעצענאַט, גוֹ רעוויטש, האָט אים אַ סך געהאָלפֿן און דערמעגלעכט זיין קומען קיין פּאַריז, אינעם יאָר 1913.

אַ געוויסע צייט האָט ער שטודירט אין באָזאַר. אָבער איר וועל אייד בעסער איבערגעבן ווערטלעך אַ קאַפּיטל פון מאַנע קאַצ'ס לעבן, ווי ער אַלײן האָט עס דערציילט

„ווען איר בין געקומען קיין פּאַריז, דאָס הייסט אויף מאַנפּאַרנאַס, האָבן איר שוין אָנגעטראָפֿן אַ היפשע צאָל יידישע מאָלערס. מיט יעדן פון זיי האָבן איר זיך באַקענט אויף אַ באַזונדערן אופן.

„זײַענדיק אַמאָל פּאַרינומען אין צײַכענען אַן אַקט, איז דער אַקאַדע־מײַע, הער איר אַ ייִדיש ליד . איר דרײַ אויס דעם קאַפּ צו זען ווער עס זינגט דאָ. דאָס ליד האָט זיך אָבער באַלד איבערגעריסן. ווי נאָר אָבער כ'האַב זיך צוריקגענומען צום צײַכענען, האָט דאָס זינגען ווידער אָנגעהויבן. אַזוי האָט עס זיך איבערגעחזרט עטלעכע מאָל.

„פּאַרפּאַלן, טראַכט איר, עמיץ איז דאָ צווישן די תלמידים וואָס וויל באַזאָלען זיין ייִדישקײַט.“ אין אַ ווײַלע אַרום קומט עמיץ צו מיר צו און פּרענט מיר — „ווי יעוורעי? (איר זענט אַ ייד?). יא טאָזשע“ (איר אויך). דאָס איז געווען סומין.

„צו יענער צײַט, וואָסערע ווונדערבאַרע צײַט! (מיר זענען געווען אַזוי יונג!) האָבן שוין געוווינט אין „לאַ ריש“ — קרעמען, אינדענבוים, קאַט־לאַזי, קעניג, טשייקאָוו, פּײַלעס און פּײַל אַנדערע. עס איז אפילו דערשינען אַ ייִדישער חודש־זשורנאַל „רענעסאַנס“ (אונטער דער רעדאַקציע פון ל. קעניג), וואָס האָט באַהאַנדלט ייִדישע קונסט־פּראָבלעמען. מיט דעם אויס־ברוך פון דער מלחמה אין 1914, איז דאָס שווערע און גלייכצײַטיק זאָרג־לאָזע קינסטלער־לעבן פּאַרשווונדן.

„איר האָבן דאָן געוווינט מיטן מאָלער פּײַלעס אין איין אַטעליע. מיר האָבן אָבער געהאַט איין בעט. איז איינער געשלאָפֿן בײַמאַג און דער

צווייטער ביינאכט; אין לעבן דארף מען זיך אן עצה געבן, נישט אמת!
ביים מלחמה-אויסברוך האָבן זיך אַ סך קינסטלער אַנגאַזשירט אַלס פּרוּי-
ווילקע. איד האָב זיך אויך געוואָלט אַנגאַזשירן, אָבער ליידער, האָב איד
דאָן נישט געקענט באַוווּיזן מיין פאַמריאַטיזם,

„עס וואָלט צופיל צייט פאַרנומען, אייך איבערצוגעבן ווי אַזוי איד
בין צוריקגעפאַרן אין מיין שטעמל קרעמענטשוק. גענוג, אַז מיין ערשטע
אויסשטעלונג האָב איד געהאַט אין 1918 אין כאַרקאָוו, און זי האָט אפשר
דעציריט, אַז איד זאָל באַוווּסטזיניק פאַרבינדן מיין מאַלערישע
שעפּערישקייט מיט דער יידישער טעמאַטיק. צוויי רוסישע אָפיצירן, וועל-
כע האָבן באַזוכט די אויסשטעלונג, האָבן זיך דאָן געהאַט אויסגעדרויקט
בזה הלשון: „עמאָ יעוורעיסקאַיאַ וויסמאַווקאַ“ (אַ יידישע אויסשטעלונג).
אַ יאָ יעוורעיסקאַיאַ, זאָל שוין זיין יעוורעיסקאַיאַ.

„אין 1920 בין איד דורך פּוילן ווידער געקומען קיין פאַרין. און איד
מוז אייך זאָגן, אַז פּוילן האָט ביז נאָך באַאיינפלוסט מיין מאַלערישן אופן.
דער ליריזם און די ראַמאַנטישקייט מיט וועלכער עס איז געווען באַהויכט
דאָס יידישע קאַלירפּוילע לעבן אין פּוילן האָט געלאָזן אין כּיך אַ שטאַרקן
אַפּקלאַנג.

„כ'האָב דאָן פּעסנגעשטעלט, אַז מייעע יידן, וואָס איד האָב בין דאָן
געמאַלן, זענען געווען ענלעך אויף די פּוילישע יידן. כ'האָב זיי געמאַלן נאָך
איידער כ'האָב זיי געהאַט געזען, ווייל מיין יידישקייט איז און מיר טיף
איינגעוואָרצלט און קומט ביי מיר ארום ספּאַנטאַן, אַבסאָלוט נישט אויס-
גערעכנטערהייט. עס ווי אן אינערלעכער מוז, אַפּטמאַל דאַכט זיך מיר
ווי אַ געהיימע קראַפט וואָלט געפירט מיין האַנט...

★

די שמועסן מיט מאַנע קאַץ זענען געווען חבריש מיט אַ וואַרעמער
באַציאונג צום מיטשמועסער. ער האָט מיט אַ לייכטן הומאָר דערציילט
וועגן זיך פאַרשידענע אַנעקדאָטן. נאָך יעדער רייזע איבער דער וועלט איז
ער צוריקגעקומען מיט פאַרשידענע „מעשות“ וועגן זיך אַ באַזונדערע אויפ-
מערקזאַמקייט האָט ער אַרויסגעוויזן דער יוגנט. יונגע קינסטלער האָבן אין
אים געהאַט אַן אמתן פּריינד.

אכרובן וועגן דער « מיניאטור - ביבליאטעק »

«די פרעסע» — בוענאס איירעס - י. יאנאסאוויטש

„דער קארטנבוים“ פון א. וויין

„...אויך אין די נישט גרויסע דערציילונגען האבן מיר פאר זיך א פראזאאיקער וואס האט וואס צו דערציילן און וואס קען דערציילן. אויך אין די דאזיקע דערציילונגען דערשפירן מיר דאס באזונדערע געמיט פון דעם „אני הגבר“, וואס זוכט אן אייגנארטיק ווארט און אייגנארטיקע פארב בכדי צו פאראייביקן די טראגישע איבערלעבונגען פון זיין דור.“

„ווייטער פון טראקט“ פון מנוחה ראם

„...אין איר דערציילונג „ווייטער פון טראקט“ זענען פאראן אלע מע-לות פון איר טאלאנט. זי זעט מענטשן, שאפט ארום זיי אטמאספער, קען שילדערן די נאטור אזוי, אז עס זאל אריינשפילן אין דעם אינערלעכן גע-מיט פון די געשעענישן וואס זי וויקלט פאנאנדער.“

„צעטשטענע קערנער“. פון ל. דאמאנקעוויטש

„...אן עסייאסט און פובליציסט, וואס אקערט די בייטן פון דער יידי-שער מחשבה בכדי ארויסצוברענגען אן אייגענעם געדאנק און אריגינעלן רעיון.“

אז ער אנטוויקלט א געדאנק איז ער גרונטיק, סאליד און שטייט מיט ביידע פיס אויף דער ערד פון ערודיציע און אינטעלעקט.

„יונגע טעג“ פון פערל האלטער

„...אירע קינדער-לידער פארמאגן חן און שפילעוודיקייט און זיי אפעלירן נישט בלויז צום קינדערישן לייענער, מיט זייער צארטקייט און לירישער געמיטפולקייט. פערל האלטער זוכט נישט קיין אויסטערלישע איינפאלן און זי פרוווט נישט פאראינטערעסירן דאס קינד מיט מעשהדי-קייט. זי האט אבער אין זיך עפעס א דירעקטקייט וואס טרעפט צום הארץ און מוח פון יונגען לייענער...“

מיט איר ליד פאסט זי זיך נישט צו דער קינדערישער אויפנעם־פער־
איקייט, נאָר זי זינגט פון זיך אַרויס דאָס אייביק חידושידיקע, וואָס רעדט
סיי צו קינדער, סיי צו דערוואַקסענע.

«ידישע ראדיא-אוידיציע» - נויארק - יעקב פאט

„די פאסט האָט מיר נעכטן געבראַכט אַ שיין געדרוקט ביכל. דאָס
פאפיר איז גוט די שריפט איז שיין אַ פאָר לייטישע צייכענונגען. דאָס איז
דאָס ביכל פון דער דיכטערין פערל האַלטער.“

„...די שטימונג פון דער דיכטערין איז אַ מונטערע, אַ גלויביקע מיר
קענען די דיכטערין. מיר קענען אירע לידער און עס ווילט זיך אונדז איר
באגריסן.“

«די שטימע» - מעקסיקע - פראפ. סאלאמאן קאהאן

„...פערל האַלטער האָט אין די דאָזיקע לידער עפעס פון דער אַנט־
ציקנדיקער עלעמענטאַרקיט פון דער עלאַקווענטער פשטות פון אברהם
רייזן; פון דעם פאַלקסטימלעכן טאָן, וואָס גנבעט זיך אַריין אין אונדזער
האַרץ און פאַרשאפט אונדז יענעם ווילזיין, וואָס נאָר געלייטערטע קונסט
קען אונדז ברענגען.“

ס'איז דאָ יענע נאַיוויטעט, יענע גייסטיקע ריינקייט, וואָס באַפרייט
אונדז גלייך ביים אָנהייבן דאָס לייענען, פון דער גרויער, וואַכעדיקער אַל־
טעגלעכקייט און מאַכט, אַז מיר זאָלן גאָר גערן זיך לאָזן אַריינציען אין
דעם קרייז פון יום־טובדיקייט דורכן טיפן עסטעטישן איבערלעבן, צוזאַמען
מיט דער דיכטערין, אירע „יונגע טעג“.

«דאָ» - מאנסיווידעא

„...די ביכלעך זענען אַרויסגעגעבן ציכטיק. די פּעדערס זענען טאָ־
לאַגטפולע, און בכלל איז עס אַ פיינער אויפטון.“

«אונדזער ווארט» - פארו - ל. דאמאנקעוויטש

...א ליד מוז טאקע אין דער ערשטער ריי פארט פארמאגן געמיט לעכקייט און טאר גישט זיין שווערלייביק, בלייאיק און פארגליווערט. עס מוז האבן פליגלען, עס באדארף קאנען פלאטערן, שוועבן. און אוודאי איז עס וואר פאר די לידער פון אזא פלאטערדיקער יוגנטלעכקייט און קינדיש־שטיפערישער באַחנטקייט, ווי די לידער פון דער דיכטערין פערל האַלטער.

עס האָט בכלל, מיט דער דאָזיקער אויסגאַבע, די „מיניאַטור־ביבליאָ־טעק“ באַרעכטיקט איר נאָמען. מיט דער העלקייט, ציכטיקייט פון דער אויסגאַבע, מיט דער פרישקייט און באַטעמטקייט פון די אילוסטראַציעס, פון מאַרעק האַלטער און מיניאַטוריסט דוד טושינסקי. עס איז דאָ אַלץ קלאַר, יונג און גראַציעז.

«אונדזער שטימע» - פארו - ב. פרענקעל

...„יונגע טעג“ איז אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט אַ סך געשמאַק, ביב־ליאַגראַפישער ציכטיקייט און באַחנטקייט. פאַרזען מיט איידעלע צייכער־נונגען פון דעם יונגן מאַלער מאַרעק האַלטער און דעם פּרעכטיקן מיניאַ־טוריסט דוד טושינסקי. די צייכענונגען שאַפן אַ האַרמאָנישע דערגענונג פאַר די לידער.

...זיי זענען אַפּפּרישנדיק, ממש טויאיק, און טוי טראַפּנס זענען ענ־לעך אויף פערל. בלויז מיט דעם אונטערשייד, וואָס אין טוי־טראַפּנס שפיגלט זיך אַפּ אַן אויפגייענדיקער זונען־שטראַל. און אין דעם פאַל איז עס די אינערלעכע אויסשטראַלונג פון דער דיכטערינס נשמה־יונגקייט.

„די לידער פון די „יונגע טעג“ זענען פול מיט לויטערקייט, דירעקטן טאָן און ליבע, ווי אַ „גוט־מאַרגן“ פון אַ מאַמע פאַר אירע קינדער.“

א' נה א ל ט

5	א וואָרט וועגן מחבר — מ. ווי.
7	ידישע קינסטלער
11	אַבערדאָם
18	אינדענבוים
25	אַנטישער
32	בען
44	דאָברניסקי
54	מאַרקעל
61	פּרעסמאַן
71	קאַלניק
83	קימאַיז
93	קרעמען
105	שאַנאַל
112	פּערלמאַן
118	מאַנע קאַץ
124	אַפּרופּן

אײנאָטונג-קײַבלאָטען

דערשינען

- 1 — אברהם ווייץ — „דער קארשנבוים“ — נאָוועלן
- 2 — מנוחה ראם — „ווייטער פון טראַקט“ — דערציילונג
- 3 — 5. דאָמאַנקעוויטש — „צעשאַמענע קערנער“ — עסייען
- 4 — פערל האלטער — „יונגע מעג“ — לידער
- 5 — באַרווין פרענקעל — „מיט יידישע קינסטלער“
שמועסן און באַמערקונגען

בקרוב דערשיינט

- צום אַנדענק פון ה. לייוויק — זאַמלבוך
מ. וואַלדמאַן — „פאַרצייכענונגען“ —
וועגן יידישע שרייבער

*

אויסגאַבעס פון קולטור-קאָנגרעס אין פראַנקרייך :

- 1 — קינדער־אַרבעטן וועגן שלום־עליכמען
- 2 — צוויי דובנאָוו־קאַרטלעך
- 3 — אַ דובנאָוו־פאַרטרעט
- 4 — הונדערט יאָר דובנאָוו — ביאָגראַפיע און עסיי
- 5 — מאָריס ראַזענפעלד — זאַמלהעפט
- 6 — ה. לייוויק — פאַרטרעט און פּאָסט־קאַרטל